НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ ПОЛІТИЧНИХ
І ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМ. І.Ф. КУРАСА

Владислав Ковалевський

ІНФОРМАЦІЙНА ВЗАЄМОДІЯ У ПОЛІТИКО-ВЛАДНОМУ ПОЛІ ВЕЛИКОГО МІСТА

Київ
2010

УДК 32.019.5/477.6/.
К56

Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту політичних і етнонаціональних досліджень
імені І.Ф. Кураса НАН України
(Протокол № 2 від 22 квітня 2010 р.)

Рецензенти:
Ю.А. Левенець, доктор політичних наук, академік НАН України;
Ю.Ж. Шайгородський, доктор політичних наук

Ковалевський В. О.

К56 Інформаційна взаємодія у політико-владному полі великого міста. — К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2010. — 221 с.

Монографія присвячена теоретико-методологічним та прикладним аспектам політико-владних інформаційно-комунікативних процесів. На основі ретельного вивчення наукових підходів і теоретико-методологічних засад політичної комунікації та широкого емпіричного матеріалу зі сфери сучасної української політики розробляється та обґрунтовується концептуальна модель аналізу інформаційної взаємодії (інтеракцій) у сучасному великому українському місті. У роботі проведено всебічний аналіз категорії «політична інтеракція» і вивчено її евристичний потенціал для розуміння і пояснення сучасних політичних процесів.

Книга розрахована на науковців, спеціалістів у галузі інформаційної політики, аспірантів та студентів, усіх, хто цікавиться моделями аналізу політичних процесів у сучасній Україні.

ISBN 978-966-02-5909-6

УДК 32.019.5/477.6/.

ISBN 978-966-02-5909-6

© В. О. Ковалевський, 2010
© Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, 2010

ЗМІСТ

ВСТУП 4

РОЗДІЛ І. Організація інформаційного дискурсу політико-владних інтеракцій великого міста 11
1.1. Етапи формалізації концепцій інтеракціонізму 12
1.2. Концептуальні та методологічні засади дослідження інформаційних інтеракцій 30
1.3. Інформаційно-комунікативні характеристики владного поля 48

РОЗДІЛ ІІ. Безпосередні інформаційні інтеракції у владному просторі 70
2.1. Типологія актів безпосередньої взаємодії 70
2.2. Архетипи безпосередніх інформаційних інтеракцій 86
2.3. Безпосередні інформаційні інтеракції у політико-владному полі міста Донецька 105

РОЗДІЛ ІІІ. Проміжні ланки міжсуб'єктної інформаційної взаємодії 121
3.1. Структура, функції та статусні характеристики засобів опосередкування інформаційних інтеракцій 122
3.2. Процесуальні особливості опосередкованої інформаційної взаємодії 137
3.3. Динаміка опосередкованих інформаційних інтеракцій у процесі реалізації політичної влади міста Донецька 152

ВИСНОВКИ 171

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ 181

ДОДАТКИ 205

ВСТУП

Сучасність дедалі більше актуалізує визначну роль інформаційно-комунікативних процесів у всіх сферах функціонування суспільства і держави. Розвиток інформаційної складової, а також інструментів для її аналізу породили багато наукових напрямів і шкіл, які пропонують власні інтерпретації нинішнього суспільно-політичного процесу, його вихідні дані, очікувані проміжні результати, наслідки для окремої людини, груп, спільнот, країни загалом. Взаємодія стає не тільки реальною основою якості політичного процесу, але й може виступати одиницею для його критичного аналізу.

Феномен взаємодії багатогранний, що особливо проявляється у сучасних складних поліархічних суспільствах, де зруйнована традиційна монополія держави на політичну владу. Але, так чи інакше, будь-якій формі чи типу взаємодії (інтеракцій) як первинному комунікативному акту передує процес отримання інформації, її переробки, поширення та сприйняття. Цей процес є основою та неодмінною ланкою подальших політичних взаємин, що актуалізують питання форм, змісту та результатів конкретних інформаційно-комунікативних актів.

У контексті загальносвітових тенденцій ускладнення каналів політичної комунікації і розширення інформаційного простору одночасно з модернізаційною динамікою українського політичного поля нагального вирішення потребує питання його трансформації і структурування з метою підвищення ефективності управління. Через це проблема організації належного процесу взаємодії сьогодні постала одночасно на всіх рівнях реалізації політичної влади — між і всередині об'єднань і спільнот громадян, владних інститутів і гілок влади, політичних партій і організацій громадянського сектору. Це зумовлює необхідність розробки ефективної регіональної та інформаційної політики, яка повинна забезпечити оптимальне функціонування та динаміку політичної системи України. Разом із цим актуалізується питання про особливості інформаційної взаємодії інституційної структури влади, громадянського суспільства та окремої людини. Водночас, оскільки у демократичному суспільстві від інститутів територій, віддалених від центру, а також від показників ефективності політики і відповідної центрально-регіональної взаємодії залежить функціонування та стійкість всієї політичної системи, не викликає сумніву потреба в постійній

увазі, моніторингу та аналізі саме регіональних і локальних інформаційних інтеракцій, які останнім часом стають визначальними в оцінці місцевої і загальнодержавної політики.

У той же час із збільшенням інформаційного навантаження на окрему людину, а також з розвитком технологій керування цим навантаженням зростає небезпека їх використання з недемократичною метою, нехтуючи потребами та інтересами окремої особи, групи чи навіть усього суспільства. Конкретні питання, пов'язані з функціонуванням інформації у суспільстві — формування відповідних громадянських тезаурусів (ментальних моделей сприйняття оточуючого середовища), громадської думки, процесів легітимації та ефективної державної політики тощо, потребують негайних відповідей, підтверджених емпіричними даними. Ускладнення політичного поля, зростання щільності комунікативних каналів і інформаційних потоків, вибудовування мереж засобів опосередкування взаємодії зі своїми власними цілями та пріоритетами дедалі гостріше ставлять питання вивчення реально існуючих систем взаємодії на місцях та пошуку шляхів їх оптимізації. Саме ці аспекти привертають увагу до феномену інформаційних інтеракцій, що у найзагальнішому плані визначаються як комунікативні процеси взаємодії двох та більше суб'єктів, метою й основним змістом яких є зміна наявної інформації хоча б у одного з них. Ця зміна відбувається завдяки обміну інформацією й має як симетричний, так і асиметричний характер, але так чи інакше головною ознакою цього процесу є наявність форм зворотного зв'язку (у вигляді виборів, очікуваної поведінки, потреб, запитів та ін.).

Дослідження вказаних процесів на рівні окремого міста дозволяє визначити умови для їх еволюційного розвитку, запобігання поширенню авторитарних тенденцій (в інформаційному соціумі більшою мірою латентних) і розвитку ефективної демократичної політики на місцевому рівні. Тим паче, що, по-перше, кількість міського населення в Україні є більшою за сільське, а по-друге, це окремий символічний (політико-культурний) ареал, який потребує в багатьох випадках інших підходів, ніж на центральному чи регіональному рівні. Пропоноване дослідження ґрунтується на постулатах комунікативної природи влади, що на міському рівні має чіткі структурні прояви, відмінні від проявів на інших рівнях. Критерії, які структурують ці відмінності, наведені у роботі, а для їхньої перевірки потрібно було обрати якесь відповідне

до них місто в Україні у конкретний проміжок часу. Найбільш чітко ці критерії проявляються в Києві, Харкові, Дніпропетровську, Одесі, Донецьку, Запоріжжі, Львові, Кривому Розі, Миколаєві, Маріуполі, Луганську тощо. Задля виключення сильних штучних контекстів місто Київ було вилучене відразу, оскільки це ділова та культурна столиця з офіційними статусом та численними контекстами. З достатньою мірою умовності для емпіричної верифікації заявлених у дослідженні теоретичних гіпотез і положень обрано м. Донецьк, що зумовлено низкою причин. По-перше, Донецьк має всі ознаки класичного сучасного великого міста відповідно до типології геоурбаністики і може бути розглянуто певною мірою як родове поняття, що володіє характеристиками всього класу таких міст. По-друге, місто є поліфункціональним регіональним центром з яскравим своєрідним способом життя, підвищеною концентрацією та щільністю населення, а також розвинутою комунікативною інфраструктурою. По-третє, Донецьк являє собою культурно-історичну агломерацію, вбудовану в інформаційно-комунікативні мережі різних рівнів — локальну, обласну, регіональну та загальноукраїнську. Вивчення інтеракцій на рівні міста з такими контекстуальними характеристиками дозволить виявити стійкі та специфічні моделі і форми інтеракцій з їх подальшою оптимізацією і адаптацією в умовах самого Донецька та, з певними методологічними застереженнями, інших великих міст України.

Варто наголосити, що необхідність вивчення феномену інтеракцій, окрім зазначеного вище, підтверджується також поступовим зростанням уваги до нього з боку різноманітних наукових напрямів, розвитком відповідного інструментарію та підходів, зумовлених вимогами у поясненні сучасних суспільно-політичних процесів, які держава і суспільство ставлять перед наукою. Сучасна, здебільшого західна, політична наука приділяє достатньо уваги механізму і структурі інтеракцій у контексті дослідження моделей поведінки, вивчення моделей політичних дій, характеру політичної участі і легітимації владних інститутів. Водночас феномен політичної інформації та політико-владних інформаційних інтеракцій ще не став повноцінним об'єктом вивчення з боку політичних наук, що зумовлює критичне використання у роботі теоретико-методологічних розробок різних напрямів і шкіл. В основі роботи твердження символічного інтеракціонізму (Дж. Мід, Г. Блумер) про опосередкованість будь-якої соціальної взаємодії

символами, інтерпретація і значення яких детермінують поведінку соціальних акторів. Звичайно, під час дослідження зазначених інформаційних процесів враховувалися розробки кібернетики (Н. Вінер, К. Шеннон), структурного функціоналізму (Т. Парсонс, Д. Істон, Г. Лассвелл), частково результати відповідного осмислення соціології і філософії (Д. Белл), культурології та лінгвістики (Ф. де Соссюр, Г. Бейтсон), а також певні ідеї постмодерністської традиції (М. Фуко, Ж. Бодрійяр, Ж. Дельоз). Певним синтезом цих підходів сьогодні виявилася ще не до кінця апробована у суспільних науках синергетика, а також теорія соціальних і самореферентних систем, завдяки якій вдалося виділити елементарні операції будь-якої системи та комунікативні інструменти для їх аналізу (серед яких і інтеракція) у контексті визнання тісної взаємозалежності та взаємовпливу усіх елементів системи, де все може бути охарактеризоване через категорію комунікації (Н. Луман, Ю. Ґабермас). Окрім деяких еклектичних праць, в Україні тільки нещодавно розпочалися відповідні дослідження функціонування інформаційних потоків у політичній сфері, зосереджуючись здебільшого на сфері масової комунікації (О. Зернецька, Н. Костенко), сферах інформаційної репрезентації, тобто іміджових аспектах (Г. Почепцов, В. Королько), правовому режимі інформації (О. Соснін) тощо. З'являються окремі праці з використанням синергетичних, комунікативних, лінгвістичних підходів до аналізу політики, конкретних дій та інтеракцій. У цьому сенсі дуже цікавими є дослідження символічних підстав політики (Ю. Левенець), феномену політичної мови і політичної лінгвістики (Л. Нагорна, Е. Щербенко), функціонування дискурсів (В. Кулик), архетипів (О. Донченко, Ю. Романенко), а також соціокультурної специфіки Донбасу (І. Кононов), столиця якого взята нами для перевірки теоретичних положень. На основі існуючих наукових шкіл, у певному синтезі цих теоретико-методологічних підходів і побудована ця робота.

Головною метою дослідження є виявлення механізмів, а відповідно, і когнітивних схем функціонування інформації у наявній політико-комунікативній мережі сучасного великого українського міста з визначенням реального стану сформованих правил та форм взаємодії і можливих перешкод у комунікативних процесах, а також шляхів їх оптимізації, необхідних для забезпечення оптимального політичного управління в Україні.

Для досягнення мети вирішувалися такі **дослідницькі завдання:**

– вивчення, аналіз та структурування наукових напрямів і шкіл, що досліджують феномен взаємодії, інформації та комунікації, мають ефективні інструменти опису та інтерпретації сучасної політичної реальності;

– визначення концептуальних засад і методів дослідження інформаційно-комунікативних процесів з виокремленням адекватних парадигм, категорій та конкретних дослідницьких інструментів вивчення феномену інформаційної взаємодії на рівні окремого міста;

– виокремлення та аналіз основних інформаційно-комунікативних характеристик владного поля великого міста як простору, інфраструктури та вихідних умов реалізації інформаційних інтеракцій;

– класифікація та ідентифікація типів безпосередньої та опосередкованої взаємодії на рівні сучасного великого українського міста, визначення їхніх структурно-функціональних, статусних та динамічних характеристик;

– виявлення сталих моделей безпосередніх та опосередкованих інформаційних інтеракцій, їхніх ментальних, культурно-історичних коренів та впливу на сучасний комунікативний процес, опис і оцінка дескрипторів систем інтеракцій, форм, змістовних особливостей, загальної релевантності політико-владної взаємодії на рівні регіону і міста;

– вивчення ролі, місця та особливостей функціонування у політичному полі інформації, систем і засобів її селекції, обробки, трансляції і впливу відповідних процесів на політичний режим міста, регіону, політичну систему України загалом;

– простеження динаміки систем безпосередніх та опосередкованих інформаційних інтеракцій у конкретних просторових та часових межах, виявлення наявних перешкод і шляхів підвищення ефективності політичної комунікації, політико-владних інтеракцій на рівні окремого великого українського міста.

Об'єктом дослідження є теоретико-методологічні і праксеологічні засади інформаційних взаємин у полі політичної влади сучасного великого українського міста. **Предметом дослідження** виступає існуюча система локальних інформаційних інтеракцій у політико-владному полі м. Донецька.

Предмет дослідження зумовлює специфічну методологію, на якій побудована робота. Концептуальний базис роботи становлять теоретико-методологічні засади символічного інтеракціонізму.

У процесі дослідження використовувалися також загальні та специфічні підходи з відповідними методами: системний (завдяки якому вдалося виокремити системні властивості інформаційних інтеракцій, визначити взаємовплив, потенціал і перешкоди), структурно-функціональний (у межах якого було використано моделювання існуючих типів інтеракцій, проведено декомпозицію владного поля і визначено ієрархію функцій і цілей інтеракційних систем, що склалася у місті). Окрім зазначених, на певних етапах в роботі активно використовувалися такі загальні методи: історичний (під час вивчення динаміки систем інтеракцій за допомогою ретроспективного та перспективного аналізу) і нормативно-ціннісний (який досліджує, з одного боку, ідеальну і формально закріплену модель інтеракцій, відповідно до якої може оцінюватися взаємодія в реальній політиці, а з іншого — дозволяє оцінювати процес інтеракцій з огляду на його релевантність суб'єктним очікуванням, ефективність та оптимальність). Нарешті, емпіричні дані, на яких ґрунтується робота і які мають чіткі хронополітичні обмеження, аналізувалися за допомогою конкретних соціологічних та статистичних інструментів.

Емпірична база дослідження складається зі статистичних даних, опитувань громадської думки та інтерв'ювання референтних груп, матеріалів ЗМІ та звітної документації міської ради. Часовим періодом для звітної документації, статистики і соціологічних досліджень стосовно безпосередніх інтеракцій був обраний 2003 р.; інтерв'ювання проходило у грудні 2004 р.; період моніторингу діяльності громадських організацій, політичних партій та ЗМІ — закінчення парламентських виборів 2002 р. — вибори 2006 р.; контент-моніторинг найрейтинговіших ЗМІ охопив видання з 1.04.2002 по 21.11.2002 (від закінчення парламентських виборів до призначення голови Донецької обласної державної адміністрації Прем'єр-міністром України). Обґрунтування таких часових меж додатково наведені у роботі, але головна ідея цього підходу полягала у винайденні у найближчій політичній історії України такого часового проміжку, який був позбавлений додаткових штучних контекстів, які слугують ущільненню політичних комунікацій та перевантаженню всіх каналів поширення інформації. У найближчій ретроспективі таким був також 2008 р., однак проаналізувати та оцінити його за обраною методологією виявилося достатньо важко через неповноту та важкодоступність значної кількості інформації та матеріалів для відповідних спостережень.

Завершуючи вступну частину, варто наголосити, що подана монографія є підсумком комплексу досліджень, об'єднаних єдиною метою та теоретико-методологічною базою, на основі чого вивчаються сучасні соціальні аспекти комунікації. Останнього часу з'являються окремі ґрунтовні дослідження, які оперують поняттями соціальної та політичної комунікації, інформації, взаємодії, але ще й досі в багатьох з них відсутнє концептуальне підґрунтя використання цих аналітичних категорій. Спроба це зробити представлена у запропонованій монографії, в якій виписані схеми й механізми, що спираються на значну емпіричну базу з політичного життя України та науково обґрунтовані категорії сучасної світової некласичної політичної науки. Результати такого дослідження можуть бути корисними як для розвитку окремих напрямів української політології, так і для вироблення ґрунтовних державних і політичних рішень у сфері гуманітарної та інформаційної політики.

РОЗДІЛ І
ОРГАНІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ДИСКУРСУ ПОЛІТИКО-ВЛАДНИХ ІНТЕРАКЦІЙ ВЕЛИКОГО МІСТА

Політична влада у будь-якому суспільстві чи його сегменті завжди ґрунтується на певних відносинах і зв'язках, змістовні характеристики яких визначаються поширюваною інформацією. Ці відносини вибудовуються завдяки наявним комунікативним каналам у суспільстві чи його частині, а їх форми детермінуються характером політичного режиму. Таким чином, політична влада сама виступає формою відносин, комунікацією, яка визначає всі інші типи зв'язків. У межах обраної нами концептуальної бази ці відносини й зв'язки є, по суті, процесом суб'єкт-суб'єктної взаємодії на різних рівнях щодо досягнення певних індивідуальних і суспільно-політичних цілей, реалізації певних інтересів і вирішення кола питань, узагальнення та імплементація яких відбувається в межах функціонування або компетенції політичної влади. Комунікативна ознака політичної влади є універсальною, оскільки надає їй пріоритету у визначенні форм, методів і механізмів організації всіх сфер суспільного життя.

Саме функціональна складова політичної влади дозволяє розглядати її як відносини або як комунікацію. Розгортання комунікації як владного процесу відбувається шляхом використання існуючих або створення нових інститутів (систем відносин). Такий процес потребує організації взаємодії на всіх горизонтальних і вертикальних рівнях. Звідси, зрозуміло, що зміст й форми цієї взаємодії будуть визначати вже не тільки тип політичного режиму, але й ступінь стійкості всієї наявної інституціональної системи, співвідношення відкритості/закритості інформаційного поля, а також рівень участі населення у політичному житті.

Політико-владні інтеракції мають різні властивості та прояви залежно від класів завдань, які вони розв'язують і навколо яких утворилися, й, таким чином, можуть описуватися та інтерпретуватися в різних категоріальних системах та різними мовами. Саме тому, говорячи про інформаційні інтеракції, ми повинні забезпечити організацію відповідного дискурсу цих інтеракцій. А визначаючи поле політичної влади як простір функціонування

та реалізації різноманітних дискурсів, ми, хоча й з певною мірою умовності, маємо визнати існування й суто інформаційного дискурсу в цих межах. Це дає нам підстави визначити інформаційний дискурс владних інтеракцій, по-перше, як процедуру винесення суджень щодо політичної влади в межах і за допомогою інформаційних концепцій і категорій, а по-друге, як специфічний фрагмент загального політико-владного дискурсу, який визначається через можливості, умови та характер реалізації інформаційної взаємодії як основи функціонування політичної влади взагалі.

Відповідно, цей дискурс може бути побудований через аналіз етапів його становлення та вивчення його теоретико-методологічних засад і, таким чином, основ для його опису та пояснення, а також завдяки розгляду основних категорій та характеристик предметної галузі, якої він стосується, тобто влади.

У процесі виокремлення методології дослідження інтеракцій логічно виникає необхідність побудови відповідного категоріального ряду для їхнього аналізу. Згідно з обраною концептуальною базою і специфікою запропонованого дослідження системоутворюючими категоріями будуть виступати «інформація» і «влада», розгляду теоретико-методологічних засад яких присвячено 2-й і 3-й параграфи цього розділу, а також їх кореляції у вигляді «інтеракції» та «комунікації», відповідно. Необхідна при цьому формалізація побудованого таким чином дискурсу потребуватиме уточнення деяких супутніх категорій («політика», «суспільство» та ін.), що окреслить не тільки властивості вихідних понять, але також і властивості теоретико-методологічної мови дослідження в цілому.

1.1. Етапи формалізації концепцій інтеракціонізму

Феномен політико-владної взаємодії завжди явно чи приховано був присутній у фокусі уваги багатьох суспільно-політичних досліджень минулого й сьогодення, хоча в той же час і не став окремим предметом вивчення, а тим більше феноменом саме інформаційної взаємодії. Інформаційні інтеракції та інформація як така стають предметами дослідження тільки у наш час, поки що здебільшого залишаючись достатньо вдалими концептами кібернетики (теорії управління складними системами) та генетики, де і довели свою ефективність. Лише з недавнього часу інформація та процеси, що з нею пов'язані, стають предметами дослідження інших наук,

і перш за все соціології та економіки. Ґрунтуючись на досягненнях цих наук та напрямів, сьогодні ми можемо говорити вже про початок формалізації концепцій опису, інтерпретації та управління інформаційними потоками на рівні політичної науки.

У багатьох дослідженнях минулого, виходячи з домінуючої картезіанської парадигми, категорія «інформації» була присутня як прояв світу ідеального і не мала статусу окремого феномену, що й визначало відсутність прямого інтересу до неї. Відповідно, проявів концептуалізації, а тим більше чіткої формалізації практично не виявлялося. Зі становленням індустріального суспільства, розвитком та поширенням технологій, урбанізацією міст та ускладненням процесу управління державними територіями поряд з наростаючим ступенем диференціації постає питання дослідження та оптимізації процесів взаємодії між різними компонентами соціальних систем. Феномен взаємодії набуває статусу філософської категорії, яку розробляли такі мислителі, як І. Кант, Г. Гегель, у працях яких інтеракція набуває достатньо чітких форм у межах стрімкого розвитку діалектичного підходу до причинності. Матеріалістична діалектика визначає інтеракцію «causa finalis всіх речей» [162, с. 546], включаючи її, таким чином, у онтологію людини і природи. В цій категоріальній системі взаємодія є і причиною самої себе, і кінцевою метою, поза якими закінчується пізнання. Певною мірою такий підхід зумовив розробку т.з. діалектичних чи структурних моделей інтеракцій, за якими взаємодія є джерелом причинно-наслідкових відносин, одночасно і причиною, і результатом розвитку. В цей період були закладені певні концептуальні підвалини для дослідження феномену взаємодії в цілому, але предметом окремого вивчення вони так і не стали.

Наступним поштовхом до вивчення процесів взаємодії стали вже кризові явища XX століття, а також все більше ускладнення існуючих соціальних систем, інституціональних структур та, відповідно, процесу управління. Забігаючи наперед, зазначимо, що принципи інформаційних інтеракцій детально були розроблені в кібернетиці та інформатиці, і їх екстраполяція на сферу політики виявляється породженням демократії, а з огляду на інструментальні (технологічні) характеристики — породженням тільки XX століття. Розвиток науки і техніки разом з сучасною демократією, що еволюціонує (поліархія), викликали відповідний інтерес до інформаційних інтеракцій. Саме XX століття зі стрімким зростанням обсягів інформації та прогресом у технологіях її управління та

обробки викликало появу окремого системоутворюючого (поряд з матерією та енергією) предметного поля. Тому, аналізуючи етапи формалізації концепцій інтеракціонізму, ми можемо обмежитися саме XX століттям, наукові напрями якого дали можливість виокремити певний інструментарій для конкретних досліджень інформаційних взаємодій у складних соціальних системах.

Основоположним напрямом сьогодення, в межах якого інформаційні інтеракції набули чіткого статусу предмета досліджень, є концепція символічного інтеракціонізму. Своїй появі цей теоретико-методологічний напрям соціології, соціальної психології та культурології завдячує первісній увазі до «соціального» — людина як соціальна істота відрізняється від тваринного світу тим, що не має вроджених моделей поведінки, а тому народження соціуму стає можливим у символічно опосередкованому спілкуванні індивідів. Таким чином, народження нових моделей поведінки або підтримка вже існуючих відбувається лише шляхом символізації і саме завдяки їй взагалі стає можливим існування суспільства. Звідси зрозуміло, що семантика символічного простору являє собою постійний процес конструювання та реконструювання реальності, яку можна розуміти лише як суб'єктивну категорію внутрішнього досвіду індивіда. В цьому сенсі суспільство взагалі виступає як символічним чином організована реальність, а політика і влада розглядаються не тільки як символи, але й як процесуальні інструменти реалізації символічного капіталу, на чому ми ще будемо зупинятися.

Звичайно, що зазначені ідеї вже з'являлися у різних концепціях і розробках наукових шкіл, але у такому яскраво концентрованому вигляді вони були формалізовані саме у символічному інтеракціонізмі, який народився, перш за все, завдяки намаганню подолати обмеження біхевіоризму з його жорсткими моделями соціальної поведінки за схемою «стимул-реакція» і навіть постбіхевіоризму з його опосередковуючими ланками.

Безпосереднім підґрунтям появи концепції символічного інтеракціонізму сьогодні вважаються праці Ч. Кулі та У. Томаса. Перший зосередив свою увагу на первинних соціальних групах [105], які досліджуються ним як визначальні чинники соціалізації та ідентифікації людини завдяки сигнифікаційним (знаковим) можливостям культури та мови. Ч. Кулі розробляє теорію «дзеркального Я», згідно з якою наші інтеракції з «іншими» визначаються нашими уявленнями про них, тобто суспільство являє собою

постійний процес інтеракцій саме цих уявлень (ідей особистості в термінології Кулі), а не самих людей. Досліджуючи процес людських інтеракцій, Ч. Кулі дійшов також актуального для політичної сфери висновку, що такі інформаційні акції, як вселяння та вибір, — суть одне й те саме, це просто «спосіб позначення нижчого та вищого ступенів системи» [106, с. 46], де феномен вибору — порівняно складніша система соціальних відносин. У свою чергу, У. Томас [62], досліджуючи поведінкові моделі, доходить висновку про інтенціональність людей до певної поведінки, що визначається персональними уявленнями та ціннісними орієнтаціями. Таким чином, згідно з У. Томасом, знаючи ці внутрішні моделі персональних оцінок (на основі уявлень і орієнтацій), можна прогнозувати поведінку людей у певних ситуаціях, що перегукується з концепціями прагматизму, особливо в його інструменталістській версії [89]. У.Томас відомий також виведенням т.з. «теореми Томаса» — визначення (номінування) ситуації реальною робить її такою. Ця теорема заклала основи переходу до мікрорівня у дослідженнях поведінки, за що активно критикується представниками класичного біхевіоризму та постбіхевіоризму.

Водночас цим дослідникам, які заклали підґрунтя дослідження мікрорівня поведінки, ще не вдалося перейти до вивчення конкретних символічних підстав цієї поведінки. Цим аспектам присвятив свої дослідження основоположник символічного інтеракціонізму Дж. Мід, щоправда, його концепція визначалася ним самим як «соціальний біхевіоризм». Вчений довів тезу, що люди діють згідно із значенням, яке вони вкладають у ці дії. Таким чином, будь-яка поведінка, дія чи взаємодія є символічною за своєю суттю, оскільки значення дій — це вже є символ, який, у свою чергу, сформувався завдяки соціальній інтеракції. Залишаючись в категоріальній мові біхевіористів, Дж. Мід зазначав, що у комунікації, де використовуються такі значимі символи, «характерне якраз те, що індивід відгукується на власний стимул так само, як відгукуються на нього інші люди» [122], тобто соціальна реальність постійно конструюється людьми за допомогою процесів інтерпретацій та їхньої легітимації.

Розробляючи ідеї Дж. Міда, інший дослідник Г. Блумер, який, власне, і ввів до наукового вжитку назву «символічний інтеракціонізм», виділяє головні передумови цієї концепції [32, с. 81]:

1) люди діють стосовно «речей» на основі значень, що для них мають ці речі;

2) значення речей створюються чи виникають у взаємодії з соціальним оточенням;

3) ці значення використовуються і змінюються у процесі інтерпретації людиною речей, що її оточують.

Таким чином, загальна сутність символічного інтеракціонізму полягає у тезі, що людська взаємодія завжди опосередкована якимись символами (мовою, владою, грошима та ін.). У свою чергу, політика, за таким підходом, є інтеракцією, у процесі якої відбувається кореляція та управління символічними підставами інших сфер життя суспільства. Політика будується навколо влади, яка так само являє собою інтеракцію, що покликана структурувати символи, має змогу творити нові або легітимізувати/делегітимізувати старі символічні системи.

Зазначимо, що у символічному інтеракціонізмі розрізняються несимволічна (безпосередня) та символічна взаємодія як дві різні форми соціальної інтеракції, де саме символічному типу відводиться головна роль у процесі конструювання реальності. Так само в структурі нашого дослідження розділені системи інтеракцій, де на безпосередньому рівні взаємодія опосередковується лише мовою, а опосередкований рівень є класичним виявом символічного простору. Згідно з концепцією символічного інтеракціонізму символічний тип взаємодії являє собою дію, яка будується на основі значень, що отримані у ході інтерпретації. Вона є «особливою, властивою лише людському співтовариству формою, коли один індивід надає жестові або символу іншого індивіда певне значення, тобто інтерпретує його» [283, с. 157–158]. Саме цей аспект яскраво відрізняє символічний інтеракціонізм від усіх різновидів біхевіоризму — людина існує тільки у світі значень (символів), а не у світі стимулів.

У процесі дослідження колективних та персоналізованих дій, а точніше — їх символічних підстав і наслідків, а також через феномен ідентичності, який, логічно, висувається ними на перший план, у представників символічного інтеракціонізму виникли розбіжності у визначенні генезису соціальних ролей учасників інтеракції. Так, Дж. Мід, критикуючи структурний функціоналізм Т. Парсонса, наголошував на тому, що соціальні ролі формуються лише у процесі інтеракції [59] і не є чимось наперед заданими. Звідси зрозуміло, що символічна інтеракція не є якоюсь новою абстрактною категорією пізнання, вона достатньо конкретна, її особливість полягає у тому, що «люди інтерпретують чи

визначають дії один одного, а не просто реагують на них. Їхні реакції не викликаються безпосередньо діями іншого, а ґрунтуються на значенні, яке вони надають подібними діям. Таким чином, інтеракція людей опосередковується використанням символів, їхньою інтерпретацією або наданням значення діям іншого» [71, с. 173]. Саме супутні процеси селекції та вибору інформації та її символізації знаходяться у прямій залежності від проявів групової та персональної ідентичності, що поклало початок багатьом сучасним концепціям у межах теорії груп.

З розвитком цієї методології склалися три відносно автономні напрями — Чиказька та Айовська наукові школи і соціально-драматургічний підхід дослідження інтеракцій [47, 52–53, 169–170]. Представники Чиказького напряму (Г. Блумер [32, 71], Т. Шибутані [53]) предметом свого дослідження обрали процедури взаємодії, зробивши акцент на ситуативних та процесуальних характеристиках інтеракцій. Саме Чиказька школа сьогодні вважається класичною і найбільш послідовною у символічному інтеракціонізмі. Дослідники Айовської школи (М. Кун [169–170]) зосередилися здебільшого на виявленні та аналізі стабільних, стійких символічних структур та практик, відійшовши таким чином від мікрорівня і поступово перейшовши на позитивістські позиції. Групові норми і загальні схеми групової інтеракції, у остаточному підсумку, зробили цей напрям одним з різновидів теорії соціальних ролей. І, нарешті, соціально-драматургічний підхід (Е. Гоффман [47]) в аналізі інтеракцій спирається на використання метафори театру, поклавши таким чином початок багатьом постструктуралістським дослідженням сучасності. В межах останнього не можна також не відмітити концепцій організаційно-діяльнісних ігор П. Щедровицького-молодшого, які базуються на досягненнях системно інтелектуальної методології Г. Щедровицького-старшого, згідно з якими комунікація виступає як метакомунікація відносно всіх інших процесів, особливо групових, втілених в інтелектуальній діяльності [295].

Символічний інтеракціонізм у своєму розвиткові використовував багато конструктивних ідей щодо інтеракції, інформації, символів, а також справив неабиякий вплив на багато досліджень сучасності. Починаючи з традицій, закладених М. Вебером, можна констатувати, що представників усіх цих напрямів об'єднує звертання до певних символів, умов та характеру інтеракцій. Зупинимося детальніше на висвітленні феномену інформаційних

інтеракцій дослідниками різних предметних галузей (контекстом досліджень яких була, зокрема, політика), що відбиває еволюцію поглядів на різні аспекти принципів взаємодії, за якої концепт інформаційних потоків та інтеракцій використовували спочатку як засіб, пізніше як позаструктурний елемент і, нарешті, інформація та інтеракція стали невід'ємним елементом структури (у тому числі політичної) і навіть самою структурою.

На початку минулого століття саме представники «соціології розуміння» привернули увагу до когнітивних особливостей функціонування суспільної інформації. Розробляючи категорії розуміючої соціології, М. Вебер виокремив феномени «згоди» й «порядку» у суспільній комунікації, які, головним чином, структурують соціальне поле, нівелюючи навіть людську ідентичність. У цих категоріях комунікація набула статусу розуміння. Зазначений підхід дав змогу М. Веберу вивести загальну формулу інтеракцій через визначення категорії панування (влади в термінах Вебера) як «осмислену співвідносність дії одного («наказ») з дією іншого («виконання») і, відповідно, зворотне, внаслідок чого в середньому можна розраховувати на здійснення тих очікувань, на які орієнтовані дії обох сторін» [76, с. 136]. Зазначимо також, що саме М. Вебер одним з перших запропонував теорію міста [75], у якій були закладені основи соціології міста, теорій урбанізації тощо.

Веберівську традицію розуміння інтеракції успадкував відомий представник формальної соціології Г. Зіммель, який розглядає взаємодію як основний фактор конструювання суспільства і, таким чином, робить головним предметом соціології дослідження чистих форм соціації [203] (Vergelsellschaftung) — стійких структур взаємодії, загальних для всіх суспільств та епох, тобто тих, що зберігаються за будь-яких змін конкретного історичного змісту. Суспільство в цих категоріях виступає процесом [202] — воно безперервно породжується взаємодією, завдяки якій індивіди об'єднуються у суспільство, тобто усуспільнюються.

Подальшого розвитку у межах категоріальної системи Зіммеля дослідження інтеракцій набули у т.з. «соціології знання» [70], за якою всі соціальні системи та інститути визнаються лише продуктами людської свідомості, а соціальна реальність конструюється вже інтерсуб'єктивною свідомістю, тобто реальність реальна тільки тією мірою, якою вона міститься у колективних уявленнях людей, усвідомлюється ними. Великого значення за такого підходу набуває процес «вторинної соціалізації» (термін П. Бергера

і Т. Лукмана), в межах якої формуються «схеми типізації», які й зумовлюють ефективність суспільної комунікації та інтеракції.

Наступним кроком у цьому напрямі були дослідження представників феноменологічної соціології (пізніше — етнометодології) та філософії — А. Шюца, Е. Гуссерля, М. Гайдеггера, К. Ясперса та ін. Детально розробляється власне поняття інтерсуб'єктивності (соціальної реальності), детермінантою якої є саме феномен взаємодії. За Гуссерлем, суспільство конституюється в інтерсуб'єктивних значеннях, чим і відрізняється від природи. Таким чином, суспільство постає у Гуссерля в когнітивних (інформаційних) категоріях конструювання реальності, де інтерсуб'єктивність «для кожного мислимого ego ... мислима лише як та, що відображається в ньому» [187, с. 27], через що феномен людської інтеракції набуває статусу певною мірою осмисленого, психологічно сприйнятого процесу. Соціальна реальність постає у вигляді сукупності «об'єктів і подій всередині соціокультурного світу як досвіду повсякденної свідомості людей, що живуть своїм щоденним життям серед собі подібних і пов'язані з ними різноманітними відносинами інтеракції» [160]. Такий підхід підготував основу для переходу від досліджень «статичної соціальної реальності» до процесуальних аспектів соціального життя.

Використовуючи методологію Гуссерля, М. Гайдеггер вивів взаємозв'язок мови (як головної опосередковуючої ланки інтеракції) з розумінням та зрозумілістю, переводячи інтерсуб'єктивність у поле колективної ідентичності, де під впливом інформаційних систем (ЗМІ та ін.) «кожен інший подібний до іншого» [155, с. 126], що структурує та диференціює характер процесу інтеракцій, який розуміється та оцінюється як «несправжнє буття».

К. Ясперс, у свою чергу, розглядаючи інтеракцію як комунікацію предметної раціональності, визначає її зміст через трансляцію інформації, її сприйняття і встановлення сенсу за допомогою отримання значень шляхом інтерпретації. Він же звертається саме до технологічних особливостей сучасного суспільства. Критикуючи формальну демократію та її форми зворотного зв'язку (вибори та ін.), він виводить принцип політичної інтеракції, за яким політика має бути відділеною від світогляду, а головним принципом взаємодії держави та індивіда повинна стати політична свобода. Але для свідомого та осмисленого прийняття оптимального рішення необхідні відповідні процедури, в межах яких треба використовувати три шляхи: підвищення освітнього рівня населення;

залучення до участі більшості у вирішенні конкретних завдань (місцеве самоврядування), а також демократична організація самої виборчої кампанії [164, с. 181].

Безпосередню увагу феномен інтеракцій також дістав у працях представників концепцій соціальної (а згодом й політичної та масової) комунікації (Г. Лассвелл, П. Лазарсфельд, Ю. Ґабермас). Підґрунтям появи таких концепцій стало визнання та обґрунтування декількох аспектів, що стосуються соціальних структур. Перший аспект стосується дискурсивно-семіотичної проблематики — коли йдеться про процес інтеракції, безперечно, так чи інакше, інструментом інформаційних інтеракцій виступає мова (як language, однією з форм якої є мова як speech). З цього починається дослідження мовної комунікації, народжується поняття «мовних ігор», які визначаються як «сукупність мови й діяльності» [79, с. 95], що виступає основою організації дискурсу, у тому числі й політичного. Саме дискурс виявився тією ланкою, що зв'язала категорії взаємодії, мови, людину та інтерсуб'єктивність у єдине ціле, виступивши «не емпіричною метою цілераціональних дій з суб'єктивних інтересів, але умовою можливості реалізації інтерсуб'єктивно значимого мислення» [26, с. 58–59]. Звертання до дискурсів дало змогу відомому теоретику цього напряму Т. ван Дейку знов зробити метою дослідження соціальних наук когнітивні процеси, що лежать в основі комунікативної взаємодії. За ван Дейком дискурс — це вже і є інтеракція, яка характеризується «складною єдністю мовної форми, значення та дії» і «не обмежується рамками конкретного мовного висловлювання, тобто межами тексту чи самого діалогу» [86, с. 121–122], звільняючись, таким чином, від чистих лінгвістично, семантично чи соціально зумовлених параметрів, що включає у орбіту уваги дослідників не тільки змістовні характеристики інтеракційних практик, але й техніко-процедурні особливості формалізації та трансляції дискурсів у тому чи іншому просторі. Сьогодні у межах дискурсивних досліджень ретельно розробляються ситуативні підходи з урахуванням контекстуальних характеристик інтеракційних процесів. Також поряд зі становленням дискурсології почали вивчатися та формулюватися правила інтеракції, засновані на лінгвістичній трансформаційній граматиці (перш за все дослідження Н. Хомського [35; 36]), через що інтеракція стала об'єктом відповідних досліджень як система комунікації разом з синтаксисом [27; 28] (правилами), що стало підґрунтям інформаційної теорії психології.

Говорячи про дискурси і мову як опосередковуючий символ будь-якої інтеракції, потрібно також розглянути деякі концепції вчених-лінгвістів. Так, основоположник структурної лінгвістики Ф. де Соссюр [145] розглядав мову як складну знакову систему. Соссюр також диференціює мову (parole) як інструмент висловлювань і мову (langue) як систему взаємопов'язаних знаків, де знак являє собою єдність того, що позначається, з тим, що позначає. Якщо погляди Ф. де Соссюра є суто лінгвістичним підходом, то логічний підхід розроблявся одним із засновників семіотики, представником прагматизму Ч. Пірсом [134], який запропонував концепцію «тріадичної природи знака» (репрезентант — інтерпретант — референт) і вперше представив класифікацію знаків: іконічний знак, індекс, символ. Представник структуралізму — керівник Тартуської школи Ю. Лотман [109] зосереджується на дослідженнях семіотичного простору, який завдяки культурним кодам стає простором діалогу, інтеракції, де все взаємопов'язано — всі рівні семіосфери (в термінах Лотмана) є не тільки учасниками інтеракції, але й простором для неї. Ю. Лотман розробив також концепцію автокомунікації (суб'єкт-суб'єктна модель), у процесі якої до первинної інформації завжди додається формальний код, унаслідок чого нове семантичне поле стає багатозначним. Сам же символ «і в плані вираження, і в плані змісту завжди являє собою певний текст, тобто має певне єдине замкнуте у собі значення» [110, с. 194]. Нарешті, цікавими є дослідження політичної семіології, також представника структуралізму, Р. Барта [67], у яких визначено межу між суспільствами, яка реалізується завдяки полю конотативних значень, що виникає у процесі комунікації. Ці значення і є унікальними у кожному окремому суспільстві, зі своїми символами та інтерпретаціями цих символів. Згідно з Р.Бартом, сучасна масова свідомість певним чином фетишизує мову, яка завдяки номінуванню надає реальну силу саме інтерпретаціям, що робить свідомість, більшою мірою, набором міфів.

Структуралістські підходи зазнали значного впливу культурології, яка теж приділяє багато уваги процесам становлення мови, ідентифікації, формуванню свідомості. Крім того, сам термін «інтеракція» тривалий час залишався категорією саме культурології, на чому ми ще будемо зупинятися. Саме відомий культуролог К. Леві-Стросс [107] поклав початок структуралізму у багатьох інших гуманітарних теоріях, визначивши концепцію універсальної структури, типологічну схожість мови і культури. Цікаво,

що, відійшовши від суб'єктивістських позицій, Леві-Стросс представляє суспільство як поліморфну систему комунікацій різних рівнів, яка має свій фундаментальний референт у вигляді бінарних опозицій, кодами якого виступають системи мови, культури, релігії. В межах загальної культурології розробляється і її політична складова, яка базується на вивченні процесів соціалізації, впливу історичного досвіду, моделей освіти, первинних соціальних груп на вибір суб'єктом поведінкової моделі в тій чи іншій політичній ситуації.

Нарешті, соціально-комунікаційний момент полягає у визнанні того факту, що індивід живе в системі численних соціальних зв'язків, у формуванні яких, з одного боку, він бере участь, а з іншого, вони самі визначають його поведінку через структуру тісних зв'язків з навколишнім середовищем. Змістом цього процесу й виступає «соціокультурна комунікація, що пронизує всі рівні міжсуб'єктних взаємодій» [194, с. 48]. Звідси стає зрозумілим інтерес до інтеракцій з боку постбіхевіористів та структурних функціоналістів. З'являються теорії обміну [31; 51], за якими потреби та цілі індивідів можуть бути задоволеними тільки через процеси соціальної взаємодії, а суспільство конституюється лише в ході перманентного обміну інформацією, смислами, цінностями, статусами. Інтерперсональна взаємодія описується в категоріях користі, яка стає універсальним принципом соціального життя, оскільки в її основі лежить економічно релевантна конструкція обміну.

Концепт обміну містився також у дослідженнях представників структурного функціоналізму, які логічно включили його у комунікативну сферу, яку розглядали як окрему підсистему суспільства, в залежності й в межах якої реалізуються соціальні дії. Відомий представник цього напряму Т. Парсонс зазначає, що, врешті-решт, у суспільно-значимій комунікації соціальна дія стає інтеракцією, яка, в свою чергу, «також стає диференційованою та інтегрованою і такою, що формує соціальну систему» [132, с. 422]. В межах цього процесу формалізується повний інформаційний цикл функціонування політичної системи з класичною для інтеракцій петлею зворотного зв'язку і відповідними структурами легітимації (когнітивні моделі) політичних дій [43–44]. Серед основних методологічних досягнень структурного функціоналізму, корисних з погляду нашого дослідження, слід відзначити запропоновану Т. Парсонсом схему чотирьох основних функцій,

необхідних для збереження структури соціальної системи — AGIL (абревіатура від перших літер категорій: adaptation — адаптація, goal attainment — цілеспрямованість, integration — інтеграція, latent pattern maintenance — збереження латентної структури, запас внутрішньої міцності) [172], яка і досі достатньо ефективно використовується в аналізі соціально-політичних систем. Крім іншого, такий підхід дозволив методологічним чином формалізувати та чітко відокремити для спостереження комунікативну сферу політичної системи від інституціональної, нормативної та культурно-ідеологічної [41], але в той же час він не враховував багатомірності політичних явищ, які пронизані комунікативними каналами, а самі явища чи феномени, по суті, часто і є комунікацією.

Комунікація, симетричною моделлю якої є інтеракція, таким чином поступово включається в об'єкт вивчення комплексу соціально-політичних наук, де формалізується в категоріях уже суто політичної комунікації (і в її рамках комунікації масової) [37; 40; 56; 103; 171]. Початок відповідних досліджень поклала видатна «формула Лассвелла», де він запропонував аналізувати комунікативний акт в питаннях: «Хто повідомляє? Що повідомляє? За яким каналом? Кому? З яким результатом?» [54]. Достатньо проста схема за наявності петлі зворотного зв'язку (добавленої в модель Лассвелла М. Дефльором [40]) стає схемою реалізації інтеракцій. У спрощеному вигляді цей процес деталізував Ж.-М. Коттре [37], який ввів у безпосередню інтеракцію проміжні ланки у вигляді політичних і неполітичних організацій — у вигляді ЗМІ, у процес зворотного зв'язку — у вигляді безпосередніх форм демократії (вибори, референдум). Приділялася увага також ролі еліт, бюрократії та маси в процесі інтеракції, що було предметом дослідження К. Сайнне [171]. Звертаючись до цих проміжних ланок, Ю. Ґабермас у своїй теорії «комунікативної дії» акцентував увагу на масовій комунікації, засоби якої «створюють технічні посилювачі мовної комунікації» [290, с. 45], розширюючи та посилюючи її можливості та формуючи щільну комунікативну інфраструктуру. Разом з цим набуває поширення думка, що сучасний розвиток таких комунікаційних систем викликає у масовому суспільстві феномен одномірного мислення, яке «систематично підтримується політиками й постачальниками масової інформації» [117, с. 136]. Зрештою, це перетворює політику з діяльності щодо задоволення суспільних потреб у діяльність, яка ці потреби формує (іноді на власний розсуд), через що виникає багато

загроз для інституціональної системи демократії. Як показав той же Ю. Ґабермас, комунікація і дискурс, що народжуються у такому взаємозв'язку дій та розуміння, окреслюють простір свободи демократичного суспільства. Комунікативну дію Ю. Ґабермас вже визначає саме як символічно опосередковану інтеракцію, яка ґрунтується на інтерсуб'ктивно значимих нормах, що, у свою чергу, структурують поведінкові очікування учасників взаємодії. Такі, певною мірою, ідеалістичні погляди Ю. Ґабермаса лягли в основу консенсусної та деліберативної моделей демократії.

У межах цих підходів розробляються різноманітні теоретичні моделі інтеракцій, особливо щодо сфери зв'язків з громадськістю. Так, Дж. Грюніг і Т. Хант [48] запропонували 4 моделі таких зв'язків, які диференціюються за своєю метою, методами і характером комунікації: паблісіті, модель громадського інформування, двостороння асиметрична модель, двостороння симетрична модель. Крізь призму розуміння комунікації як самореферентної системи найбільш конструктивною та стратегічно адекватною є саме діалогова модель (симетрична), яка поєднує самоспостерігання системи із зовнішнім описом; в той час як паблісіті є здебільшого зовнішньою легітимацією; інформування громадськості являє собою самоопис всередині системи для кореляції поведінки цієї громадськості; а в умовах асиметричного зв'язку опис проблем громадськості нівелює або приховує події всередині державно-владної системи.

Обмеження структуралізму намагалися обійти представники спочатку постструктуралізму, а пізніше постмодернізму (М. Фуко, Ж. Дерріда, Ж.-М. Ліотар, Ж. Бодрійяр та ін.). В межах цього напряму М. Фуко знову звертається до когнітивних особливостей функціонування інформації, які визначаються різноманітними дискурсами. Виробництво дискурсу у будь-якому суспільстві «одночасно контролюється, піддається селекції, організується та перерозподіляється» [154, с. 51] різноманітними процедурами, щоб нейтралізувати його владу. Процес реалізації дискурсів, як і системи їхньої селекції, представлений різноманітними символами, що надає значної ваги у суспільно значимих справах (політиці) символічному капіталу (інформації, її формам, проявам тощо), і «робота з виробництва та вселяння смислів здійснюється у полі культури та завдяки боротьбі всередині неї (особливо у надрах політичного субполя)» [74, с. 67]. Згодом дослідження позаструктурних елементів приводить представників цього напряму

до виявлення повної відірваності політично релевантних дискурсивних практик від реальності, що конституюється в категоріях «спектаклю», який і є «суспільними відносинами між людьми, опосередкованими образами» [85, с. 183]. У своїй еволюції ці символічні образи в сьогоднішньому суспільстві є основою емансипації знаків, тобто функціонування симулякрів (симуляційних інтеракцій), у процесі чого «всі знаки обмінюються один на одного, але не обмінюються більше ні на що реальне» [72, с. 52], де реальність замінюється віртуальністю, а технології суспільного контролю знаходяться поза межами досягнення окремого громадянина. Напрацювання цього філософського напряму цікаві для нас тим, що паралельно з осмисленням технологічного прориву у другій половині XX століття ця доктрина виконала важливу історичну місію, фактично вперше у явній формі акцентувавши увагу на «проблемі людини у сучасному світі і, більше того, на питаннях інтерперсональної взаємодії, що набувають особливого значення в нинішніх умовах» [205, с. 35] і дають підстави для розв'язання багатьох суспільних завдань за допомогою інформаційних теорій і категоріальних схем.

Аналізуючи процес концептуалізації інформаційних інтеракцій, не можна оминути представників теорії інформації, систем та кібернетики, об'єктом дослідження яких стала розробка «законів управління багатопов'язаними системами з багатьма ступенями свободи» [185, с. 140], до яких належать майже всі соціальні системи. Цей підхід дозволив визначити інформацію як зміну, як міру непередбачуваності та оригінальності, вимірювати кількість інформації із застосуванням жорсткого математичного апарату. В той час як один з основоположників цього напряму К. Шеннон [158] звернувся до характеристик систем кодування й декодування в інтеракції, побудови математичних моделей оптимізації двосторонніх каналів зв'язку. Інший вчений — Н. Вінер почав досліджувати складні кібернетичні системи, ввівши в них процес зворотного зв'язку, який забезпечує закінченість інтеракції, а «корелятом організації, впорядкованості такої системи виступає саме інформація» [78, с. 44]. Категорії інформації та взаємодії стають детермінантами будь-якої складної системи, базовими характеристиками її структури. Саме в межах цього напряму були ґрунтовно розроблені основні принципи інформаційних інтеракцій: тезаурусу (словника, узгоджених ментальних моделей, мовних дискурсів), фасцинації (привабливості) та майєвтики

(продукування нової інформації) [219], які детально будуть нами розглянуті у наступних розділах. Цей науковий напрям спирався на досягнення сучасної науки і техніки і, перш за все, на прогрес у розвитку комунікативних технологій і зробив величезний (можливо, навіть визначний) внесок у розробку когнітивних моделей інформаційних інтеракцій, але й досі він часто нехтується дослідниками гуманітарних наук через свій достатньо складний математичний апарат. Слід зазначити, що певна увага приділялася процесам функціонування інформації в управлінських системах і в радянські часи [69; 151; 156], де поза ідеологічним антуражем були і достатньо цікаві й актуальні до цього часу розробки.

Також філософського та соціологічного осмислення технологічний прогрес набув в іншому науковому напрямі — теоріях постіндустріалізму, які народилися з лав теорій конвергенції, а також регіональних програм соціально-технічного розвитку. Маючи здебільшого прогнозний і дещо ідеалізований характер, вони, проте, теж цікаві у контексті нашого дослідження, оскільки у своїх дослідженнях надають інформації першорядного значення і звертають безпосередню увагу на соціальні аспекти сучасного технологічного прогресу. Так, Д. Белл, окрім елементів соціально-політичної прогностики, одним з перших вводить в інтеракцію таку опосередковуючу ланку, як комп'ютер (інформаційна система, суб'єкт та проміжна ланка інтеракції), що «є інструментом управління масовим суспільством, оскільки він є механізмом обробки соціальної інформації, величезний обсяг якої зростає майже за експонентою внаслідок розширення соціальних зв'язків» [68, с. 333]. Розвиток та застосування цих інформаційно-комунікативних технологій покликані впорядкувати соціально-політичні відносини та забезпечити встановлення соціального спокою у суспільстві [118, с. 378]. У свою чергу, ускладнення та висока щільність інтеракцій, зростаючий обмін всередині соціального цілого створюють умови для народження т.з. «програмованого суспільства» [149, с. 415], яке характеризується високим ступенем мобілізації та постійно зростаючими можливостями соціального вибору, що є результатом збільшення обсягів інформації. Такий інститут демократії, як громадянське суспільство, перебуває у прямій залежності «від щільності та відкритості комунікації» [77, с. 50]. Сам процес символічної комунікації (інтеракції), що заснований на відносинах виробництва, досвіду та влади, формує «культуру та колективну ідентичність» [99, с. 38],

а оперативність та структурність інформації стає визначальним фактором структури «інформаційно-управлінського процесу» [63, с. 37], який здатний забезпечувати оптимальне функціонування всіх сфер суспільства.

Поєднання постіндустріальних концептуально-методологічних підходів до процесів управління з системними підходами до соціальної сфери дали змогу формалізуватися власне системному напряму вивчення інформаційно-владних процесів. Видатним представником цього напряму сьогодні є Н. Луман, який відмічав важливість інформаційно-комунікативних процесів в управлінській сфері, зокрема сфері реалізації влади. У постіндустріальному суспільстві ці процеси стають основною формою реалізації влади, яка «посилюється в міру збільшення свободи обох сторін» [111, с. 20] (суб'єктів владних відносин), що забезпечується зростанням кількості інформації й подальшим розширенням альтернатив поведінки. Така інтерпретація тісно переплітається з підходами, запропонованими синергетикою, за якими для створення структури як єдиного поля чи системи необхідна певна узгодженість інтеракцій, що являє собою також корисний методологічний інструмент в аналізі та інтерпретації наявних політико-інтеракційних систем та проблем їхньої оптимізації.

Нарешті, слід зазначити, що останнім часом з'являється дедалі більше відповідних досліджень науковців Росії й України. Міцну методологічну базу таких досліджень склали відповідні розвідки російського дослідника М. Ільїна [93], який, зосередившись на дискурсивних особливостях діалектики категорій «поняття» та «розуміння», вивів основні когнітивні схеми для всіх інших категорій та процесів, а також, аналізуючи нові можливості інтеракцій громадян та політичних інститутів, довів тезу про зростання змістовності та складності основних елементів інформаційно-політичних процесів.

Безпосередньо питанням соціально-політичної комунікації присвячені також роботи А. Соколова [273], у яких розглянуті основні теоретичні положення й умови реалізації комунікацій та інтеракцій у суспільстві; А. Соловйова [275], аналіз теорій суспільної комунікації якого приводить до розуміння ролі комунікативних процесів у сучасних умовах конкретного суспільного ладу. У роботах В. Іноземцева [94–95], М. Вершиніна [77] та багатьох інших аналізуються можливості, надані суспільству й окремому індивідові з розвитком інформаційно-комунікаційної сфери.

У свою чергу, інтерес викликають роботи І. Панаріна і Л. Панаріної [130], в яких акцентована увага на питаннях інформаційних воєн і умовах їхньому запобіганню, у підсумку чого автори виробили конкретні пропозиції щодо оптимізації інформаційної політики. Проблеми, пов'язані з погрозами, що несе із собою прогрес у технологіях керування інформаційними потоками, процеси глобалізації інформаційного простору і небезпеки, пов'язані з цими процесами, розглядаються в роботах А. Панаріна [250], В. Пугачова [260], А. Бузгаліна [178] та ін., у яких підкреслюється реальність монополізації інформаційних ресурсів і відповідні маніпуляції зі свідомістю тих, хто цих ресурсів позбавлений. І нарешті, слід зазначити роботи С. Парінова [251] й ін., об'єктом досліджень яких хоч і є економічна сфера, але інтерес до яких зумовлений тим, що в них виводяться загальнотеоретичні моделі реалізації інтеракцій в інформаційно-комунікаційному просторі, схеми формування і реагування свідомості на ті або інші інформаційні повідомлення й участь у процесах суспільної комунікації.

Українські науковці зацікавилися проблемами функціонування інформації у суспільстві не так давно, але вже з'являються досить змістовні наукові та науково-популярні праці з приводу тих чи інших складових інформаційного суспільства. Так, дослідження Ю. Левенця [224; 225] стосуються аналізу символічних підстав політики, особливостей функціонування інформаційних процесів і політичного управління у сучасних умовах. Праці Л. Нагорної [125, 238; 242] присвячені специфіці вербальної політичної комунікації і становленню нової політичної дисципліни — політичної лінгвістики. В цьому напрямі відбуваються також дослідження Е. Щербенка [296], присвячені мовним особливостям різних політичних режимів. В. Кулик [221] у своїх працях аналізує наявні дискурсивні практики та особливості їх застосування. Праці українських дослідників Г. Почепцова [136; 138], В. Королька [211; 212] торкаються питань інформаційної репрезентації, функціонування інформації та образів у суспільно-політичному житті. На проблемах ЗМІ та ЗМК у глобальному зрізі зосереджуються праці О. Зернецької [92]. Інформаційна безпека висвітлюється у наукових доробках В. Литвиненка [108, 227], М. Ожевана [249]. Інформаційну політику та інформаційну сферу в цілому досліджує О. Соснін [278–280]. Проблем особистості в інформаційну добу торкаються О. Соболь [270–271] та інші сучасні українські дослідники. Особливостям

психокультурних засад інтеракцій та глибинним моделям сприйняття реальності українцями присвячується праця О. Донченко та Ю. Романенка [88]. У свою чергу, відповідна локальна специфіка Донбасу на основі соціологічних індикаторів висвітлюється у працях І. Кононова [101, 305], О. Проскуріної [258]. Звичайно, що цей перелік можна ще продовжувати, оскільки відповідних досліджень дійсно багато, але це не є предметом нашої роботи, тому ми і згадали лише невелику частку тих, хто вивчає проблеми функціонування та управління інформаційними потоками в нашій країні. Але вже ці праці свідчать про зростання уваги до цього феномену та підвищення якості відповідних вітчизняних розробок. Зазначимо також, що окремих дисертацій, присвячених комплексним питанням інтеракцій у політично-владних процесах ані регіону, ані України в цілому сьогодні немає, що ще раз підкреслює актуальність запропонованого предмета дослідження та його важливість для аналізу та впорядкування інформаційних процесів у межах державної інформаційної політики.

Виходячи із зазначеного, зрозуміло, що представники різних напрямів та наукових шкіл стали останнім часом приділяти значну увагу феномену інформації та всіх процесів, що з нею пов'язані (когнітивні, комунікаційні та ін.). Інформаційне навантаження в сфері політики зростає, так само як і в сфері політичної науки, яка ще тільки починає приділяти належну увагу інформаційним процесам, що відбуваються в межах реалізації влади та формування демократичної політики. Значних труднощів на цьому шляху також додає факт відсутності єдиної, категоріально уніфікованої теорії інформаційних процесів (зокрема, теорії інформаційних інтеракцій), певною мірою зберігається картезіанський поділ наукових підходів у розробках, присвячених дослідженню взаємодії, а також її політичним та інформаційним аспектам.

Запропонована тематизація досліджень процесу інформаційних інтеракцій має досить умовний та далеко не вичерпний характер, але дає змогу проаналізувати стадії привертання уваги до ролі та місця інформації у суспільно-політичних процесах, каналів її передачі, а також співвіднесеність цих теорій з розвитком науки і технології. В сучасній гуманітарній (зокрема політичній) науці поки що закладаються тільки основи, концептуально-методологічний базис дослідження інформаційних взаємодій, але вже стає можливим диференціювати теоретико-методологічні підґрунтя цих досліджень залежно від розуміння змісту і характеру

інформації, комунікації та інтеракцій. Поданий аналіз дає змогу виокремити наступні наукові традиції, які вплинули і значно збагатили концепції інтеракціонізму, але запропонували власні підходи до цього процесу: позитивізм (з усіма його різновидами), біхевіоризм (класичний і постбіхевіоризм), структуралізм (з постструктуралізмом) та інституціоналізм (а також його неоінституціональна гілка з розумінням інститутів як відносин). У межах останнього розвивається вже окремий, самостійний напрям — синергетичний, ще не до кінця апробований у гуманітарних дослідженнях.

Проведений короткий аналіз етапів формалізації поглядів на процес інтеракції у суспільстві, а також використання останніх досліджень у цій галузі дозволить нам виокремити відповідну методологію і сформулювати концептуальні засади досліджень інформаційних інтеракцій у суспільстві взагалі, а також у полі політичної влади зокрема. Конкретність такого дослідження буде досягнута екстраполяцією відповідних категоріальних схем на простір функціонування політичної влади конкретного міста у конкретний історичний проміжок часу, що буде розглянуто у подальших параграфах.

1.2. Концептуальні та методологічні засади дослідження інформаційних інтеракцій

Вивчення феномену інформаційних інтеракцій, який є достатньо новим предметом дослідження для політичної науки, ґрунтується на принципах постнекласичної науки, зумовлених визнанням складності і нелінійності суспільно-політичних процесів. Такий підхід також полягає у визнанні того, що можливе вироблення на мультипарадигмальних засадах загальної схеми для вивчення інформаційних інтеракцій, але кожне окреме дослідження в межах цього об'єкта потребуватиме розроблення власної методологічної бази. З цих позицій необхідно відзначити, що найбільш плідним, з нашого погляду, є методологія дослідження інформаційних інтеракцій, що будується на зазначених вище теоретико-методологічних засадах теорій самореферентних систем (Н. Луман), комунікативної дії (Ю. Ґабермас), символічного інтеракціонізму (Дж. Мід, Г. Блумер), символічного поля і капіталу (П. Бурд'є), а також символічного простору (Ж. Бодрійяр). Наукові доробки цих підходів у контексті дослідження інтеракцій дозволять скласти

концептуально-методологічну схему, яка в процесі емпіричної верифікації може стати онтологічною моделлю інформаційно-владних інтеракцій на рівні великого міста сучасної України.

Досліджувана нами предметна галузь у контексті зазначених ідей потребує свого уточнення у вигляді побудови відповідних категоріальних рядів, що дасть змогу виділити і відповідні методи та підходи в інтерпретації та описі феномену інформаційних інтеракцій. Як вже згадувалося, інтеракція виступає однією з головних «одиниць політичного аналізу» [45, с. 50], і як така вона є достатньо плідною, операціональною та критичною. Етимологічно цей термін спирається на категорію «дії» і, відповідно, являє собою процес обміну діями, що припускає наявність як мінімум двох учасників (поки що безвідносно до їх статусів). У цьому сенсі інтеракція корелюється поняттям координації дій однієї особи з діями іншої. Таким чином, будь-яка соціальна або політична дія є інтеракцією, яку можна представити і проаналізувати як комплексну категорію «за допомогою елементарних понять мовлення та дії» [80, с. 292]. Саме через це «інтеракція» є більш вдалою категорією в нашому випадку, ніж «взаємодія», виступаючи більш вузьким та конкретним поняттям. Надаючи інтеракції системних характеристик, можемо констатувати, що вона, як і будь-яка інша система, «може займатися всім, що може тематизуватися в її власних комунікаціях» [114, с. 43], відповідно до чого диференціюються типи взаємодії.

У широкому розумінні інтеракція являє собою «взаємодію, взаємовплив людей чи вплив груп одна на одну як безперервний діалог» [309]. Компліментарні категорії інтеракції — ритуал та порядок становлять, відповідно, «процеси і спосіб, якими соціальні актори взаємодіють один з одним, особливо у зіткненнях лицем до лиця» [307, с. 254]. Представники символічного інтеракціонізму, в межах якого це поняття сьогодні є найбільш дослідженим, наголошують на двох основних взаємообумовлених характеристиках інтеракції, якими є наявність значимих символів у цій взаємодії та можливість емпатії. В інтеракції «символи виступають знаками, що слугують для інтерпретації ситуації та позначення намірів діючої особи» [64, с. 22], а у процесі використання цих знаків формується групова ідентичність. Саме це припускає можливість взаємного прийняття ролей учасниками інтеракції (емпатії), внаслідок чого стає можливим розуміння перспектив взаємодії.

З одного боку, реалізація соціальних ролей у процесі інтеракції логічно є основою відповідних психологічних розвідок, у нашому випадку — досліджень постбіхевіоризму, і зумовлює доцільність відповідного методологічного інструментарію. З іншого, інтеракція є процесом з конкретним результатом, а отже, і метою, яка може мати як трансперсональний характер, так і суто персональний, з власними явними чи прихованими мотивами та орієнтаціями учасників взаємодії. Саме в інтеракції людей проявляються взаємно узгоджені намагання упорядкування реальності, тобто «життєвого світу» [61] як контексту та умови інтеракцій. Але, як уже зазначалося, реальність має суб'єктивний характер і тому, по суті, мета таких намагань — певне узгодження персоналізованих моделей розуміння символів, мови і дискурсів.

У той же час не можна зводити аналіз інтеракції лише до поведінкових аспектів, хоча це і є одним з головним аспектів взаємодії. Загалом вона не є умовою, за якої проявляються ті чи інші детермінанти поведінки, а являє собою узгоджену (хоча б формально) поведінку учасників і, таким чином, інтеракція «є процесом, який сам детермінує поведінку» [64, с. 54]. Водночас, так чи інакше, поведінка індивіда реалізується в певних умовах і, природно, вимагає від нього знання та використання різних ролей та сценаріїв інтеракції, навичок пристосування до контексту тощо, що підкреслює операціональність взаємодії як сукупності певних актів. Цей аспект інтеракції дає нам змогу використовувати в політичному дослідженні достатньо розвинені апарат та методологію трансакційного аналізу, за допомогою якого ми зможемо виокремити відповідні стимули та реакції, а також простежити використання (свідоме чи підсвідоме) різноманітних архетипів, програм та сценаріїв у взаємодії індивідів, виявити їхню ефективність чи хибність, а також можливість оптимізації.

Зазначене ще чіткіше окреслює те, що інтеракція зумовлює не тільки поведінку, але й принципи і норми структурування реальності. Водночас, політична реальність структурується не тільки інтеракціями, а здатна і сама по собі нав'язувати власні правила для їх реалізації. З іншого боку, по суті, політико-владна інтеракція може не мати прямого відношення до сфери політики і, навпаки, інтеракція в іншій сфері може мати величезний вплив на політичну реальність. Це дає нам право визнавати, що сама «інтеракція зумовлює норми та правила» [32, с. 99], причому як власні, так і тієї сфери, до якої вона належить. Такий підхід зу-

мовлює два важливі методологічні посилання: по-перше, визнання функцій інтеракції у процесах структурування суб'єктивної реальності дає нам право використовувати структурно-функціональний аналіз, а по-друге, наявність як структурних, так і позаструктурних норм і правил вимагає від нас спирання і на нормативно-ціннісні підходи. Згідно з подальшим визначенням простору, у якому відбувається інтеракція, ми матимемо вибір у мовах опису взаємодії — від мови функції до мови структури, а відповідна редукція до простоти опису може бути досягнута при цьому за рахунок вибору більш складної системи понять та відношень, що також підкреслює плідність категорії інтеракції і можливість залучення арсеналу категорій і методів неполітичних наук. Найбільш адекватними методами інтерпретації в цьому разі будуть — ретроспективний (як пошук схожого, як простеження явища в його динаміці) та перспективний (як визначення результатів та ефективності інтеракції).

Подальше заглиблення у феномен інтеракції логічно приводить нас до визначення умов реалізації взаємодії. Тут ми повинні визнати той факт, що будь-яка інтеракція у будь-якій сфері завжди інформативна. Безпосередньо інтеракції так чи інакше передує процес обміну інформацією — вербальною чи невербальною, стаючи впродовж взаємодії обов'язковою конотацією до самої інтеракції. Цей факт зобов'язує зосередити нашу увагу на феномені інформації.

Цікаво, що сам термін «інформація» походить з давньогрецької, де спочатку використовувався в значенні «діалогу», а вже з латини набуває свого сучасного значення — як повідомлення. Даючи визначення інформації, більшість дослідників сьогодні сходяться на тому, що є сенс у поділі інформації на кібернетичну (функціональну) та докібернетичну (структурну) [83, с. 10]. Перша пов'язується з управлінням, друга — зі всіма іншими процесами, причому кібернетична інформація спирається на зміст повідомлення, у той час як докібернетична на його форму. Зважаючи на предмет нашого дослідження, будемо оперувати обома зазначеними видами інформації.

Стосовно самих визначень інформації, зазначимо, що на сьогодні їх існує доволі багато в різних сферах людського буття та галузях науки. На наш погляд, достатньо вичерпними, змістовними та актуальними є узагальнені на багатому досвіді визначення Ф. Махлупа [119, с. 36–37], згідно з дослідженнями якого інформація — це:

1) процес передачі знань, сигналу або повідомлення;

2) поточні дані про змінні величини в деякій галузі, систематизовані відомості щодо основних причинних зв'язків, які містяться в знанні як понятті більш загального класу, стосовно до якого інформація є підлеглою;

3) знання, передані кимось іншим або здобуті шляхом власного дослідження та вивчення;

4) знання про якусь подію, випадок чи щось схоже.

Незважаючи на явний детермінізм у цьому визначенні, воно є достатньо повним та плідним, хоча потребує певного уточнення крізь призму розрізнення «інформації» та «повідомлення» та їх кореляції з категорією «комунікація». Саме по собі «повідомлення є необхідною самореференцією комунікації, а інформаційна компонента, навпаки, вільна для позначення або самої комунікації, або зовнішніх обставин» [229], що підкреслює певну автономію інформації та створюваних нею у подальшому функціонуванні систем знань. Так чи інакше, у такому загальному визначенні простежується ще один цікавий аспект — зв'язок поняття «інформації» з усуненням невідомого, оскільки, логічно, повідомлення або відомості стають інформацією лише тоді, коли несуть у собі раніш не відомі факти [66, с. 8]. Діалектика інформації та невідомого підводить нас також, слідом за класиками кібернетики, до розуміння її ймовірнісного характеру, через що вона стала об'єктом багатьох досліджень точних наук, у яких розроблений величезний апарат для її вимірювання. Введення кількості інформації, а відповідно, і способів її обчислення та оптимізації свого часу було проривом у математичних науках, хоча й досі часто свідомо ігнорується в науках гуманітарних. Але потрібно відзначити, що поняття кількості є цікавим хоча б з тієї точки зору, що вона визначається власне як «міра усунення невизначеності на вибір дій, що ведуть до досягнення цілей» [264]. Введення категорії вибору, яка корелює з категорією селекції, в нашому випадку тільки підсилює доцільність використання психологічних методів, а також системної методології Н. Лумана, у якій ці поняття займають ключове місце.

Вибір та селекція інформації, що використовуватимуться індивідом у подальшому виборі сценаріїв та програм поведінки, так чи інакше являють собою збір відомостей для дальшого оформлення їх у певну систему (знань, навичок тощо). Але зрозуміло, що повинна також існувати система, яка працює незалежно від нової інформації та стійка до неї — певна «апріорна форма, в ме-

жах якої інформація тільки й може бути інтерпретована як така» [216, с.83], що підтверджує тлумачення інформації як усунення невизначеності, бо «невідоме» також має бути описане як таке, до того, як воно буде визначатися. Це приводить нас до процесів, пов'язаних зі свідомістю та підсвідомістю індивіда. Саме свідомість є тією інтегрованою системою психічних станів індивіда, де існує пряме співвідношення ««уведення» нової інформації — з інформацією, отриманою у минулому» [300, с. 82]. Але і свідомість не є самодостатньою системою і корелює з інформацією, оскільки може розглядатися як стан «бути інформованим або дезінформованим про те, що відбувається насправді» [167, с. 179]. Водночас потрібно сказати, що можливість свідомого сприйняття інформації та її переробки у людини має достатньо обмежену пропускну здатність (порядку 10 біт/сек [263]), і тому, з одного боку, частина інформації входить до системи підсвідомості, а з іншого, людині необхідний фільтр, що охороняє її від інформаційного перевантаження. Для цього існують зовнішні та внутрішні системи селекції і контролю, і якщо перші належать до сфери психології, то другі — скоріше до сфери політики і культури, що пізніше, модифікуючись, можуть набувати архетипічних форм.

Зазначимо, що будь-яка система селекції інформації з метою її фільтрування перш за все спирається на власний словник, а тому і на мову в її широкому розумінні і цілком від неї залежить, і саме мова виступає головним інформаційним фільтром людини. Вже від мови безпосередньо залежить досвід людини як сприйнята та перероблена інформація, а також формування свідомої чи позасвідомої поведінки на цих засадах. Визнання цього факту також дає нам важливе методологічне підґрунтя, на яке ми будемо спиратися у подальшому дослідженні.

Як ми вже зазначили, мова становить основу структурування суб'єктивної реальності, роблячи її персоніфікованою і відділяючи реальність одної людини від іншої. Загальна схема, в межах якої відбуваються процеси структуризації реальності, являє собою ментальну модель (модель світосприйняття, інтерпретації зовнішньої інформації та номінування, процесів перетворення зовнішньої інформації на внутрішню), основу тезаурусу людини, її словника, яким вона оперує у різних життєвих ситуаціях, у виборі того чи іншого варіанта поведінки або обґрунтуванні власних дій. У широкому розумінні тезаурус і є тим «пізнавальним апаратом» індивіда, тобто «сукупністю можливих для нього пристосувальних

реакцій при змінах середовища» [216, с. 84], який активно проявляє себе під час вибору того чи іншого сценарію, а також у процесі сприйняття та обробки актуальної інформації. Але функції тезаурусу тим не закінчуються і він має і зовнішнє щодо людини значення і використовується для позначення всього комплексу інформаційно-культурного скарбу — дескриптивного словника. Сьогодні тезауруси — незамінний елемент усіх сучасних пошуково-інформаційних систем (Інтернет і т.п.), значення яких постійно зростає в умовах прискорення глобалізації та формування всепланетних структур, комплексів та організацій [213, с. 28]. Тезауруси активно використовуються у всіх сферах буття людини і також виступають фільтрами вхідної інформації та основою поширення інформації зовнішньої, тобто мають величезний вплив на всі інтеракційні процеси.

Звідси стає зрозумілим тісний зв'язок тезаурусу з культурою, оскільки він є невід'ємною її частиною, а також її єдиним описовим інструментом і, відповідно, інструментом її впливу. З іншого боку, ми ніколи не зрозуміємо ані інформацію, ані відповідну інтеракцію, тим більше в політичній сфері, яка пов'язана з діяльністю великого загалу людей без звернення до сфер «ідей, ментальностей, мови та її використання (дискурсу), культурно-антропологічних виявлень» [235, с. 14], які і становлять культуру як таку, а у разі виокремлення інтеракцій, надають їй важливих контекстуальних характеристик.

У цьому сенсі культура виступає самостійною складною системою, яка на певному етапі свого розвитку також починає виступати як апріорна форма щодо нової інформації і постійний інформаційний фільтр упродовж свого функціонування в локальній спільноті. Звичайно, культура також базується на інформації, що пройшла всі стадії інформаційного процесу — від отримання до поширення та створення нової інформації. Як такі, системи, культури «виробляють, відбирають та каналізують інформацію» [87, с. 552]. Культура стає основою, де формуються інформаційні потреби і відбираються носії культурної інформації. І навіть надмірна індивідуалізація споживання інформації, що фіксується багатьма дослідниками останнім часом, поступово асимілюється культурою, роблячи її своїм невід'ємним елементом у сучасному світі, що також необхідно враховувати.

Іншим важливим елементом розуміння інформації є розкриття того факту, що власне людина виробляє інформацію про навколиш-

ній світ як у ході його пізнання шляхом безпосереднього зіткнення, так і шляхом використання інформації, виробленої іншими (тобто, по суті, інтерпретацій), що, звичайно, проявляється і у взаємодії. Саме тому ми маємо всі підстави для виділення відповідних інтеракційних процесів — безпосередніх та чимось чи кимось опосередкованих. Головним методологічним посиланням у цьому разі буде актуалізація уваги на тому, що перші також опосередковані, але тільки ментальною моделлю (тезаурусом, досвідом, свідомістю тощо) конкретної людини чи групи осіб, що беруть участь у взаємодії, а вже оформлені таким чином дискурси також можуть вступати у взаємодію і, таким чином, піддаватися спостереженню. Всі ж інші інтеракції виявляються медіа-опосередкованими — різними засобами, символами, людьми, що представляють відповідні ідеї і організації, тобто є, по суті, вже згадуваними інтерпретаціями інтерпретацій.

Категорія інформації багатомірна, тому необхідно також певним чином її диференціювати (окрім вже виділених кібернетичної і докібернетичної). З методологічного погляду буде корисним і відповідний поділ інформації на вхідну, внутрішню інформацію владного поля, інформацію зовнішню (призначену для громадян як суб'єктів управління чи суб'єктів відповідних запитів до влади). Логічним в цьому сенсі буде використання системного аналізу Д. Істона в синтезі з підходом Н. Лумана до функціонування інформації у соціальних системах. З точки зору нашого предмета дослідження у контексті функціонування поліархічного політичного поля буде важливим також виокремлення таких типів інформації:

1) інформація, що ідеально необхідна для поліархічного режиму функціонування влади;

2) інформація, що реально функціонує у системі політичної влади;

3) «корисна» інформація та «зайва» інформація;

4) інформація, що ідеально необхідна для об'єктів управління, та інформація, що реально надходить до об'єктів управління.

Під час розгляду політичної інформації дуже важливим також є визнання її хронополітичної обмеженості (чутливість до політичного часу [224]), яку зумовлює динаміка політичного поля в цілому і подій всередині нього. Тому, розглядаючи інформаційні інтеракції, важливо визначити їх часові характеристики. У свою чергу, просторовий чинник може визначатися, по-перше,

конкретною територією, а по-друге, конкретними інститутами (у нашому випадку системами відносин з різним ступенем влади). Відносини самі по собі становлять зв'язок, канал зв'язку з власними законами та принципами. Мережа відносин, забезпечених стійкими структурами інформації (символами), і є суспільством. Такий важливий аспект, як співвідношення інформації і знання, характеризується ступенем систематизації і узагальнення. Разом з тим, щоб інформація стала знанням, вона повинна пройти через сенсорні канали людини і відповідним чином бути закодованою. Забезпечення цього процесу відбувається під час функціонування комунікаційної мережі.

Таким чином, ми повинні розкрити ще один важливий аспект інтеракційних процесів — феномен власне комунікації, яка поєднує в єдине ціле категорії інтеракції та інформації. Комунікація не є просто зв'язком чи каналом передачі інформації, саме вона виступає тією ланкою, без якої неможливе ані протікання, ані розуміння феномену інформаційних інтеракцій.

Взаємозв'язок та взаємозумовленість понять інтеракції, інформації та комунікації логічно зрозумілі, тому зупинимося лише на деяких операціональних особливостях категорії комунікації, а також концепцій для її пояснення та розуміння, які ми зможемо використати у цьому дослідженні. По-перше, комунікація передбачає реалізацію інтеракцій за своїм визначенням як «безперервний обмін інформацією між індивідами та групами на всіх рівнях» [157, с. 174]. У той же час вона не зводиться лише до процесів обміну. Більше того — вона становить структуру суспільства і політики як соціальних систем і, таким чином, виражається у процесах селекції, вибору та мотивації і, відповідно, може бути описана в термінах теорії «генералізованих засобів комунікації», що в методологічному плані дає підстави припускати, що «різноманітні селективні процеси антиципативно чи реактивно взаємно визначають один одного» [111, с. 13]. Можливі відхилення від комунікації об'єктивно створюють умови для конфлікту, тому, зрозуміло, всі соціальні системи в межах цієї теорії є споконвічно потенційно конфліктними. Тобто конфлікт є тематизованою відповіддю на відхилення комунікації і може бути вирішений саме комунікативними засобами.

Комунікація відтворює все, що міститься в системі, і в цьому сенсі є прямим корелятом будь-якої системи. Система починається з комунікації, але так само існує і «остання комунікація, навіть

коли вона не ідентифікується як така і після неї нічого не відбувається — тоді ми можемо говорити про смерть або зникнення соціальної системи» [49], тобто саме комунікація виступає головним системоутворюючим чинником. У методологічному сенсі цей аспект комунікації дає підстави для пошуку і використання саме комунікаційних засобів для вирішення питань, пов'язаних з дестабілізацією системи, її санацією та оптимізацією, а також для виокремлення «останньої інтеракції» в межах комунікативного поля. І якщо вона не знаходиться — можна констатувати також відсутність системи і, відповідно, використовувати позасистемні підходи для вирішення тих чи інших проблем.

Тут ми також повинні виділити різні комунікаційні системи, в нашому випадку — системи з різними підходами до селекції та трансляції інформації. Певні обмеження до передачі інформації існують у будь-якій системі, але відрізняються ступенем жорсткості і відповідною інституціональною (комунікаційною) топологією, на підставі чого визначається політичний режим і функціональні особливості реалізації влади в тому чи іншому суспільстві. Оскільки комунікація це і є структура, а також підґрунтя для побудови, функціонування і взаємодії політико-соціальних мереж, то, відповідно, зміни в моделі комунікації спричиняють зміни у моделі навколишнього світу (системи) і, таким чином, зміни у поведінці. Тому в методологічному плані є сенс виділяти також «ключові комунікатори» [137, с. 28], якими можуть виступати як окремі індивіди, групи осіб, так і певні організації та структури. Крім того, саме на цьому рівні проявляється дуже важливий вплив аттракторів, сформованих самою системою або за її межами, але з певним ступенем впливу на неї, під якими розуміються реальні структури у просторі і часі, на які виходять процеси самоорганізації.

У функціональному плані, таким чином, реалізуються внутрішні функції комунікації, але для нас цікаві також і її зовнішні функції, що полягають у забезпеченні взаємодії систем з навколишнім середовищем, іншими системами тощо. Закриті і відкриті комунікаційні системи по-різному здійснюють цю функцію, але так чи інакше вона присутня у будь-яких системах і є основою для зовнішніх інтеракцій, а також методів збору, обміну та поширення інформації в інтеракціях із зовнішнім середовищем. Моделювання таких систем, їхньої поведінки та функцій є, відповідно, необхідним методологічним інструментом, що дозволить створювати описи та інтерпретації, корисні з дослідницької та прикладної точок зору.

Виходячи з цієї методології, слід зупинитися також на законах суспільної комунікації, які регламентують функціонування як елементів поля, так і систем їхніх інтеракцій. Сьогодні дослідники сходяться на виділенні 5 універсальних законів комунікації (інтеракції) [50, с. 25]:

• будь-яка поведінка чи заява (або їх відсутність) є формою комунікації;

• суспільна комунікація має два виміри — зміст і зв'язок і може набувати трьох станів:

– схвалення позиції та думки співрозмовника;

– несхвалення переконань співрозмовника, неприйняття його думки;

– підтвердження комунікатора у твердженні, що його думка щодо порушеної проблеми є правильною;

• протікання інтеракції (позитивне чи негативне) вказує на збіг (незбіг) у визначенні ситуації;

• комунікація може виступати як обмін інформацією за допомогою вербальних, невербальних, цифрових засобів (або у їх комбінації);

• у тому разі, коли у процесі комунікації поведінка однієї зі сторін є тотожною зі станом іншої сторони, з'являється симетрична інформаційна інтеракція; у разі розходження у визначенні ситуації сторонами можуть виникати комплементарні реакції.

Таким чином, інформація, інтеракція та комунікація забезпечують базову основу функціонування будь-якої системи. Інформація завжди інтеракційно релевантна. Але, в той же час, у нас є всі підстави для виділення й окремого типу інтеракцій, особливістю яких є обмін інформацією, інформаційна взаємодія як чистий феномен безвідносно потенційних чи очікуваних поведінкових реакцій.

Отже, на основі поданого аналізу можемо визначити інформаційні інтеракції як «взаємообумовлений обмін інформацією» [272], який передбачає наявність як мінімум двох суб'єктів, спільну мову, контекст і зворотний зв'язок. Виходячи з визначення категорії інформації, цей тип інтеракцій являє собою «процес обміну відомостями (інформацією), що приводить до зміни знання хоча б одного з одержувачів цих відомостей» [219, с. 83]. Процесуальні характеристики інформаційних інтеракцій забезпечують динаміку системи і, відповідно, зміни в ній, які часто можуть мати латентний характер. Вони можуть бути як формалізованими на-

явною інституціональною структурою, так і мати неформальний характер, який, однак, може значно впливати на систему в цілому.

Зазначимо, що існує два підходи до вивчення інформаційних інтеракцій, які формалізуються у відповідних концепціях інформатики, інформології, кібернетики та когнітології. З одного боку, теорія інформаційної взаємодії виникає, коли «об'єктом споглядання та вивчення стають особливості самого процесу освідомлення та повідомлень, що передаються, а не зміст конкретного акту взаємодії» [218, с. 78], що дає підстави для дослідження форм, типів, методів та динаміки інтеракції та прогнозування її результатів. З іншого боку, для протікання внутрішньоуправлінських процесів важливим є саме «зміст повідомлення, а не форма сигналу, тобто не фізичні властивості носія інформації» [100, с. 12]. Під час дослідження складних соціальних систем важливим та доцільним буде саме перший підхід, оскільки, по-перше, форма взаємодії визначає сам процес протікання інформаційних інтеракцій, які, до того ж, часто мають публічний характер і, відповідно, очікуваний результат. А по-друге, оскільки у предмет нашого дослідження включений індивід і апріорі визнається можливість неформалізованого (і, таким чином, часто не підконтрольного) спілкування, то зміст повідомлення часто може бути недоступним для споглядання та вивчення. І, нарешті, як зазначалося, організація інтеракції потребує відповідних когнітивних особливостей у її учасників, що в певних питаннях чи проблемних полях збігаються, і завдяки чому стає взагалі можливим процес взаємодії, а також подальше «зниження ентропії міжособистісного спілкування» [97, с. 29], в чому і полягає мета оптимізації інтеракцій.

Когнітивні особливості, тобто механізми сприйняття та обробки інформації індивідом, відіграють дуже важливу і мало досліджену в політології роль у процесі реалізації інтеракцій. Інформаційна організація інтеракції, як ми вже зазначали, передує всім іншим типам інтеракцій і зумовлює інші процеси, але вона також може бути і цілком самодостатньою. Спираючись на дослідження функціонування інформації, проведених у межах теорії інформації і теорії систем, відмітимо важливе методологічне посилання, що «інформаційна взаємодія містить мінімально достатню кількість інформації» [313]. Це, в свою чергу, акцентує увагу на відповідності тезаурусів кореспондуючих сторін, оскільки одне повідомлення для різних індивідів може нести як багато інформації, так і не нести її взагалі. Звідси витікає кілька ключових моментів.

По-перше, інституалізація людської індивідуальності в процесі взаємодії у певних ментальних моделях відбувається зовнішнім шляхом, тобто, як ми вже зазначали, завдяки мові і культурі, а також заснованій на них діяльності різноманітних інформаційних інститутів (сім'ї, школи, робітничого колективу), формалізованих нормативами владних структур. Це пояснює можливість переведення питань, що стосуються формування та функціонування свідомості, «з традиційної мови інтуїції на цілком інший рівень — інформаційно-процесуальний, розглядаючи її як прояв діяльності віртуальної машини» [299], втіленої в певні структури і мережі. Формалізація отриманої інформації в програми та сценарії поведінки, а також моделі сприйняття інформації і є процесом свідомості, який, у свою чергу, на певному етапі починає виконувати функцію селекції інформації і подальшого її використання на основі лінгво-ментальних структур, що складаються одночасно та є однаковими для певних співтовариств, груп чи локальних суспільств. У суспільстві (чи групі) на основі комунікаційних процесів консенсусу чи конфронтації виробляється певний код, який дозволяє мінімізувати трансакційні витрати, пов'язані з отриманням, поширенням, обробкою та сприйняттям інформації. Саме таким чином функціонує інформаційний простір, у якому базові факти або події перетворюються на інформацію та стають інформаційним приводом для тих чи інших процесів.

По-друге, одиничний акт інформаційної взаємодії суб'єкта з іншим суб'єктом або середовищем має три послідовні етапи:

- прийом інформаційних кодів;
- інтерпретація цих кодів;
- реалізація отриманої внаслідок перших двох етапів інформації.

Перший етап характеризується єдністю мов і контекстів. Важливі тут фізичні властивості процесу інтеракції виявляються у монологічних (тоталітарні системи) чи діалогічних (поліархічні системи) моделях поширення та організації інформації. Умови для створення повноцінних інформаційних інтеракцій реалізуються саме за принципом діалогу [97, с. 57], що припускає наявність широкого полісемантичного поля для інтеракцій і широку мережу для зворотного зв'язку. Це і є головною особливістю міжсуб'єктних інтеракцій, якою підкреслюється важливість саме мікрополітичного, суб'єктивного рівня. Головний принцип на початку і в процесі взаємодії полягає у впевненості людини, що вона

здатна зрозуміти іншого та пізнати його. На цьому ґрунті існує конфліктна модель інтеракції, яка виходить з того, що індивіди можуть не зрозуміти один одного, навіть володіючи однією мовою. Пошуки консенсусу як результат вирішення конфлікту також є діалогічною моделлю інтеракції.

Пізнання та інтерпретація реалізуються на другому етапі, який є досить складним для споглядання і виявляється скоріше за своїми результатами, хоча і може схематизуватися методами пошуку відповідних архетипів. На цьому етапі проявляється діалектика моделюючих мов і моделей світу, в межах яких описується та інтерпретується інформація і які складаються з трьох сфер: світу (світів), мови (мов опису) та користувача (користувачів мов опису) [231, с. 55]. Тобто саме на цьому рівні якнайбільше проявляються психічні, а відповідно, і лінгво-ментальні структури індивідів, що створюють оптимальні умови чи бар'єри для розуміння і реалізації комунікаційних очікувань, з одного боку, та власних сценаріїв поведінки, з іншого. Головним ризиком тут, відповідно, буде неправильна (з точки зору поширювача) або неточна інтерпретація, результати якої проявляються на наступному етапі, що може бути вирішено тільки шляхом узгодження тезаурусів кореспондуючих сторін у майбутньому. Важливим підетапом цього процесу буде номінування, у ході якого узгоджується ментальна модель індивіда з об'єктом, на який вона спрямована. Відбувається це шляхом мовного позначення цього об'єкта, чим відразу задаються його властивості і, відповідно, напрям інтерпретації.

Останній етап стосується вже результатів, оскільки реципієнт може відповідати або не відповідати тим очікуванням, які вкладалися в цей процес поширювачем інформації. На цьому етапі часто реалізується зворотний зв'язок, і він може складатися з комбінації як несиметричних, так і симетричних (інформаційних і неінформаційних) взаємодій з середовищем і нести в собі відповідні зміни внутрішнього стану об'єкта. Інформація на цьому етапі може модифікуватися, корелюватися і навіть повністю змінювати свій зміст відповідно до її розуміння реципієнтом, а також моделей поведінки, детермінованих архетипами.

Важливим методологічним аспектом, який є призмою у вивченні цих етапів, є концепція т.зв. «неймовірності комунікації» [228], вузлові моменти якої зводяться до таких моментів:

– неймовірність розуміння (неймовірно те, що один індивід взагалі розуміє те, що має на увазі інший, тому що має місце автономія й індивідуалізація їх свідомості);

– неймовірність досягнення (неймовірно, що комунікація досягне більшої кількості людей, ніж причетних до конкретної ситуації);

– неймовірність успіху (навіть якщо комунікація буде зрозумілою, то це ще не означає, що вона буде прийнятою).

І, нарешті, суспільний характер політичних інформаційних інтеракцій, а також особливості інформації, що функціонує на різних рівнях, вимагає від нас відповідної уваги до телеологічного аспекту інтеракцій. Зрозуміло, що складний процес взаємодії сторін розвивається з певною метою, а для ефективного проходження всіх стадій реалізації спільних цілей «наявність зворотного зв'язку між ними є необхідною та обов'язковою умовою» [186, с. 29]. Зворотний зв'язок, таким чином, є не тільки невід'ємним елементом інформаційної інтеракції, але й тією ланкою, яка забезпечує цей процес на всіх рівнях. З методологічної точки зору важливо те, що у такій взаємодії мета полягає не в обміні якимись матеріальними ресурсами, а саме у «повідомленні один одному змістів, що мають ідеальну природу» [273]. А вже носіями змістів, відповідно, виступають різноманітні знаки, символи, тексти тощо, які мають зовнішню форму і сприймаються почуттєво, та внутрішній зміст, який піддається рефлексії, чим також пояснюється використання у нашому дослідженні інструментарію символічного інтеракціонізму та психології.

Слід зазначити, що цілі у процесі інтеракції також диференціюються, і їх необхідно певним чином розділяти ззовні відповідно до стратегічних (всередині системи) чи дослідницьких (описових та інтерпретаційних) завдань. Цілі інтеракції можуть змінюватися або підмінятися залежно від контексту, а також внутрішніх особливостей кореспондуючих сторін і часто неможливості виявлення прихованих цілей. Суспільний характер політичної діяльності все ж таки припускає наявність певних суспільно чи організаційно значимих цілей, що доведені до певної міри прийнятої раціональності та викладені спільною для обраної аудиторії (громади) мовою. Саме цей процес позначається терміном «інтерсуб'єктивність», який підкреслює залежність цих цілей «від суб'єктів, але не від індивідуальних, а колективних суб'єктів, які згодні та одностайні у здійсненні цілком визначеної мети» [262, с. 61], що також добре ілюструється функціонуванням різноманітних архетипів у тому чи іншому суспільстві або групі.

Загальна схема інформаційних інтеракцій, що конституюється в межах запропонованих чинників, наведена на рис. 1. Простір, у якому реалізовуються інтеракції, названий полем і має межі (нормативні та архетипічні). Простори вибору, які існують навколо кореспондуючих сторін, характеризуються наявністю і можливістю використання: мети, систем кодування та декодування, зіставлення інформації, що надіслана чи отримана з наявною інформацією у тезаурусі учасників інтеракції, каналів передачі інформації тощо. Відповідно, статусні характеристики проміжних ланок визначаються можливостями, які вони надають учасникам інтеракції у передачі інформації, а також, часто, її селекції, підсилювання чи нівелювання. Можливостей для використання проміжних ланок, звичайно, більше у влади як організаційної структури, а відповідні можливості представників громади визначаються нормативно закріпленими правилами звернень громадян і ступенем розвитку громадянського суспільства, інститути якого також дають можливість ефективного зворотного зв'язку.

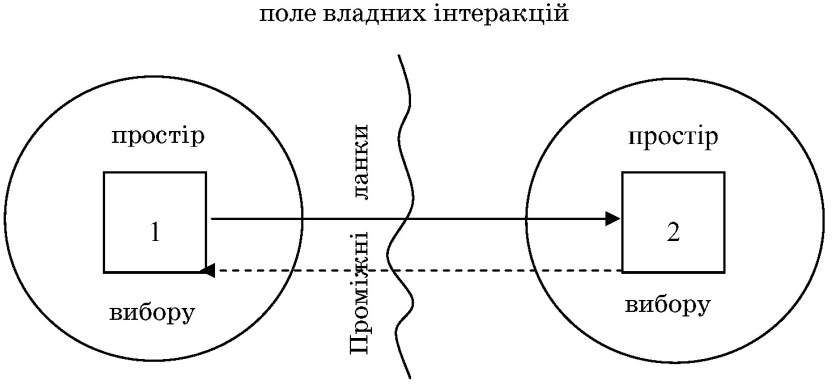

Рис. 1. Загальна схема інформаційних інтеракцій
1 — відправник інформації; 2 — одержувач інформації;
→ — інформація, направлена громаді; ⇢ — зворотний зв'язок

Звісно, ця схема потребує деякого пояснення з точки зору узагальнення основних елементів такої інтеракції. Такими елементами, відповідно, виступають:

1) відправник інформації;
2) система кодування;
3) комунікатор (реципієнт, одержувач);

4) канал передачі інформації;
5) декодування сигналу реципієнтом;
6) селекція інформації;
7) зворотний зв'язок;
8) шуми (перешкоди).

Зазначимо також, що важливим для розуміння інтеракції є виокремлення її рівнів, оскільки здебільшого масовий характер політичної сфери виявляється у взаємодії як окремих індивідів, так і лідерів та окремих груп чи організацій, а також знеособленої влади і населення громади. Варіанти інтеракцій, які реалізуються в політичній сфері з урахуванням засобів їх опосередкування поки що безвідносно статусних характеристик (на чому зупинимося пізніше), наведені у Додатку А.

Крім того, теоретична наявність проаналізованих нами умов і контекстів передбачає функціонування на всіх рівнях на консенсусній чи примусовій, а часто саме архетипічній основі, локальних і загальної систем правил та принципів, що прийняті у суспільстві чи окремій групі і спираються на описані нами лінгво-культурні, когнітивні особливості, а також на певним чином інституціолізовані системи обробки і поширення інформації.

І, нарешті, формалізовані правила інтеракцій втілені у відповідному законодавстві України щодо місцевого самоврядування, звернень громадян, інформації, ЗМІ тощо. (Детальніше див. Додаток Б). Законодавчі акти забезпечують нормативне поле функціонування інтеракцій, яке має занадто широкий характер і може фіксувати лише допуски чи обмеження щодо тих чи інших інтеракцій. Тому до цих правил ми також будемо ще звертатися з точки зору їх правової оцінки.

У свою чергу, інформаційний простір, що формується також як умова реалізації інтеракцій, детермінується загальними властивостями поля, до якого він належить. Відповідно, інтеракції всередині цього простору чи поля загалом складаються з інтеракцій їхніх елементів. У методологічному сенсі, властивості цих загальних інтеракцій можна визначити «сукупністю властивостей елементів, що їх складають, і тієї структури, у яку вони об'єднані» [298]. Характер таких структур у зв'язку із зростаючою кількістю інформації, щільністю інформаційних потоків та інтеракцій, а також еволюцією засобів поширення інформації визначається вже не чіткою ієрархією, а скоріше гетерархією, яка «спирається на сполучення безпосередніх контактів, що здійснюють локальні

розрізнення (спостереження)» [57, с. 312], і що, в свою чергу, зумовлює зсув нашої уваги саме до конкретних взаємодій у конкретних умовах. Відсутність жорсткої ієрархії, розвиток поліархічної політичної системи дають нам підстави до використання методології політичних мереж у побудові та виокремленні відповідних структур, у яких реалізуються інтеракції. Водночас, оскільки системи інтеракцій є здебільшого репрезентаційними системами (цілей, досвіду, ментальних моделей учасників взаємодії тощо), виникає феномен кібернетики другого порядку, коли «спостерігаються та описуються спостерігачі» [114, с. 182], що, по суті, є описом опису, що корелюється також підходом М.Фуко, за яким «не існує нічого абсолютно первісного, що підлягало б інтерпретації, оскільки все, по суті, вже є інтерпретація, будь-який знак за своєю природою є не річ, що пропонує себе інтерпретації, а інтерпретація інших знаків» [153], що дає нам підстави для використання метаописових моделей системного та психологічного підходів.

Виокремлення систем інформаційних інтеракцій, об'єднаних навколо певних атракторів чи контекстів (проблем), також дозволяє залучати методи системного аналізу, що, з огляду на все зазначене, дасть змогу виділяти дерево цілей для опису підсистем інтеракцій, відповідним чином декомпозувати наявні системи і використовувати різні методики для всіх рівнів. Доцільність такого підходу пояснюється також і наявністю за визначенням у процесі інтеракцій основних передумов для такого аналізу [148, с. 247]: системи (як системи інтеракцій), середовища (контексту), відповідної реакції (реалізації очікувань чи формуванні відповідної думки), зворотного зв'язку (у вигляді консультацій, запитів чи звернень). Конкретними методами для спостерігання за цими процесами будуть, відповідно, експертні опитування, контент-аналіз та дискурс-аналіз міських ЗМІ за групами показників (участь, потенціал, перешкоди тощо), що характеризують інформаційні інтеракції.

Нарешті, межі функціонування інтеракцій краще за все окреслити введенням просторово-хронологічних характеристик. У нашому випадку, простір обмежено територіальною громадою міста Донецька, яка визначена нормативно і фактично, дає підстави для оперування поняттями міської культури, контексту та інформаційного простору. Часові характеристики краще за все визначати періодом, особливо не обтяженим зовнішніми впливами та специфічними контекстами, що дасть змогу досліджувати чистий

феномен інформаційних інтеракцій у цих умовах. Найближчим відрізком, що відповідає цим умовам, можемо визначити період від закінчення парламентських виборів 2002 р. до призначення регіонального лідера у вище керівництво України. Проаналізовані таким чином інтеракції будуть вільні від зайвого у цьому разі ідеологічного навантаження і як методика можуть поширюватися на інші сучасні великі міста, з урахуванням зазначених особливостей і методологічних передумов. Крім того, виявлені небезпеки, перешкоди та неефективність інтеракцій потенційно дають можливість пошуку і використання шляхів для оптимізації політичної комунікації і, відповідно, підвищення ефективності управління та розвитку у сучасній Україні.

1.3. Інформаційно-комунікативні характеристики владного поля

Як було вже визначено, процес реалізації інтеракцій у різних контекстах, сферах, системах тощо має як загальні, так і специфічні риси, характер та умови. З політичної точки зору найбільш цікаві та складні інтеракції відбуваються в межах функціонування влади, оскільки, з одного боку, ця сфера є визначальною щодо всієї соціальної системи, а з іншого, сам процес політико-владних інтеракцій дозволяє структурувати та визначати політичну реальність. Дослідження цих процесів, обмежених міською громадою, окрім зазначених раніше, ґрунтується на теоріях і методології поліархії (Р. Даль [39], Р. Патнем [147]), інформаційного міста (М. Кастельс [33; 34, 99]), звичайно, крізь призму розуміння влади як комунікації (Н. Луман) і символічного простору і поля (П. Бурд'є, Ж. Бодрійяр). Відповідно до предмета нашого дослідження домінуючим наративом може виступати інтерпретація влади в межах інформаційно-комунікаційної парадигми. У свою чергу, функціонування різноманітних систем інтеракцій у просторі влади зумовлює динаміку системи управління в цілому, реалізацію владних повноважень та політики на рівні сучасного великого українського міста. Зрозуміло, що політична влада як інформаційна інтеракція у нашому випадку має особливі властивості, а також виявляється у різних формах, на різних рівнях та з різними змістовними характеристиками, що потребує окремого розгляду її структури та функцій.

Діалектика інтеракції та влади проявляється, перш за все, у двох основних підходах до розуміння та пояснення феномену влади. Згідно з першим, чітко формалізованим у поглядах Ю. Габермаса, влада як комунікація має консенсусну природу і являє собою раціоналізований процес постійного узгодження дій своїх акторів, а походження влади «пов'язане з необхідністю подолання безладу та виявлення критеріїв узгодженої (осмисленої та корисної) взаємодії багатьох людей у ході реалізації ними різноманітних цілей» [197, с. 24-25]. За другим підходом, одним з яскравих представників якого є М. Фуко, для владної комунікації «більш типова нераціональна риторика та просування інтересів, ніж свобода від панування та пошуки консенсусу» [289, с. 142], що ставить владу у пряму залежність від психологічного стану учасників владних інтеракцій, з одного боку, та переважно економічного інтересу, з іншого. Таким чином були формалізовані ідеалістичний та прагматичний виміри влади, зумовивши основний інструментарій для вивчення процесів, що з нею пов'язані. За межі цього протистояння вдалося вийти, перш за все, Н. Луману, який чітко відокремлював владу від примусу та фізичного насилля і запропонував інтерпретацію категорії влади за допомогою розкриття її комунікативних властивостей, відійшовши у той же час від концепцій Т. Парсонса та теорій соціального обміну, наголошуючи на трактуванні влади у широкому розумінні — як «символічно генералізованого комунікативного засобу» [111, с. 25]. Через це основними категоріями такого розуміння влади виступають вибір та селекція, що забезпечують процес комунікації та наповнюють його певним змістом.

Водночас, зрозуміло, такий підхід висвітлює тільки один бік взаємозалежності категорій влади та інтеракцій, репрезентований комунікаційним дискурсом. У свою чергу, владний дискурс інтеракції проявляється у визнанні того факту, що у «світі реальному владні відносини пронизують собою воістину всяку людську взаємодію» [292, с. 10], оскільки, по суті, пов'язані з вольовою реалізацією відповідних функцій, ролей та рішень. Цей дискурс виявляється також у контексті підходів до влади, зазначених вище, за якими комунікація (а з нею і інтеракція) може бути або вільною від влади, або взагалі «безглуздо працювати з поняттям комунікації, із якого виключений аспект влади» [289, с. 142]. Таким чином, скоріше неможливо, навіть досліджуючи чисті феномени влади, інтеракції чи комунікації, не враховувати взаємозалежність та

тісний взаємозв'язок цих категорій. І навпаки, врахування цього аспекту дасть змогу розглядати предмет нашого дослідження у всій його багатомірності та багатоманітності, чого вимагає сучасна наука.

Система інтеракцій, яку ми розглядаємо, з одного боку, склалася та реалізується у контексті влади, і через це — опосередкована нею. З іншого, сама влада та вже її організація припускає певний розвиток інтеракцій у своїй основі. Інтерпретацію в межах першого аспекту можливо здійснити тільки з урахуванням деяких методологічних посилань, що належать до системи інтеракцій, в межах яких функціонування простих систем може бути описано «безпосередньо, шляхом використання функціонального підходу», що є актуальним для вивчення безпосередніх інтеракцій, а також їхнього теоретичного аналізу. А вже складні системи «простіше описувати опосередковано, через опис структури, що реалізує цю поведінку» [301, с. 58]. На цьому рівні важливим буде саме та площина, яка окреслює межі інтеракцій, у нашому випадку — владне поле.

Опис інтеракцій через владу, а влади через інтеракції, зрозуміло, можливий завдяки взаємним визначенням, а також потребує введення додаткової категорії. Емпірично та критично доцільною і операційною в нашому випадку може бути саме категорія поля, оскільки воно, з одного боку, має фізичний, некомунікативний характер, що буде корисним при описі та інтерпретації комунікативних систем, а з іншого, припускає певну структурованість та просторово-часову організацію, за рахунок чого стає можливою відповідна верифікація теоретичних положень.

Виходячи з фізичних властивостей, опис поля значно складніший за опис його елементів, але і значно повніший, оскільки включає як властивості своїх елементів, так і численні зв'язки та відносини між ними, якщо вони доступні для споглядання. Поле є необмеженим у своїй свободі за визначенням і, таким чином, є динамічною структурою, що може включати і статичні елементи. В той же час, незважаючи на наявність великої та складної мережі взаємодій всередині поля, кожен з його суб'єктів є носієм і принципово індивідуальних рис, що ще раз підтверджує тезу про дуальність як влади, так і інтеракції, чи осіб, що їх реалізовують, на чому не раз наголошував і Н. Луман. Нарешті, категорія поля ґрунтується на визнанні імовірнісного опису динаміки своїх елементів у конкретних умовах, що, незважаючи на деякий релятивістський

характер, також відповідає вимогам сучасної науки, зокрема синергетики та теорії інформації. Впливи поля на свої елементи та самовпливи можуть виявлятися в одних сегментах і зовсім не відбуватися в інших, що перебуває в межах можливостей теорії самореферентних систем і має описуватися та інтерпретуватися різними методами і за допомогою виокремлення певних дескрипторів, одним з яких у нашому випадку будуть саме інтеракції.

Один з перших дослідників, який ввів категорію поля в політико-соціальні науки, П. Бурдьє, наголосив на тому, що політичне поле може розглядатися як арена сил та боротьби, яка спрямована на зміну співвідношення цих сил, що визначає структуру поля у кожний відрізок часу, але в той же час воно не є самодостатнім та автономним: «вплив на поле зовнішньої необхідності дає знати про себе завдяки тому зв'язку, яку довірителі через свою диференційовану віддаленість від засобів політичного виробництва підтримують з власними довіреними особами, а також завдяки тому зв'язку, яку ці останні внаслідок своїх диспозицій підтримують зі своїми організаціями» [261], що дає підстави для побудови та наповнення відповідних комунікативних каналів і забезпечує динаміку вже в самій структурі поля.

Зрозуміло, що така інтерпретація потребує деякого пояснення з погляду предмета нашого дослідження та розкриття основних характеристик владного поля. Так, розуміння владного поля як арени боротьби корелюється предметом цієї боротьби та, відповідно, визначенням цього предмета. Така боротьба набуває форми «боротьби за суто символічну владу направляти зміст та віру, передбачувати та наказувати, уселяти знання та визнання, що є невіддільним від боротьби за владу над «органами державної влади» (державною адміністрацією)» [261]. У такій інтерпретації переплітаються декілька важливих сфер: символічна, когнітивна (інформаційна), статусна тощо, що мають пряме відношення та велике значення для нашого дослідження. З одного боку, зрозуміло, влада виступає у вигляді контролю за повним інформаційним циклом — виробництвом, відбором та селекцією інформації, методами та технологіями її поширення та взаємодії з тезаурусами споживачів такої інформації. З іншого, влада являє собою володіння статусом (явним чи прихованим), який відкриває доступ до певних ресурсів, а також до технологій розподілення цих ресурсів між усіма членами того чи іншого співтовариства і відповідну легітимацію цього процесу, що знову повертає нас до символічного

аспекту феномену влади. Взаємозв'язок та взаємопроникність політичного та символічного просторів відбувається саме «внаслідок символічного змісту легітимації влади, що реалізується через певну сукупність зв'язків та відносин у владних структурах» [255, с. 52]. Символічний аспект функціонування влади об'єктивно змушує звернутися до особливостей функціонування інформаційного і культурного просторів, а також тих їхніх аспектів, які пов'язуються із символічним капіталом.

Згідно зі стратегічними ознаками політичної влади, поле її реалізації виявляється синтезом, результатом «об'єднання різноманітних полів соціальних практик, перетворення «недосконалої» влади у «цілком досконалу» (організація й координація дій заради досягнення узгоджених цілей)» [197, с. 25], але більш ґрунтовний погляд на топологію владного поля дає підстави для редукції її здебільшого саме до процесів функціонування інформаційного та культурного просторів, які, зрозуміло, тісно переплетені один з одним, оскільки продукують та поширюють певні смисли і формують власні символічні системи, на які потім спирається влада. З одного боку, «культурне (символічне) «виробництво» є одним з вимірів інформаційного простору («простору знань»), особливість якого полягає у символічній кодифікації багатоманітних видів знання (релігійного, морального, наукового, естетичного і т.п.)» [197, с. 26]. Формалізовані у відповідних формах такі знання є основою для структурування як дійсності, так і відносин, що в ній реалізуються, у тому числі і влади. З іншого боку, інформаційний простір одночасно є частиною загальнокультурного простору, субкультурам чи частинам якого він і слугує.

У цих просторах і формується так званий «символічний капітал», який є головним чином довірою — владою, «що представлена тим, хто отримав достатньо визнання, щоб бути у змозі вселяти визнання» [73, с. 204], яке являє собою відповідним чином оформлену інформацію, що, пройшовши процедури індивідуальної чи колективної перцепції, здатна засвоїтися як «своя». Цей аспект привертає нашу увагу до категорії легітимності, суть якої якраз і полягає у такій інтерпретації зовнішньої інформації індивідом, яка дозволяє йому формувати свою поведінку згідно із закладеними у таку інформацію очікуваннями її поширювачами. Легітимація — це і є довіра, яка, у свою чергу, є символом згоди і підтримки. Якщо уявити символічний простір як текст, тобто «зв'язаний знаковий комплекс», який є апріорним до будь-якої

іншої соціально-політичної інформації, то в межах такої інтерпретації «символічна дійсність політичного простору постає «політичним текстом», а буття людини у політиці — здатністю сприймати, «читати та засвоювати» соціальний простір крізь його призму» [197, с. 45], що тісно переплітається з принципом тезаурусу (габітусу як системи ідейних диспозицій у термінології П. Бурдьє) у реалізації інтеракцій. Зворотний бік цього процесу полягає у визнанні того ефекту, що в реальності на політичну поведінку громадян, очікувану з боку влади, значно сильніше впливає сам факт дій уряду, політичних партій та діячів, ніж реальний зміст цих дій, а головну роль «в інтерпретації цих дій якраз відіграє пануюча у суспільстві система політичних символів» [81, с. 43]. Через це владне поле також виступає символічним за своєю природою і створює умови для протікання відповідних інформаційних інтеракцій.

Водночас слід зазначити, що функціонування символічних систем у структурі влади є і достатньо небезпечним з огляду на потенційність та широкі можливості відриву від реальності і, таким чином, зсуву інформаційних потреб індивідів з однієї площини в іншу. Сучасна технологія в межах визначених та доступних процедур дозволяє формувати й «особливе інформаційне середовище, насичене дезорієнтуючими знаками, в якому розрізнення місцевого та глобального, свого та чужого, реального та нереального, того, що здійснюється «там» та здійснюється «тут», виявляється вкрай ускладненим» [249, с. 17]. Саме на цьому аспекті наголошують сьогодні постмодерністи, говорячи про «суспільство спектаклю» [85], масове суспільство, форми існування якого далекі від діалогу та відповідних осмислених взаємодій, а в методологічному сенсі спрямовуючи увагу у бік пошуку та виявлення знаково-семіотичних та прагматичних основ функціонування інформації, реалізації інтеракції тощо.

Разом з тим і влада, таким чином, переміщується з силових аспектів власної реалізації до інформаційних і часто віртуальних. У нинішньому та прийдешньому суспільстві вона як ніколи «виявляється вписаною до культурних кодів, на основі яких люди та інститути організовують життя та приймають рішення, у т.ч. політичні» [291, с. 148], втрачаючи через це явні матеріальні основи. Але, знову ж таки, це тільки зовнішній прояв, оскільки і його здебільшого формалізує символічний (інформаційний) простір, який використовується владою для власної легітимації, хоча і дозволяє

виявляти та спостерігати ті відносини, що лежать в основі влади та її реалізації і мають конкретний прагматичний зміст.

Зупинимося на цьому детальніше. Зазначений підхід корелюється розумінням влади саме як відношення, а не атрибуту. У процесі прояву такого відношення виникає залежність двох чи декількох акторів «один від одного у процесі досягнення спільної мети, яка зумовлює їх особисті цілі» [38, с. 65]. Але необхідно пам'ятати, що мета одних акторів може суттєво відрізнятися від мети інших, тому, звичайно, є сенс декомпозувати такі цілі за групами з урахуванням діючих контекстів (вибори та ін.). Відношення залежності саме вже об'єктивно структурує цілі за такою ознакою, на основі чого виникають та підтримуються статусні ролі та відповідні ієрархії. Ротація статусів у межах чи стосовно влади, відповідно, потребує деякого процесу артикуляції та узгодження цілей і інтересів. І саме на цьому рівні отримує організаційні форми неформальна влада, яка ґрунтується на численних побутових, економічних та інших зв'язках носіїв різних статусів, метою яких і є узгодження та просування власних явних чи прихованих цілей. Категорія згоди характеризує також межі влади, оскільки існування влади всередині групи чи суспільства в цілому визначається також тим, що вона «існує в них до того часу, доки ця група діє узгоджено» [191, с. 48]. У свою чергу, потенційність і реальність конвертації власних економічних інтересів, що пройшли певний етап узгодження, максимально наближають до неї суб'єктів, безпосередньо в цьому зацікавлених [141, с. 147].

Політична влада не є раз і назавжди усталеною та визначеною, що припускає її мінливий характер. Через свою публічність та спрямованість на визначення і встановлення суспільних правил вона претендує на всеохоплюваність, оскільки проявляється в усіх сферах буття людини. Але саме це і детермінує відмінності влади у закритих та відкритих комунікаційних системах (різниця між якими, як вже згадувалося, полягає у характері селекції та трансляції інформації). Вибір, конституйований у передачі частини індивідуальної свободи, виправдовується існуванням суспільних цілей, суспільно значимих питань. У той же час громадяни не делегують політичній владі «улагодження особистих питань, за винятком тих, які вони добровільно передають для вирішення владі (освіта дітей та молоді, захист громадянських прав та ін.)» [207, с. 52], хоча через вирішення цих питань влада знову ж таки має змогу впливати на громадян та культивувати ті ж самі відносини

залежності. Таким чином ці відносини стають, разом з тим, і елементом визначення влади, і елементом її існування. Отже, виражена у поведінці, влада є такими інтеракціями «між соціальними одиницями, коли поведінка однієї або декількох соціальних одиниць (відповідальних одиниць) залежить за деяких обставин від поведінки інших одиниць (контролюючі одиниці)» [306, с. 407]. А обставини чи умови вже цього процесу лежать в основі топології владного поля.

Інтерпретація забезпечення процесу залежності може відбуватися також шляхом залучення парадигм сили (насилля) або розкриття особливостей протікання самого процесу комунікації. Саме нераціональність, просування власних інтересів та певна залежність від психічних станів її суб'єктів дають підстави для трактування влади як множини «відносин сили, які іманентні галузі, де вони здійснюються, і які конститутивні для її організації» [152, с. 192]. Але не треба забувати, що під час застосування категорії залежності чи сили, аналізуючи владу, необхідно розрізняти ту, яка народжується у процесі комунікації, і ту, що застосовується адміністративно, для якої, власне, і є характерним звернення до силових дискурсів у процесі забезпечення виконання рішень влади.

У комунікативному ж розумінні насилля є граничною умовою влади, але ніколи самою владою, маючи альтернативний характер відносно тих чи інших подій або вчинків, оскільки насилля та примус заперечують головну конститутивну ознаку влади (за Н. Луманом) — наявність вибору з потенційно обмеженої кількості можливостей. Силові методи в такій інтерпретації стосуються влади тільки як позавладні інструменти вирішення питань і використовуються тільки тоді, коли функціонування влади обмежене чи навіть повністю нівельоване. Це лежить в основі відомої тези, що там, «де застосовують насилля (силу)..., там розписується у відсутності влади» [191, с. 49]. Але це здебільшого репрезентація ідеалістичного погляду на владу, оскільки так чи інакше сила теж може розглядатися як комунікаційна відповідь і тому вона скоріше є однією з ознак владного поля, хоча й, звичайно, не визначальною. Сучасне суспільство та розвиток соціальної технології вже орієнтовані на розширення варіантів поведінки та спектра ступенів свободи (хоча часто і завдяки створенню додаткових інформаційних просторів) і відкривають, таким чином, широкі можливості для легітимації та підтримки владних рішень з боку громади без застосування сили. Влада є каталізатором

у суспільно-політичних процесах і у широкому сенсі виступає, по суті, «комунікацією, що управляється кодом» [111, с. 29], який, у свою чергу, може генеруватися у інших позаполітичних, і перш за все економічній, сферах.

Функціонування такого процесу забезпечується створенням та підтримкою нових аттракторів у вигляді різноманітних символів, а також відповідним інформаційним супроводженням всього, що пов'язане з цими символами на всіх рівнях реалізації влади. За своєю суттю влада сама виступає «символічним посередником» [93, с. 19], який комунікативно опосередковує доступ до тих чи інших ресурсів та процесів залежності. Символічний зміст влади детермінує і її знакову (інформаційну) структуру, вбудовуючи її у поле культури.

Водночас слід відмітити ще один аспект влади, що підтримує її символічне навантаження. Він полягає у тому, що, оскільки влада стосується визначення кола стратегічних суспільно значимих питань, то вона об'єктивно виступає (хоча б за зовнішніми ознаками) «знаряддям соціального проектування політики майбутнього» [276, с. 17]. Окреслення та визначення цієї політики є безпосередньою прерогативою влади, причому як у процесі її здобування (передвиборчі кампанії), так і в процесі її реалізації, і є одним з тих прав, що громадяни делегують суб'єктам влади з метою забезпечення позитивної динаміки колективної долі, а також і очікуваних зрушень у власному добробуті. Сприйняття влади таким чином конституюється у відповідних архетипах свідомості, які також належать до її інформаційно-процесуальних особливостей.

Залежність свідомості від культури, а разом з тим і від технології, останнім часом проявляється дедалі яскравіше, оскільки розвиток інформаційної технології дає поштовх розвитку віртуальних сфер буття людини, а також являє собою ефективні інструменти для вивчення та маніпуляції свідомістю. Вже зрозуміло, що, стаючи домінуючою у суспільстві, інформаційна технологія активно позначається і на соціально-політичній сфері: «змінюється і «якість» політичної свідомості людей, їх уявлення, установки, ціннісні орієнтації, а головне, — характер їхніх детермінантів» [254, с. 9]. А доступ до методів оперування такими технологіями вже зсувається саме у владну площину, оскільки знову пов'язується з відповідними статусами та ресурсами. Інформаційні характеристики влади, таким чином, висуваються на перше місце, а в межах традиційних підходів та методології кореспондують із категоріями

людських цінностей, функціонування та динаміка яких забезпечує стабільність владного поля. Це було виявлено ще у середині минулого століття такими дослідниками, як Г. Лассвелл та А. Каплан, які зазначали, що влада, — це, перш за все, можливість участі у прийнятті рішень, що впливають на політику, пов'язану з цінностями [55, с. 75]. Зрозуміло, їм ще не вдалося вийти повністю на інформаційно-комунікативне розуміння природи влади, адже для ефективного впливу на цінності, а також і на свідомість взагалі, що необхідно для функціонування влади, використовуються і, в разі потреби, модифікуються наявні та створюються нові комунікативні канали і продукується інформація, яка вже стає джерелом і підґрунтям влади взагалі. Саме це і є герменевтичним колом, про яке дискутують в межах сучасної методології та концепцій, оскільки не підлягає сумніву, що політична влада саме «лише через впорядкування політичної комунікації здатна впливати на ці зміни з метою формування сприятливого середовища функціонування» [255, с. 54]. Але вона сама теж є комунікацією (інтеракцією у нашому випадку). Вміння працювати з цими комунікативними каналами становить основу комунікативної компетенції учасників інтеракцій у владному полі, а разом із визнанням інформаційної варіативності ці вміння є важливим інструментом для здобуття та реалізації владних повноважень. Інший бік цього аспекту полягає у тому, що, «будучи людськими істотами, ми використовуємо комунікативні навички не тільки для повідомлення істини, але й для обіцянок, погроз, укладання угод, запрошень, містифікацій» [190, с. 98], що дуже яскраво проявляється у боротьбі за владу і має вираження у символічних формах і звідси — боротьбі, по суті, в інформаційному просторі.

Так чи інакше, алгоритми структурування та використання інформації у свідомості формалізуються у комунікативні навички, становлячи основу ментальних моделей, тезаурусів для подальшого використання в інтерактивних процесах, і, сформовані таким чином, є однаковими для використання різними суб'єктами владного поля. З погляду свідомості, вид інформаційної уніфікації як найважливіша вихідна умова нашого типу свідомості «не є щось, що дане від народження, він не становить частину нашої внутрішньої та жорстко фіксованої конституції, але надзвичайно більшою мірою є артефактом нашої заглибленості у людську культуру» [166, с. 703]. А це вже знову-таки висуває культурне поле на одне з перших місць у процесах інтеракцій.

Незважаючи на все це, владне поле є достатньо автономним у своєму функціонуванні та динаміці, логічно вписуючись через символічні системи до поля культури, з одного боку, і використовуючи її здобутки та особливості у своїй динаміці, з іншого. Тісний зв'язок та взаємозумовленість влади та культури, особливо у процесах інтеракцій, а також місце і роль свідомості в них, призводять до визнання всеохоплюючого характеру сучасної влади у суспільствах будь-якого типу. І якщо раніше претензії на управління свідомістю і преференціями людей, контроль й програмування їхніх політичних орієнтацій та способів мислення належали до характерних ознак саме тоталітарних систем, то сьогодні, з розвитком інформаційної технології, маємо констатувати наявність цих процесів у будь-яких суспільствах та політичних режимах через культурно і владно організовані системи інтеракцій між людьми, організаційними структурами і планомірної роботи щодо виробництва та вселяння відповідних змістів з боку ресурснозабезпечених політичних суб'єктів. Обговорення і транспарентність інформації та комунікації стають інструментами і навіть символами підтримки і безпеки сучасного поліархічного суспільства.

З одного боку, інформаційна технологія створює досконалі механізми для ефективної партиципації та ефекту «близькості» влади, але, з іншого, здатна також більш ефективно створювати штучні інформаційні потреби чи нівелювати потреби наявні. За цих умов соціальні системи як закритого, так і відкритого типу задля підтримання вже традиційно структурованого владного поля зацікавлені у пошуку та розробці надійних засобів «інформаційного тиску на громадян, тільки й здатного домогтися управління їх преференціями» [274, с. 11]. У свою чергу, інтенсифікація, всеосяжність, належне інформування, разом зі створенням потрібного медіапорядку, вписуються до адміністративного ресурсу влади (як неодмінний елемент її структури), а використання цих можливостей знову полягає у площині прагматичних і телеологічних особливостей владних суб'єктів. З іншого боку, ці інструменти завдяки інформаційним технологіям стають доступними для широких верств населення, які володіють певними комунікаційними навичками і таким чином отримують можливості для ефективного зворотного впливу, поштовх до самоорганізації та ширший простір для вироблення громадської позиції.

У структурі владного поля з огляду на її інформаційно-комунікативні особливості є ще один важливий елемент, який потрібно

розглянути, оскільки він безпосередньо стосується згаданих процесів. Мається на увазі громадська думка, яка має пряме відношення до процесів легітимації та координації щодо стратегії і тактики влади. Громадська думка є обов'язковим елементом поліархічного інформаційного простору, можливостями якої у своїй діяльності активно користуються носії влади. Процеси її формування достатньо складні, але у контексті предмета нашого дослідження зупинимося на основних її аспектах.

По-перше, громадська думка має чіткі та яскраво виражені матеріальні виходи — через системи ЗМІ, громадсько-політичних організацій та рухів, актів схвалення чи непідтримки дій владних інститутів або їхніх представників. Функція легітимації/делегітимації влади спирається ще на розуміння процесу влади як нормального вживання авторитету. З іншого боку, авторитет завжди засновується на громадській думці і прямо від неї залежить.

По-друге, громадська думка як частина загального інформаційного поля тісно переплітається з владним полем і, з одного боку, явно чи приховано впливає на нього, а з іншого, саме поле влади завжди впливає на громадську думку за механізмами, описаними вище. Важливість її оцінки полягає в тому, що інформаційне поле, в межах якого функціонує громадська думка, є «моделюванням навколишнього світу» [196, с. 100], а також і політичної системи, дій влади чи її суб'єктів і таким чином дозволяє вчасно коригувати політику, або, якщо перше суперечить її намірам, змінювати інформаційні потреби громадян. Межі взаємодії громадської думки і владного поля визначаються характером етичної складової носіїв владних статусів.

По-третє, владне поле виступає не тільки предметом громадської думки чи інструментом впливу на неї, воно є ще й контекстом для її формування. Тобто питання, які перебувають у полі громадської думки, можуть і не стосуватися політики чи влади, але формуватися в їх межах. Це зумовлює обов'язковість організації відповідного дискурсу. Але потрібно пам'ятати, що громадська думка, сформована таким чином, «це не сума окремих суб'єктивних поглядів, що сформувалися незалежно, а інтерсуб'єктивне утворення, породження комунікативної взаємодії індивідів» [181, с. 48]. А в цих процесах вже також може відбуватися формування відповідних архетипів, які пізніше вписуються до поля культури.

Слід мати на увазі також, що громадська думка так чи інакше формується у процесі інтеракцій, причому як безпосередніх, так

і опосередкованих. Щодня індивід перебуває у численних комунікативних зв'язках, бере участь у інтеракціях, які в певних умовах можуть оформитися у вигляді громадської думки. Тут слід пам'ятати, що ці повсякденні комунікації впливають на реципієнта завдяки ефектам асиміляції та контрасту, які являють собою тенденцію «слухача-реципієнта розташовувати висловлення комунікатора настільки близько до власної позиції, наскільки комунікатору споконвічно приписується позитивна чи негативна оцінка» [206, с. 18]. Наявність цих факторів дає змогу інформації, яка наповнює повсякденні комунікації, формалізуватися у громадську думку.

Водночас, це тільки один бік, що характеризує скоріше психологічні аспекти формування громадської думки, але, зрозуміло, в цьому процесі також беруть участь і різноманітні структури та засоби, які опосередковують сприйняття та поширення інформації. Тільки після низки процедур інформація стає предметом громадської думки. Це стосується і такого важливого аспекту владного поля і політики взагалі, як політичний факт, який тільки і стає таким «лише тією мірою, якою навколо нього сформована громадська думка і якою він привернув увагу громадськості» [161, с. 181]. Перевести інформацію на рівень політичного факту здатна лише додаткова символізація, у межах якої надається статус значущості тій чи іншій інформації та привертається увага до якихось подій. Вона ж і відповідає за створення, поширення і підтримку архетипів інтеракцій у групі чи суспільстві загалом.

Якщо відійти від контекстів формування громадської думки, знову повертаючись до чистого феномену цього процесу, потрібно зазначити також, що за своєю спрямованістю, так чи інакше, процеси формування та реалізації громадської думки мають оціночний характер і, відповідно, по суті, стосуються ефективності функціонування влади. Такі форми громадської думки, як обговорення або формулювання пропозицій, хоча й не належать до прямої оцінки, але ґрунтуються на ній (формулюється недосконалість якогось елемента і необхідність його трансформації чи заміни). Забезпеченню цієї ефективності слугують формалізовані у законодавстві правила інтеракцій, але проблема тут полягає у налагодженні відповідної системи виконання цих правил (законів), безвідносно тезаурусів та інформаційних і матеріальних потреб учасників владної комунікації, що досягається за умови уніфікації цих аспектів хоча б на рівні окремих груп, що долається «шляхом форму-

вання адекватної політичної свідомості та політичної культури» [135, с. 199], таким чином, знову повертаючись до сфери владного впливу.

Усі зазначені елементи владного поля також переплетені між собою численними зв'язками і становлять комунікативну структуру цього поля, в межах якої функціонує інформація. Але інформація в цьому полі виявляється також достатньо автономною, що дає підстави для використання структурного підходу і виокремлення саме інформаційної структури владного поля. Останнім часом дослідники, вивчаючи згадані вище процеси, часто користуються такою категорією, як «інфоструктура» [168], яка позначає всі інформаційні структури у широкому сенсі. Цей термін підкреслює, в свою чергу, такий важливий аспект інформаційно-комунікативних характеристик владного поля, як пряму залежність інформації та режимів її функціонування саме від структур, що склалися у цьому полі. Інформація назавжди вбудовується в структуру поля, яке тепер визначає межі для механізмів її створення, обробки та поширення, що стосується як структур, що закріплені нормативно-інституціональним шляхом, так і тих, що мають неформальний, латентний характер. Структурування поля, що відбувається в межах інституціалізації, являє собою, таким чином, процес утворення та підтримки «специфічного набору соціальних норм та правил, що визначають контекст людського співіснування та взаємодії» [231, с. 20], тобто ті правила, які характеризують формальний аспект інформаційних інтеракцій, коли закріплені нормативно, і неформальний, коли закріплюються лише у архетипах (культурі).

У процесі інституціалізації інформаційної структури владного поля формується також і відповідний нормативно визначений режим функціонування інформації. Під час формалізації системи інформаційних інтеракцій у владному полі правовий режим інформації і визначені межі його дії є підґрунтям для встановлення офіційної взаємодії між усіма агентами цього поля, а також є «важливим інструментом формування балансу між потребою у вільному обміні інформацією і припустимими обмеженнями на її поширення» [278, с. 59], що покликаний забезпечувати дієвість цього процесу шляхом інституаціалізації політичних комунікацій. У свою чергу, «інформаційні зв'язки в політичній сфері дістають інституціональну стійкість лише завдяки постійному «обслуговуванню» ролевих практик суб'єктів» [276, с. 12] і таким чином

стають підґрунтям формалізованої ієрархії, якою наділяються всі управлінські відносини та інститути. Цей аспект міститься у нормативно-законодавчій базі, яка визначає і регулює питання функціонування інформації та інтеракцій взагалі, а також у контексті владного поля міста, що подано у Додатку Б. Водночас слід пам'ятати про діалектику правової та індивідуально-ментальної сфер, оскільки у контексті інституалізації влади як посередника стає можливим процес заміни, хоча і не повної, «очікувань нормативного стилю на очікування когнітивного стилю» [104, с. 406].

Зазначимо також, що комунікативна природа інформаційної структури визначається і у її фізичних властивостях. Фізична основа інформаційної сфери складається з трьох типів елементів: «пристрої та лінії зв'язку — матеріальна основа світової інформаційної інфраструктури; інформація у чистому вигляді та її потоки; безпосередньо сама людина» [253, с. 21–22]. У владному полі ці елементи представлені наявними каналами державної і політичної комунікації, системами ЗМІ, громадсько-політичними організаціями та об'єднаннями; політичною інформацією, суб'єктами політики як акторами владного поля.

Зупинимося на цьому детальніше. В основі сучасного поліархічного владного поля лежать кілька інтеракційних систем. По-перше, ті, що репрезентовані державною владою, — органи місцевого самоврядування, державні адміністрації, офіційні представництва, які персоналізовані людьми. По-друге, мережі громадських організацій, які репрезентують актуальні для локальної спільноти чи суспільства загалом питання, що потребують політичного вирішення. По-третє, політичні партії, об'єднання та рухи, які спираються на потенційність отримання чи реальне володіння владним статусом та можливості вирішення питань чи втілення певних ідей цим шляхом. По-четверте, засоби масової інформації та комунікації, які використовуються, з одного боку, для поширення відомостей від безпосередніх учасників владного поля (держави, політичних партій, діячів тощо), а з іншого, слугують забезпеченню зворотного зв'язку від громадян до цих учасників і часто претендують на індикацію громадської думки з тих чи інших питань. І нарешті, громадяни, які входять до численних інформаційних зв'язків у межах різних груп та інститутів і тому, по суті, є носіями відповідних тезаурусів та сценаріїв поведінки. Всі із зазначених систем також є достатньо автономними, і в цьому сенсі кожна з них наділена власними властивостями і моделями пове-

дінки, що, у свою чергу, також має величезний вплив на владне поле і, звичайно, на системи інтеракцій, що в ньому реалізуються.

Вписані у структуру владного поля, всі ці елементи стають його невід'ємним атрибутом і становлять підґрунтя для організації інтеракцій. Зрозуміло, що організоване таким чином владне поле є носієм ряду формальних принципів комунікації та інтеракції, виокремлення яких буде корисним і з методологічної точки зору:

– комунікації мають бути точно визначені та достатньо відомі усім членам організації, що може бути досягнуто шляхом чіткого фіксування обов'язків і прав кожної посадової особи та широкого оповіщення про це;

– необхідність визначення формальних каналів зв'язку між усіма членами цієї організації (наприклад, субординація);

– лінія зв'язку має бути по змозі максимально прямою та короткою;

– лінія зв'язку завжди повинна використовуватися повністю;

– адекватна компетенція осіб, що є комунікаційними центрами;

– неможливо допускати переривання лінії зв'язку;

– кожне повідомлення має бути автентичним (діяти у межах своєї компетенції) [28, с. 82–95, 161–184].

Звідси випливає ряд важливих моментів, які необхідно відмітити. По-перше, зрозуміло, що чим чіткіша організація владного поля, тим більша його потреба у розвинутих каналах комунікації та відповідна потреба у інформації. Це, в свою чергу, потребує постійного вдосконалення механізмів і процесів створення, обробки та поширення інформації, оскільки здатність людини до сприйняття інформації від цього не змінюється. Але тоді потрібно вдосконалювати політичну мову, ускладнюючи її категоріальне навантаження, що дасть змогу вмістити необхідну кількість інформації в обмежений простір її сприйняття. Тому така важлива увага до структурного аспекту владного поля та його розвитку.

По друге, зазначені формальні ознаки організаційної структури владного поля становлять ту матрицю, відповідно до якої оцінюються інтеракції на предмет ефективності чи неефективності. Сама ж концепція ефективності полягає у простій моделі врядування [147, с. 22]: соціальні потреби — політична взаємодія — уряд — вибір політики — виконання.

У свою чергу, нормативно-ціннісний підхід, який актуалізується при цьому, є корисним з огляду на те, що визначені таким чином правила створюють передумови для твердження, що «всі

інтереси та вимоги людей стосовно один одного можуть бути раціонально сприйняті тільки у ході аргументативного дискурсу» [244, с. 71]. Сформований таким чином дискурс виявиться корисним для побудови ідеальних та оптимальних моделей інтеракцій у владному полі. Разом з тим не слід забувати, що у реальному житті є і інші правила, які не закріплені нормативно, але спостерігаються у вигляді тих самих архетипів, вбудованих у культуру.

По-третє, оскільки «комунікація рідко націлена на передачу інформації заради неї самої, її змісту безвідносно до емоціональних та прагматичних контекстів [206, с. 27], то запропонована структура дає підстави для відповідного контент-моніторингу елементів, що її становлять, а також усього простору інформаційних потоків, доступних для споглядання, що дасть змогу виокремити ці аспекти та їх вплив на владне поле загалом чи окремі його частини.

Слід зазначити, що технічний бік владного поля, який тісно пов'язаний фізичними властивостями цього простору, з технологічним розвитком, «укріпляє владу і безпеку техноструктури і, таким чином, служить її захисним інтересам» [84, с. 193], що досягається завдяки контролю над відповідними інформаційними процесами та комунікативними каналами. З іншого боку, забезпечення ефективної партиципації також досягається з розвитком інформаційних технологій, оскільки вони дають можливість «вести діалоги з представниками адміністративних кіл з усіх цікавих для громадян питань та брати участь у обговоренні різноманітних проблем за допомогою електронних засобів, форумів, референдумів та голосувань» [201, с. 90], переводячи питання стійкості інституціональної структури владного поля у простір навчання цим технологіям та вироблення відповідних комунікативних навичок.

Зазначимо також, що запропонована структура та інформаційно-комунікативні характеристики владного поля є достатньо універсальними і корисними для дослідження інтеракцій, але потребують також і відповідної просторової організації і конкретизації з огляду на предмет нашого дослідження. Таку організацію забезпечить зведення владного поля до окремого муніципалітету, чим у нашому випадку як приклад слугує владне поле м. Донецька. Специфіка цього рівня поля влади полягає, перш за все, у двоїстості її природи, оскільки інституційно влада втілена у структурах державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, які, в свою чергу, також мають аналогічну природу. Державні адміністрації виступають посередником у відносинах

між центральною владою та периферією, «передаючи регіональні «запити» «нагору» та одночасно транслюючи загальнодержавні норми та цінності «на місця», регіональна влада включена у загальнодержавну «політичну мережу» і багатоманітні політичні, професійні та інші мережі на місцях [175, с. 20]. У цьому контексті місцеве самоврядування, втілене в міському просторі, є одночасно і структурним елементом держави, і елементом громадянського суспільства. «З одного боку, воно прямо пов'язане з різноманітними державними структурами, а з іншого, є тим суспільним інститутом, який характеризує рівень розвитку соціуму загалом і демонструє можливості самоорганізації громадян країни зокрема» [174, с. 86]. Окрім усього зазначеного, сучасне українське місто, яке є предметом цього дослідження, цікаве і тим, що є перехрестям як мінімум трьох інформаційним потоків: загальнодержавного, регіонального (як центр області) і міського, що знаходиться у контексті сучасного підходу до визначення міста як процесу, який «характеризується структурним домінуванням простору потоків» [99, с. 374].

Владне поле великого міста у контексті концептуально-методологічних підходів, обраних нами, є динамічним полісемантичним простором, результатом «діяльності і боротьби різноманітних соціальних груп і рухів» [226, с. 77], постійного процесу інтеракцій між структурами і всередині них, людських спільнот тощо, які до того ж мають різні статуси. Визначена таким чином загальна структура владного поля сучасного українського великого міста з урахуванням механізму прийняття рішень подана у Додатку В.

У свою чергу, обсяг інформаційного навантаження владного поля окремого міста залежить також від багатьох чинників, серед яких: кількість населення міста, обсяг адміністративних та культурних функцій, що виконуються у місті, кількість суб'єктів господарювання, кількість підприємств, що надають комунальні послуги, тощо [220, с. 429]. У загальному вигляді ці чинники будуть використовуватися нами у процесі подальшого дослідження. Відмічені чинники, окрім того, що становлять контекст інформаційних інтеракцій, є ще важливими з погляду виділення класичних ознак міста, притаманних Донецьку, обраному нами як приклад. Згідно з Державним класифікатором [18], воно належить до другого рівня класифікації — міст обласного призначення. Відповідно до розроблених у геоурбаністиці [133] ознак міста, Донецьк є поліфункціональним населеним пунктом з переважним значенням

промислових функцій, науковим, освітнім і культурно-побутовим центром регіону. У контексті нашого дослідження положення геоурбаністики цікаві також тим, що визначають місто як складну відкриту систему, яка активно взаємодіє з навколишнім середовищем, має велику кількість різноманітних підсистем, а також соціальних груп з окремою ідентифікацією і прагненням до інтеграції. З методологічної точки зору важливе також те, що місто створює та концентрує інформацію, постійно перебуває в інтеракціях різного рівня, використовуючи для цього різні нормативні та неформальні форми.

Зазначені підходи для визначення та оперування інформаційно-комунікативними характеристиками владного поля дають нам також ще один важливий методологічний інструмент для дослідження інтеракцій, який полягає у можливостях використання мережевого підходу. Доцільність його використання підкріплюється також і тим, що структури державної влади є здебільшого розподіленими ієрархічними системами, що закріплено нормативно, але вступати у інтеракції їм доводиться з системами громадянського суспільства і окремою людиною, ієрархія у яких не є чимось сталим чи раз і назавжди закріпленим, а часто навіть повністю відсутня чи недоступна для споглядання. Ця методологія також знаходиться у контексті використання нами комунікативного підходу до владних процесів, оскільки «мережа є відносно стійким та впорядкованим механізмом зв'язку між інститутами влади та їхнім соціальним оточенням, сукупністю каналів, через які здійснюється «обмін» ресурсами» [175, с. 16–17]. Всі ланки мережі пов'язані між собою, а цими ланками можуть виступати як державні інституції чи їхні підрозділи, так і структури громадянського суспільства, органи самоорганізації і окремі громадяни. Такий підхід дозволяє також структурувати владне поле з дослідницької та управлінської точок зору, оскільки політичні мережі «становлять таку структуру управління публічними справами, яка зв'язує державу і громадянське суспільство, «структуру» і «соціальне поле»» [175, с. 16] у єдине ціле. Відносини всередині них та між ними можуть будуватися і розглядатися у контексті диференціації мереж за організаційними типами [120, с. 19–20]: ланцюгова, зіркоподібна і загальноканальна, за допомогою яких можуть бути розглянуті майже усі наявні сьогодні інституційні структури і системи комунікацій. Окрім зазначеного, використання методології політичних мереж буде доціль-

ним у дослідженні складних, нелінійних процесів, якими є інформаційні інтеракції, що відбуваються у полі політичної влади, оскільки «політична мережа проявляється як науковий інструмент аналізу нестійкості й відкритості у взаємодії множини політичних акторів, об'єднаних загальним інтересом, взаємозалежністю, добровільним співробітництвом та рівноправ'ям» [269, с. 105] у межах групи чи окремих індивідів, наділених відповідними ролями та статусами, а також як знаряддя для міжгрупових, міжперсональних та міжінституціональних інтеракцій, які мають різні цілі та інтереси. З точки зору такого методологічного підходу усі стосунки у соціумі, політиці тощо та організовані в їх межах інститути і комунікативні зв'язки «можуть і мають розглядатися як мережі, тобто як групи суб'єктів (вузли) і зв'язків, стосунки між якими будуються за певними моделями» [120, с. 298], закріпленими стійкими символічними системами, вбудованими у загальну структуру поля, що дозволяє використовувати як соціальний, так і організаційний мережевий аналіз.

Усі зазначені інформаційно-комунікативні характеристики владного поля становлять, відповідно, його структуру. У такому розумінні влада як комунікація слугує забезпеченню процесу інтеракцій завдяки редукції необмеженої кількості можливостей до певного кола дій, які утворюють обмежений і водночас — достатньо прогнозований простір вибору дій об'єктивованих учасників комунікації. А методологічною базою для дослідження цих процесів може бути саме методологія політичних мереж, яка тільки підсилює комунікативну парадигму, обрану нами для вивчення інформаційних інтеракцій. Система інформаційних інтеракцій, яка втілена у владному полі, зумовлена специфікою цього поля, основні елементи якого і були нами розглянуті. Це дає змогу, таким чином, структурувати самі інформаційні інтеракції з метою їх подальшого дослідження та оптимізації. Фізичні, комунікативні та інформаційні характеристики владного поля, які становлять підґрунтя і контекст та впливають на процес інформаційних інтеракцій, мають універсальний характер, тому і розглядалися в теоретичному сенсі з певним ступенем абстракції. В той же час визнання складності та нелінійності інтерактивних процесів, багатомірність та багатоманітність аттракторів, навколо яких будується взаємодія, певна ірраціональність, зумовлена людською природою, та часто неможливість виявлення неформальних практик інтеракцій вимагають від нас звуження владного поля до

рівня муніципалітету, що є плідним також з погляду конкретності дослідження і його емпіричної верифікації.

Представлені концептуальні підґрунтя політико-владної інформаційної взаємодії з відповідними методами для її дослідження дозволяють виокремлювати загальну теоретичну модель інтеракцій. Головними ознаками такої моделі є, по-перше, поліархічне владне поле, в межах якого не існує державної монополії на політичну владу, яка, таким чином, є властивою різноманітним акторам, задіяним у цьому просторі. Зазначене також доповнюється тим, що у суспільстві, де до політики залучаються великі маси людей, «поняття «політична влада» не лише не збігається з поняттям «державна влада», а й щодалі більше розходиться з останнім» [252, с. 169]. По-друге, поліархічна модель припускає у своїй основі інтеракції за типом «суб'єкт-суб'єкт», які характеризуються діалоговим характером з обов'язковим явним чи прихованим зворотним зв'язком. По-третє, змістовна складова такої моделі проявляється у тісній взаємозалежності суб'єктів політики, які диференціюються за можливостями доступу до символічного виробництва, з одного боку, і засобів символічної інтерпретації, з іншого. Головна методологічна відмінність такої моделі полягає у дослідженні саме міжсуб'єктних інтеракцій, а не суб'єкт-об'єктних (за яких пересічний громадянин практично виключений з політико-владних інтеракцій, окрім адміністративного процесу). Загальна модель політико-владних інформаційних інтеракцій потребуватиме уточнення з погляду міських особливостей і конкретних умов, принципів, форм і змістовних характеристик обраного нами для емпіричної верифікації заявлених положень міста — м. Донецька.

Організований таким чином інформаційний дискурс політико-владних інтеракцій у межах поданого аналізу етапів формалізації інформаційно-комунікативних підходів, визначення принципів, умов та правил інтеракцій, а також виявлення відповідних характеристик владного поля є тим теоретико-методологічним підґрунтям, на якому будується дослідження систем інформаційних взаємодій у процесі функціонування політичної влади. Дослідження інформаційних процесів, які супроводжують будь-яке явище, події або вчинки, базується на відповідній увазі до психологічних, культурно-ціннісних, мовних, технічних та технологічних аспектів функціонування влади і формуванні потреб суб'єктів і об'єктів політики, а також реалізації тієї чи іншої поведінки.

Влада з цього погляду є комунікацією, однією з форм якої є інформаційні інтеракції, має специфічні риси як комунікативної, так і позакомунікативної природи, які впливають на інтерактивні процеси з метою контролю та відповідної організації для забезпечення власного функціонування. У цьому сенсі визначальними категоріями владного поля є інформація і комунікація, синтез яких лежить в основі всіх інтерактивних процесів. У свою чергу, головними ознаками цих категорій є варіативність та нестійкість, які і покликана зменшити влада завдяки відповідним формам організації. Муніципальна влада з цього погляду є однією з форм такої організації, що дає змогу виділити окремі її елементи та доступні системи інтеракцій для їхнього моніторингу та подальшої оптимізації в умовах поліархічного суспільства. Все це зумовлює використання відповідних концептуально-методологічних підходів, які дадуть змогу отримати конкретні результати з відповідним теоретичним обґрунтуванням.

РОЗДІЛ ІІ
БЕЗПОСЕРЕДНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ІНТЕРАКЦІЇ У ВЛАДНОМУ ПРОСТОРІ

У системі інформаційних інтеракцій фактично першорядне значення має безпосередня взаємодія. Неоднозначний характер цього рівня взаємодії пояснюється природою інформаційних і комунікативних процесів. З одного боку, будь-яке знання, інформація, тим більше у політичній сфері, так чи інакше є опосередкованими — іншою інформацією, символами, людьми, інституціями, засобами масової інформації та комунікації тощо. З іншого боку, будь-яку інтеракцію можна з достатньою мірою умовності звести і до безпосереднього рівня, коли взаємодіють елементи, які представляють різні системи. Тому і безпосередніми вони називаються досить умовно. На цьому рівні ми можемо говорити про опосередкування міжсуб'єктних відносин засобами мови, ментальних моделей і тезаурусів кореспондуючих сторін, у той час як всі інші (технічні, інституціональні, організаційні тощо) засоби залишаться поза цією системою інтеракцій. Саме на таке розуміння безпосередніх інформаційних інтеракцій ми будемо спиратися у подальшому дослідженні, що і зумовлює звертання до психологічних, адаптаційних, мовно-культурних аспектів учасників взаємодії у владному полі.

У контексті зазначеного буде корисним розгляд типології, а з тим і структурних особливостей цього рівня інтеракцій і виявлення архетипів, детермінованих мовними і культурними особливостями міста. Важливим також буде простеження динаміки процесу інформаційних інтеракцій, що дозволить визначити їхню специфіку та особливості з метою розуміння реального стану, перспектив і можливостей для оптимізації.

2.1. Типологія актів безпосередньої взаємодії

Безпосередні інформаційні інтеракції у полі політичної влади мають безліч форм — від нормативно закріплених до неформальних. Головним детермінантом і, відповідно, дескриптором цього рівня інтеракцій виступає так чи інакше персоналізована взаємодія, втілена у особах чи інститутах, які вбудовуються у загальну структуру цього поля. З огляду на публічність та масовий характер

політичної влади, щільність інтерактивних процесів на цьому рівні достатньо невелика, комунікативні канали менш навантажені, а інформаційне наповнення цих каналів залежить безпосередньо від персон, які репрезентують статуси різних суб'єктів влади. Саме на цьому рівні найчіткіше проявляється критерій згоди у реалізації інтеракцій, досягнення якого відбувається засобами мови і культури загалом.

Достатньо прості схеми інтеракцій, що відбуваються на цьому рівні, є доступними для споглядання і аналізу і тому значно простішими за опосередкованих інтеракцій. У той же час існування на цьому рівні неформальних політичних інститутів і відповідних практик взаємодій дещо ускладнює, а часто унеможливлює їх виявлення з метою дослідження, і тому їх оцінка можлива лише за власними результатами.

Інтерес та актуальність цього рівня інтеракцій у контексті нашого дослідження зумовлена також і тим, що він визнається основоположним у демократичних і наближених до них політичних системах і спрямованим, відповідно, на ефективну партиципацію (як участь населення в управлінні справами громади) [50, с. 42] індивідів у політичному житті. Контекст цього процесу становить той факт, що сучасний стан розвитку демократії, який характеризується наявністю значних і часто віддалених від центральної влади територій та множини політичних акторів і, відповідно, джерел політичної інформації, а також щільністю комунікативних каналів, що забезпечують функціонування та поширення цієї інформації, може бути описаний як поліархія. Поліархічний режим і відповідний підхід для визначення влади й інтеракцій всередині неї доповнюються субкультурою міського середовища, плюралізмом економічної та громадської діяльності, соціальною та етнічною стратифікацією, історичними особливостями тощо. Зумовлена таким чином полісемантика інформаційних потоків у межах поля міської влади якраз найкраще вирішується шляхом безпосередніх контактів та налагодження процесів досягнення згоди. Яскрава бінарність інтеракцій політичних лідерів і громадян в умовах поліархії породжена також, згідно з концепцією Р. Даля, кількома перешкодами для їх спостереження, опису і концептуалізації [39, с. 89–90]:

1) демократичними ритуалами, нормами і вимогами легітимності;

2) непрямим впливом на урядовців, який важко відстежувати й оцінювати;

3) взаємністю стосунків між лідерами і громадянами, бо лідери впливають на ухвали виборців і самі відчувають вплив свого електорату.

Через це редуковані нормативними вимогами і полем культури безпосередні владні інтеракції також мають свою специфіку, тому налагодження ефективної комунікації та інтеракцій у цих умовах є достатньо важливими процесами, як і певний контроль за ними. Обмеження, у нашому випадку, інформаційно-комунікативних процесів, що відбуваються у владному полі окремого міста (зумовленим просторовими, субкультурними та іншими чинниками), дає більш конкретну можливість для відповідного спостерігання і аналізу цього рівня інтеракцій з метою виявлення перешкод та варіантів для їхньої оптимізації.

Майже всі історично і нормативно закріплені типи безпосередніх інформаційних інтеракцій мають корені у традиційних демократіях, дещо модернізованих, виходячи із сучасних вимог. Це означає, що сутність цих типів комунікації, які розрізняються за типом координації діяльності, майже не змінювалася віками, але у сучасних умовах повністю змінилися методи і технології організації та контролю за інтеракціями такого рівня, на чому ми також будемо ще зупинятися. Але так чи інакше, як і раніше, до основних типів безпосередніх інформаційних інтеракцій у владному полі, які виступають класичними інструментами суспільної партиципації і зумовлені поліархічними режимами сьогодення, належать:

– вибори;

– референдуми та плебісцити;

– вивчення громадської думки;

– громадські слухання та консультації;

– зустрічі з виборцями (як під час виборчої кампанії, так і після неї у вигляді депутатських прийомів);

– конференції та прес-конференції суб'єктів влади;

– адміністративний процес (як звернення громадян з поточних питань, їхня обробка та вирішення);

– безпосередні акції (демонстрації та ін.);

– освіта.

Не включені до цієї типології окремим елементом неформальні контакти, інституалізовані у владному полі в умовах сучасного українського міста, здебільшого є результатом впливу культурних архетипів, тому і будуть детальніше розглянуті у наступному підрозділі. Хоча, звичайно, окремі їхні аспекти проявляються

у всіх запропонованих типах безпосередніх інформаційних інтеракцій. Звідси знову-таки випливає дуальна природа цих інтеракцій, яка проявляється, по-перше, у підтриманні ефекту неформального спілкування, який досягається при безпосередніх контактах. А, по-друге, політико-владні інтеракції все ж таки часто мають масовий і чітко формалізований (хоча б однією зі сторін) телеологічний характер, і тому такі контакти ґрунтуються на побудові спільного дискурсу, починаючи від рівня «індивід-індивід» до більш складних «індивід-група», «індивід-спільнота», як «простір, у якому проходить стадію оприлюднення «символічний капітал суб'єктів політики» [125, с. 39]. Дискурсивні і мовні характеристики створюють, таким чином, загальні умови і контексти безпосереднього інтеракційного процесу, у той час як представлені типи інтеракцій є його інституціоналізованими формами.

Організовані таким чином інститути та умови є необхідними для побудови системи інформаційних взаємодій у демократичній політичній системі з погляду ефективності та результативності. В свою чергу, в основі цих процесів лежить інтерес, який може бути суспільним, груповим чи індивідуальним. І тут головне завдання владних інтеракцій полягає якраз у відповідному узгодженні цих інтересів чи нівелюванні одних за рахунок інших, що може відбуватися комунікативними засобами. Для забезпечення цього процесу всі учасники інтеракцій «повинні також підтримувати й розвивати мову суспільної комунікації, чітку, загальнозрозумілу і, можливо, ту, що більш точно формулює способи та цілі індивідуальних та колективних дій» [207, с. 57]. Формулювання цілей є невід'ємним атрибутом передумов інтеракцій, з одного боку, та одним з головних елементів побудови спільного дискурсу і пошуку спільної мови для досягнення згоди, з іншого. Зрозуміло також, що ефективне узгодження цілей та інтересів учасників інтеракції потребує «взаємного обміну інформацією між тими, хто має владу, і тими, ким ця влада керує» [284, с. 120], для чого необхідні розвинені та чіткі комунікативні канали, причому з боку усіх суб'єктів політики.

Таким чином, топологія владного поля поліархічного суспільства з точки зору безпосередніх інтеракцій повинна відповідати достатньо чітким правилам і умовам, бути відомою і певною мірою універсальною з огляду на потенціал можливостей, які вона надає учасникам інтеракції. Залежно від організації цих умов і правил основні інституціональні форми, які отримують інтеракції

на цьому рівні, будуть перевірятися на ефективність та демократичність.

Розглянемо запропоновані типи безпосередніх інтеракцій крізь призму умов і правил комунікації, з урахуванням зазначених елементів. Так, механізм виборів у демократичному суспільстві припускає, що «політичні рішення є результатом колективного вибору громадян» [181, с. 46]. Таке припущення актуалізує декілька дуже важливих аспектів.

По-перше, інститут виборів передбачає вільний (або наближений до нього) доступ до інформації щодо учасників передвиборчих перегонів, їхніх ідеологічних позицій і конкретних персон, які репрезентують ту чи іншу політичну партію чи об'єднання. Оскільки пряме нав'язування вибору нормативно заборонено, то інформаційні інтеракції цього типу часто зміщуються у площину використання стереотипів та створення відповідних міфів і, врешті-решт, переводяться у віртуальний простір, у якому здебільшого змагаються не конкретні ідеї чи персони, а штучно створені репрезентації, які завжди є непрямим відображенням свого об'єкта.

По-друге, вибір як персоналізована дія може бути усвідомленим або неусвідомленим. Усвідомлений вибір є функцією тезаурусу виборців і припускає актуалізацію сприйняття або несприйняття тієї чи іншої репрезентації і, відповідно, підтримки або непідтримки тієї чи іншої політичної сили. Сучасні комунікації, а також технологічно правильно побудовані віртуальні простори надають можливості для створення ефекту свідомого вибору, коли репрезентована інформація якнайближче розміщується до інформаційних преференцій електорату, що вимагає чіткого розподілу груп електорату за ознакою схожості тезаурусів і, таким чином, зміщує такий вибір у площину етики. Додаткові можливості для використання цих механізмів мають абсолютизація виборчого принципу та одержавлення партійного механізму, які «надають правлячим елітам широкі можливості для маніпулювання волевиявленням громадян та громадською думкою, створюють сприятливий ґрунт для використання ними адміністративного примусу під прикриттям демократії» [246, с. 97]. У свою чергу, сучасні комунікації створюють простори з відповідними ресурсами, які дозволяють цьому процесу формально знаходитися в межах демократичної політичної системи, хоча без етичної складової він є занадто небезпечним для неї. Крім того, оскільки принцип більшості сам по собі є достатньо неоднозначним і, зви-

чайно, «не гарантує вираження преференцій суспільства, тобто може призвести до ірраціональних результатів, однак з цим доводиться миритися, оскільки рішення повинні ухвалюватися постійно. Іншим шляхом соціальні системи не змогли б упоратися з постійними змінами у зовнішньому середовищі» [230]. Етичний чинник, окрім зазначеної зовнішньої стійкості системи, є додатковим механізмом забезпечення її внутрішньої цілісності та відповідності поліархічним вимогам сучасності і надає їй більшої гнучкості для забезпечення власних потреб.

По-третє, вибір як функція системи передбачає наявність потенційно необмеженої кількості варіантів. Сучасний виборчий процес встановлює обмеження виборчим списком, комунікативним запереченням вибору категорією «проти всіх», а також персональною відмовою від участі у голосуванні. У цьому разі, всі зазначені комунікації так чи інакше є відповіддю, зворотним зв'язком, результатом інтеракції на збудження у вигляді боротьби політичних репрезентацій. На рівні окремого міста інститут виборів інформаційно перенавантажується сьогодні також голосуванням щодо місцевих і районних рад, мерів. Щільність інформації за наявних комунікаційних каналів у цей час занадто збільшується, і людині доводиться звужувати свій вибір, узгоджуючи всередині своєї ментальної моделі голосування щодо загальнонаціональних, місцевих списків та кандидатів на посаду мера міста. Зрозуміло, що, намагаючись зробити власну селекцію більш раціональною, часто вибір обмежується кількома варіантами — репрезентаціями, які були більш відомими або більш частими у передвиборчому процесі; політичними силами, які вже володіють владним статусом або знову ж таки запереченням у вигляді спонтанного голосування чи голосування «проти всіх».

Так чи інакше, ідеальна модель інформаційної інтеракції цього типу являє собою взаємний обмін інформацією на першому етапі, створенням ефективних репрезентацій задля отримання відповідного зворотного зв'язку у вигляді підтримки шляхом голосування за представлених політичних сил. Комунікаційними наслідками вторинного характеру є, насамперед, «використання політичними діячами даних систематичного вивчення громадської думки шляхом соціологічних та соціально-психологічних опитувань, організація референдумів, громадських слухань тощо» [285, с. 274–275], які, по суті, також є виборами, але в дещо модернізованих формах.

Референдуми, плебісцити, громадські слухання тощо є різними формами демократично організованих інформаційних інтеракцій, які будуються навколо певних проблем. За своєю суттю вони виконують кілька важливих функцій, які покликані забезпечити стабільність політичної системи або її підготовку до трансформацій еволюційним шляхом. Ці інтеракційні процеси мають кілька етапів. На першому етапі формулюється проблема, навколо якої далі буде організовуватись інтеракція. Зважаючи на особливості сучасного інформаційного простору та потенціалу простору віртуального, постає питання генезису проблеми: вона може формулюватися шляхом «зверху» або генеруватися шляхом «знизу». Зрозуміло, організаційних можливостей більше у чіткіше структурованих інститутів, тому питання, сформовані шляхом «знизу», часто не мають практичного втілення до того часу, поки не стануть надбанням організаційних структур, які будуть в цьому зацікавлені. Інтерес до таких проблем часто детермінується можливостями, які вони надають цим політичним акторам з точки зору їхньої репрезентації.

Проблема формулюється з метою отримання зворотного зв'язку на шляху до формування тієї чи іншої політики, а також забезпечення демократичного процесу. Як уже зазначалося, у масових сферах форма організації сигналу значно важливіша за його зміст і тому, коли є чітко сформульована проблема, а також актори, зацікавлені в її обговоренні, постає питання її формалізації і постановки. Є кілька нормативно закріплених форм для забезпечення цього процесу. Суб'єкти, які відповідають за організацію обговорення проблеми, обирають відповідні типи згідно з власними інтересами та очікуваними результатами. Правильно організована форма постановки проблеми дає підстави суб'єктам політики для прогнозування зворотного зв'язку і відповідних кореляцій політики. Таким чином, другий етап цих типів взаємодій полягає у внутрішніх інтеракціях, спрямованих на вирахування ризиків, користі, можливостей для ефективних репрезентацій, очікуваних реакцій тощо.

Третій етап безпосередньо стосується відправлення інформації. Необхідно зазначити, що в ідеалі ці процеси спрямовані не на зміну наявної у тезаурусі суб'єктів політики інформації, а на її вивчення за простою моделлю «виклик-відповідь» з метою врахування громадської думки у формуванні та реалізації політики. На практиці часто такі форми виникають завдяки певним контекстам і, відповідно, починають обслуговувати їх задля підтримки

або нівелювання. Крім того, оскільки перша особливість таких типів інтеракції стосується відправника інформації, друга — контексту, то третя привертає увагу до систем кодування. Причому важливо те, що таких систем у цьому разі як мінімум дві — відправника та одержувача, і перш ніж відправляти сигнал, потрібно узгодити його зміст і форму з наявними тезаурусами одержувачів, тобто відправник інформації ще до початку безпосередньої інтеракції повинен мати інформацію щодо систем кодування одержувачів. На етапі збору такої інформації створюється можливість для інформаційного забезпечення, інформаційного впливу, попередньої репрезентації проблеми, яка представлена для обговорення, чим знову-таки створюються умови для прогнозування його результатів. Водночас слід пам'ятати, що тезауруси — це відкрита інформаційна система, яка, маючи архетипічну основу, є достатньо динамічною і мінливою, що також необхідно враховувати на цьому етапі відправнику інформації.

Нарешті, коли сигнал поширений, починається процес його декодування з боку реципієнта, селекція на основі власного тезаурусу та формулювання відповіді. Якщо попередньо проводилася інформаційна робота щодо узгодження систем кодування, то відповідь здебільшого буде очікуваною. Водночас, хоча сучасні інформаційні технології і дозволяють звести ризики до мінімуму, залишається можливість ірраціональної непередбачуваної реакції, яка переважно є наслідком втрати рівноваги системи, біфуркаційних періодів, прорахунків у формах подачі сигналу тощо. В інших випадках зворотний зв'язок є чітким і адекватним, але й тут згідно з комунікативною схемою є потенційні загрози, які виявляються у вигляді порушення комунікаційних каналів. На цьому етапі важлива увага до самої структури комунікаційної мережі, яка обрана суб'єктами політики для зворотного зв'язку і повинна передати інформацію від реципієнтів у якомога незмінному вигляді, якщо інше не ставилося завданнями проведення цих інтеракцій.

Наступний відносно автономний і процедурно важливий тип безпосередніх інформаційних інтеракцій становить собою зустрічі з виборцями, які проходять у межах перевиборчого процесу, а також є умовою реалізації депутатських повноважень після них. Відповідно до цього декомпозуються цілі таких інтеракцій, які у першому випадку стосуються безпосередньої подачі репрезентації і отримання її швидкої оцінки, а у другому, окрім формального

боку, є інструментом підтримки створеної до виборів репрезентації та індикатором громадської думки щодо тих чи інших питань і проблем. Цей тип інтеракцій виводить на одне з головних місць саме представників місцевих рад, оскільки, по-перше, вони є територіально і проблемно ближчими до місцевої громади, а по-друге, виступають трансляторами місцевих проблем на значно вищий рівень, у той час як механізм інформування депутатів Верховної Ради щодо локальних питань включає в себе і цей проміжний рівень. Цей тип інтеракцій цікавий ще й тим, що депутат місцевої ради наділяється з боку громади багатьма функціями і ролями, у яких переплетені ознаки носіїв політичної влади на місцевому рівні, з одного боку, і представників громадянського суспільства, з іншого.

Загалом, депутат місцевої ради, переходячи до елітарного прошарку шляхом свого обрання, отримує ряд нових статусів і ролей:

– депутат у ролі особи, яка формує політику самоврядування;

– депутат у ролі особи, яка сприяє колективному процесу прийняття рішень;

– депутат у ролі особи, яка приймає рішення;

– депутат у ролі представника влади;

– депутат у ролі лідера;

– депутат у ролі «комунікаційного центру».

Маючи у своєму розпорядженні такий набір ролевих практик, депутат місцевої ради є дуже важливим аттрактором, тією ланкою, яка, з одного боку, надає можливості для місцевої громади у реалізації своїх прав та вирішенні нагальних потреб, а з іншого, здатна ретранслювати громадську думку по вертикалі влади або загальнодержавні ідеї та нормативи «зверху вниз» і по горизонталі.

Безпосередні інформаційні інтеракції, які реалізуються шляхом зустрічей представників органів місцевого самоврядування з виборцями, є також важливим джерелом підтримки існуючої політичної еліти. Офіційно проводячи зустрічі від одного разу на тиждень до одного разу на місяць, депутати місцевих рад беруть участь у формуванні системи потреб своїх виборців і мають змогу безпосереднього інформаційного супроводження тих чи інших дій та вчинків. На сьогодні громадяни часто виключені з питань реалізації місцевої політики, якщо це не стосується їх особисто і немає єдиної системи інформування громади щодо тієї чи іншої ініціативи влади, ходу виконання доручень виборців, процесу роботи депутатів тощо (цим займаються вже ЗМІ, які є основними опосередковуючими ланками інтеракцій, що буде розглянуто

у відповідному розділі). Відсутню інформацію з боку чинної політичної еліти громадяни отримують у ході інтеракцій на інших рівнях, у тому числі неформальних, але часто така інформація не відповідає загальнодержавним інтересам, інтересам самої громади чи еліти або зовсім здатна викривляти реальні події.

Інші системи інтеракцій, такі як конференції та прес-конференції, покликані донести актуальну для суб'єктів політики інформацію до представників громади або розкрити суть тих чи інших поточних процесів, дати зрозумілу та адекватну інтерпретацію тим чи іншим подіям. Водночас необхідно зазначити, що цей тип інтеракцій має подвійну змістовну природу: по-перше, він є безпосереднім, оскільки припускає діалогове спілкування носія владного статусу і представника громади, журналіста, окремого громадянина; з іншого боку, у разу присутності спілкування з представниками ЗМІ — це вже є опосередкованою взаємодією, оскільки завдяки ЗМІ створюється нова інтерпретація, що поширюється вже на аудиторію цих засобів. У цьому разі нас цікавитиме саме перший варіант, оскільки другий буде розглянутий у наступному розділі. Крім того, зрозуміло, що слід розрізняти прес-конференції представників місцевих рад, які здебільшого таким чином намагаються застосувати ще один з процесів легітимації та репрезентації політичної сили, яку вони представляють, та прес-конференції адміністративних представників, які мають ті самі функції, але репрезентують державу та її апарат як єдину систему. Ці типи безпосередніх інформаційних інтеракцій також покликані створити «ефект близькості» шляхом поширення форми особистісного спілкування на більш широкі маси населення. Хоча об'єктом таких заходів і є місцева громада, але для охоплення значних частин населення необхідно використати штучні підсилювачі у вигляді засобів масової інформації, які таким чином включаються у процес опосередкування інтеракції, хоча бувають і винятки. Але так чи інакше, головне завдання прес-конференцій та конференцій носіїв владних статусів полягає саме у дискретному поширенні інформації, тому вони рідко використовуються тільки для безпосередніх контактів, які не стали або не можуть бути надбанням засобів масової інформації та комунікації.

Слід зазначити, що з погляду функціонування символічних систем підтримки інтеракцій політична еліта (до якої відносимо як бюрократичний апарат, так і представницькі органи) виступає представником, довіреною особою і, нарешті, сама стає символом,

«уособлюючи певний політичний режим, ідеї чи інститут» [255, с. 53]. Для підтримки цього статусу елітарні групи повинні всіляко створювати, підтримувати та забезпечувати трансляцію відповідних стійких символічних систем, в іншому разі виникають небезпеки ротації політичних еліт представниками нових, більш міцних чи доречних у цей час символів, що і зумовлює використання всіх можливих систем трансляції та посилення інформації, чого важко досягти тільки безпосереднім шляхом.

Але, крім гарантування власної організаційної безпеки, регіональна політична еліта повинна також займатися і підтримкою адміністративного процесу, функції чого покладені на неї загальнодержавними нормами і вимогами. Цим опікується здебільшого місцева бюрократія як складова регіональної політичної еліти, основними відмітними характеристиками якої є: «непублічність, знеособленість, ієрархічність як власні ознаки бюрократичної організації; орієнтація на оперативне розв'язання виниклих проблем як найважливіша функція бюрократії стосовно суспільства» [232, с. 25], що припускає також нормативно закріплене або неформальне право на тлумачення положень законодавчих актів та ініціатив залежно від обставин, що змінюються, та монопольне право на доступ до оперативної інформації.

У процесі персоналізованої роботи з громадянами представники місцевої влади отримують інформацією щодо структури проблем, які хвилюють громаду, визначають її потреби тощо. Згідно з визначеною структурою повинні формуватися місцеві бюджети, а також готуватися відповідне інформаційне супроводження, особливо у разі нестачі коштів, нехтування чим призводить до послаблення позицій чинної влади в очах місцевої громади.

Таким чином, відбувається постійний моніторинг місцевої громади з боку адміністративного апарату. У свою чергу, це надає чинній владі низку важливих інструментів. По-перше, систематизовані знання щодо тезаурусів та преференцій представників місцевої громади дозволяють більш точно та з меншими трансакційними витратами передавати інформацію та вступати у відповідну взаємодію. По-друге, такі знання дають можливість для ефективної побудови репрезентацій провладних політичних сил з урахуванням наступних виборів. По-третє, як вже зазначалося, аналіз звернень громадян, поряд з іншими аналітичними інструментами, надає цілісну картину потреб місцевої громади, вирішення або відповідне інформаційне супроводження навколо яких та-

кож дає ефективний ресурс політичним репрезентаціям у боротьбі за здобуття влади. По-четверте, особистісне спілкування у процесі здійснення адміністративних повноважень також сприяє проведенню ефективної інформаційної роботи, навіть тільки шляхом формування відповідного іміджу чинної влади. З усіх зазначених типів безпосередніх інформаційних інтеракцій ця — досить копітка, але й достатньо результативна. Найбільшу варіативність та гнучкість в адміністративному процесі має соціальна робота, комунікативні канали якої чіткіші та коротші за інших, формальні правила відомі майже всім, але вона потребує найвищої комунікативної компетенції («логоморфно-сенсорна інтерференція» [288, с. 59] як відображення та оптимальне складання у психіці управлінців інформаційних, наукових, культурних та світоглядних преференцій) власних суб'єктів для досягнення автентичності повідомлень і планомірної, але й ненав'язливої інформаційної роботи, про що потрібно пам'ятати, готуючи відповідні кадри.

Усі зазначені типи безпосередніх інформаційних взаємодій так чи інакше пов'язані з носіями державних владних статусів або представниками державних структур. Але слід також пам'ятати, що з погляду синергетичного підходу «держава виступає тільки однією з можливих організаційних форм самоорганізації громадян у громадянському суспільстві» [282, с. 54], тобто політична влада може бути втілена не тільки у державних органах, але й в органах самоорганізації населення, інститутах громадянського суспільства тощо.

Зупинимося на цьому детальніше. Спочатку безпосередні акції у вигляді демонстрацій, мітингів тощо, які спрямовані на донесення інформації з боку громади до інститутів влади або на проміжних етапах мають на меті привертання уваги якомога ширшого кола громадян до певних проблем. Процедура таких інтеракцій така сама, як і у випадку виборів, референдумів або громадських слухань, з тією тільки різницею, що обов'язковою умовою тут є формування проблеми «знизу» або репрезентація її саме таким чином. Організаційно слабке громадянське суспільство в нашій країні не може надати всі потенційні можливості для місцевої громади і часто для надання правильної форми цим інтеракціям використовуються можливості загальнонаціональних партій, рухів, організацій, які знайшли в цьому для себе інтерес. У цей процес включаються і місцеві організації з достатньо розвиненою організаційною базою. Базуючись навколо певних проблем, актуальних

для населення міста чи регіону, такі інтеракції не мають на меті безпосереднього досягнення влади, а тільки створюють інформаційний привід для більш широких і масштабних дій або здійснення впливу на владні інститути задля розв'язання наявних проблем. Опиняючись у такому разі в статусі суб'єкта політики (хоча б потенційно), громадяни отримують відповідь від влади (у цьому разі — об'єкта впливу), навіть якщо владні інститути ніяк не реагують офіційно. Знову-таки шляхом паралельного привернення уваги засобів масової інформації та комунікації створюється потенційна можливість для інформаційного посилення та ретрансляції очікувань громади на більш високі рівні.

Цікавим і неоднозначним у цьому типі інтеракцій є можливість безпосередніх, часто неформальних контактів у контексті і всередині загальної форми. Залежно від форми таких інтеракцій, ментальних моделей та комунікаційних очікувань їхніх учасників з'являється можливість створення нових дискурсів, оформлення нових проблем і преференцій, які своїм результатом можуть мати або посилення інформаційних вимог основної інтеракції, або зниження їх впливу всередині спільноти поряд з формальною підтримкою.

Таким чином, можуть виникати нові політичні інститути — «на основі регулярних взаємодій між індивідуальними, колективними чи корпоративними акторами без обов'язкового формального правового приписання» [233, с. 22]. Зрозуміло, що ці неформальні інститути тим сильніші, чим більша різниця між інформаційною компетенцією та комунікативними очікуваннями більш широких організаційних форм, таких як колектив, учасники мітингу, члени партії та ін., та власними тезаурусами і ментальними моделями окремих громадян. У біфуркаційні періоди або періоди невизначеності інституалізовані «неформальні правила дозволяють акторам знизити витрати акцій, що не прогнозуються» [233, с. 21], і тому є корисними як для системи загалом, так і для індивідуальних суб'єктів, оскільки компенсують можливі психологічні девіації внаслідок системних зрушень.

Нарешті, освіта також має подвійну природу (виступає і безпосереднім, і опосередкованим типом інтеракцій) і у цьому випадку розглядається як система прямого контакту носія владного статусу (вчитель) з громадянином (учень), який пристосовується до соціально-політичного життя у певному соціумі. Звідси, зрозуміло, що освіта завжди мала політичний характер, хоча в цій інформа-

ційній системі здебільшого реалізується асиметрична модель і одна з кореспондуючих сторін (у випадку, наприклад, школи) ще не є суб'єктом громадянських прав. Водночас саме в цій системі проявляється державна зацікавленість і, головне, можливість впливу на формування ментальної моделі індивіда, на основі якої він буде інтерпретувати зовнішню інформацію і діяти відповідно до неї. Ця система завдає межі і мови, завдяки якій структуруватиметься реальність потенційного виборця і майбутнього суб'єкта політико-владних інтеракцій відповідно до тих комунікаційних очікувань, які в нього вкладає це суспільство. Нормативний виклад концептуальних засад ціннісних, орієнтаційних, синтаксичних — усіх суспільно-символічних систем все ж таки безпосередньо задає параметри розуміння і тому потребує пильної уваги з боку держави, перш за все, з погляду безпеки її політичного поля.

Загалом зазначені типи безпосередніх інтеракцій відповідають формальним ознакам комунікативних процесів і є відносно нескладними і доступними для спостерігання та аналізу. Відомий і достатньо короткий канал комунікації та невеликий проміжок часу для отримання реакції роблять цей рівень інтеракцій достатньо ефективним і певною мірою прогнозованим. У свою чергу, інформація, яка передається цими каналами, може мати різний характер, але повинна бути чітко сформульованою та в цілому відповідати тезаурусам суб'єктів інтеракції, внаслідок чого стає можливим ефективний зворотний зв'язок. Традиційні корені цих типів інтеракцій не заважають застосувати у їхньому аналізі комунікативну парадигму, яка здатна значно збагатити інструментарій для їх вивчення та інтерпретації.

Але, окрім зазначених традиційних типів інформаційних інтеракцій, поряд з неформальними інститутами, вбудованими в поле культури та влади, існує ще низка організаційних форм, які є цілком продуктами сучасності. Одне з головних місць у цьому ряді займає Інтернет. З одного боку, Інтернет має всі ознаки систем масової інформації та комунікації, тобто, у контексті нашого дослідження, належить до засобів опосередкування інтеракцій, але, з іншого боку, у нього є і основні ознаки безпосереднього рівня інтеракцій, що й потребує від нас відповідного розгляду основних його характеристик з цієї точки зору.

По-перше, завдяки розвитку телекомунікацій та техніко-інформаційних систем Інтернет нівелює просторові обмеження, максимально наближуючи учасників інтеракції один до одного або

створюючи ефект такої близькості. По-друге, Інтернет надає практично необмежені можливості для створення, зберігання та поширення інформації будь-якого типу і у будь-якій формі, до того ж часто знеособлюючи автора повідомлення. По-третє, Інтернет як джерело інформації на сьогодні є найоперативнішим та достатньо дешевим засобом її поширення. По-четверте, завдяки ефекту нівелювання ідентичності Інтернет створює міф про відсутність контролю та формальних (цензурних чи традиційних) процесів табуювання, притаманних будь-яким іншим системам масової інформації та комунікації. По-п'яте, взагалі спілкування в Інтернеті будується за діалоговою моделлю, яка дозволяє повністю реалізувати можливості спілкування «лицем до лиця» і максимально підвищити його ефективність. І, нарешті, Інтернет надає можливості отримувати саме ту інформацію, яка найбільше відповідає ментальній моделі реципієнта, особливо у перехідні, біфуркаційні періоди, коли усі інші засоби масової інформації і комунікації реалізовують функції репрезентації своїх власників або лояльних до них політичних сил. Запропоновані ознаки Інтернету дали змогу дослідникам віднести його до сучасних ефективних інструментів подолання тенденцій до зниження рівня політичної участі шляхом встановлення прямих інтеракцій громадян та уряду, «а також знизивши витрати на узгодження можливих шляхів політичної дії між індивідами, що дотримуються подібних поглядів, але не взаємодіють безпосередньо в реальному світі» [222, с. 138], що також дає підстави для виділення Інтернету у окремий тип безпосередніх інтеракцій, специфіка яких полягає у розширенні простору вибору у віртуальній площині. Завдяки використанню цього типу безпосередніх інформаційних інтеракцій поряд з іншими типами, рівнями та інструментами віртуальний простір має дедалі більше можливостей конвертуватися у реальні ідеї, моделі, позиції сприйняття, поведінку.

У той же час, незважаючи на велику кількість можливостей, що їх надає Інтернет для політико-владних інтеракційних процесів, він має і ряд недоліків та обмежень. По-перше, використання Інтернету в інтеракціях потребує певного набору компетенції та навичок, і якщо молодше покоління доволі легко ними оволодіває, то людям старшого віку часто цей інструмент є недоступним і не таким необхідним. Звідси випливає друге — Інтернетом користується в нашій країні невелика частина населення, причому більшість користувачів з огляду на свій вік не є суб'єктами політичних рі-

шень і тому здебільшого не є учасниками політико-владних інтеракцій, хоча це, звичайно, з часом вирішиться. По-третє, Інтернет містить величезний обсяг інформації, і тому реципієнту часто важко орієнтуватися в такій її кількості і розрізняти на процесуальному рівні її точність, автентичність, корисність тощо.

Таким чином, Інтернет являє собою динамічний віртуальний простір з широким набором варіантів вибору, але за відсутності жорсткої ієрархії інформації, потенційної наявності квазі- і псевдоінформації та часто неповної комунікативної компетенції реципієнтів він може виступати тільки як компліментарний інструмент інформаційних інтеракцій, посилюючи або нівелюючи інформаційні приводи політичного життя, а також для швидкого дискретного поширення інформації в умовах відносної обмеженості ідентифікації авторства. З погляду розширення простору вибору Інтернет поки що здебільшого є високоефективною технологією працівників інформаційних служб та організацій (ЗМІ, аналітиків та ін.), а не громади взагалі, з огляду на власні особливості, надаючи цій невеликій, але компетентній частині суспільства додаткові можливості організації необхідних інтеракцій.

Представлена таким чином топологія простору безпосередніх інформаційних інтеракцій від традиційних інститутів до їх найсучасніших форм є, з одного боку, схемою реалізації реальної взаємодії у сучасному демократичному суспільстві, а з іншого, виступає як аналітична матриця у дослідженні інтеракційних процесів з урахуванням особливостей сучасного політичного процесу на рівні країни, регіону, міста. Головні умови та принципи безпосередніх інформаційних інтеракцій, які мають комплементарний характер щодо зазначених нами раніше принципів тезауруса, фасцинації та продукування нової інформації, виступають тією нормативно закріпленою або неінституалізованою ланкою, яка забезпечує сам процес взаємодії. Вони ж становлять основу інформаційно-комунікативного розуміння запропонованих безпосередніх інформаційних інтеракцій з урахуванням контекстуальних характеристик, якими можуть виступати особливості конкретного міста.

Цей тип безпосередніх інформаційних інтеракцій являє собою відповідні організаційні форми, реальні структури, що функціонують у політико-владному полі і використання яких зумовлено вимогами сучасного демократичного процесу. Ці типи інтеракцій є вкоріненими в політичну систему і покликані забезпечити її стабільність шляхом безпосереднього узгодження тезаурусів

кореспондуючих сторін задля вироблення спільних рішень або легітимації рішень, уже прийнятих політичною елітою. Водночас запропоновані типи безпосередніх інтеракцій мають низку ознак, що роблять їх досить складними і небезпечними для тієї ж політичної системи через неможливість охоплення широких верств населення, потребу в досягненні особистої згоди у протіканні комунікації, потенційність маніпулювання ментальними моделями реципієнтів шляхом інформаційного перенавантаження та заміни значень відправлених повідомлень тощо. Вирішення цих питань міститься у площині використання певних моделей інтеракцій з відповідним суспільно-організованим контролем, що розглянемо у подальших розділах.

2.2. Архетипи безпосередніх інформаційних інтеракцій

Функціонування та реалізація будь-яких типів інформаційних інтеракцій у владному полі відбуваються так чи інакше на основі певних моделей, які визначаються і часто нав'язуються самою владою та її комунікативними принципами, загальнокультурними та історичними системами, а також специфічними дискурсами і контекстами, процеси функціонування яких набули достатньо масового характеру. Крім того, як ми вже визначили раніше, майже всі існуючі на сьогодні типи інтеракцій мають символічний характер з міфологічним компонентом різної «ваги і якості», а пануюча у суспільстві чи його частині система символів і розвиток технологій для їх продукування тільки підтверджують цю тезу. Тому розвиток і функціонування таких інтерактивних систем зсувається у простір етики та моральних якостей носіїв влади, що виходить за межі нашого дослідження. Отже, зачіпаючи етичні аспекти, ми здебільшого будемо зосереджуватися саме на їхніх політичних і соціокультурних особливостях.

Сформовані таким чином інформаційні інтеракції, які також можуть виступати як політичні міфи або стереотипи, вбудовуються у культурне поле і далі у суспільстві набувають вигляду архетипізованих форм, а формалізовані в них «культурні стереотипи та норми політичного спілкування, що склалися у суспільстві, зумовлюють найбільш загальні параметри комунікації, визначаючи рамки, у яких відбуваються масові інтерактивні зв'язки та

здійснюються смислові контакти широких соціальних аудиторій» [275, с. 6]. Інформаційно-процесуальні особливості цього процесу і вимагають від нас відповідного звернення до архетипів, що панують у системі взаємодій у суспільстві загалом, у міському контексті і, нарешті, контексті самого міста Донецька.

Цікаві з погляду нашого дослідження архетипи здебільшого є продуктами соціально-політичної еволюції та адаптації ментальних моделей індивідів до швидкоплинних змін і умов політико-владних інтеракцій. Зважаючи на особливості політичних процесів, у яких задіяні значні маси людей, архетипи виявляються корелятом «колективного підсвідомого», що, згідно з підходом одного з перших дослідників соціальних архетипів К. Юнга, належать до ««колективних уявлень», які йдуть з первісних снів та творчих фантазій… ці образи є спонтанними проявами і ніяк не навмисні винаходи» [163, с. 51–52]. До цього додаються традиції, етичний компонент, історична пам'ять людства, конкретного народу, населення регіону. В цих процесах проявляється кілька важливих з інтеракційного погляду аспектів.

По-перше, тут наголошується на потенційних трансформаціях індивідуальної свідомості індивідів у процесі народження та формування більш масових та стійких інтерсуб'єктивних форм свідомості, що передбачає іманентну свідомості розширену функцію інтеракції ментальної моделі індивіда та навколишнього світу. У свою чергу, комунікативні (а в них і інтерактивні) процеси в кожній своїй операції співвідносяться зі свідомістю — «вже хоча б виходячи з того, що лише свідомість, а не сама комунікація, може здійснювати почуттєве сприйняття» [113, с. 109]. Пройшовши системи селекції та сприйнята, інформація як така надає індивіду формальне право обирати — вступати чи не вступати в інтеракцію, що у політико-владних процесах здебільшого виступає імперативом, тобто створюються умови, коли відмовитися від комунікації стає неможливим.

По-друге, нав'язування архетипами колективних форм сприйняття інформації та інтеракції може мати як явні, так і приховані форми і дає поштовх народженню інших інтерсуб'єктивних форм та утворень. Так, за визнання першорядного значення комунікації для утворення організаційних форм людського існування в старій парадигмі вважається, що «суспільства як заданого раз і назавжди не існує — є тільки конкретні зв'язки панування між індивідами та їх відображення у колективному історичному

досвіді» [179, с. 70], який являє собою також певну ментальну модель, але вже не індивіда, а колективу, групи, локальної спільноти загалом. Але, за визнання суспільства як символічно організованої реальності, колективного досвіду не може бути, він є цілком суб'єктивним, символічним чином організованим в архетипи, моделі сприйняття, селекції та розуміння інформації індивідуальними суб'єктами, які вже самі, як комунікаційні утворення, здатні нав'язувати правила інтеракції як всередині локальної спільноти, так і з зовнішніми системами та акторами.

По-третє, інтерпретація інформації в ментальній моделі індивіда відбувається за допомогою набору устояних позначень. В організованих спільнотах цей набір також набуває ознак архетипів і вкорінюється у мову (вербальні символи) та інтуїтивні моделі реакцій та поведінки (невербальні символи), які також стають своєрідними фільтрами для сприйняття та реагування на інформацію та інтеракцію. Але, зрозуміло, що минулі події (символізований досвід), відбиваючись у стосунках сьогодення, потребують узгодження, яке досягається шляхом створення та підтримки нових генералізованих форм, що вбудовуються у поле соціуму. Таким чином, «центром соціальної якості є не індивід (як це стверджує гуманістична психологія), а тип взаємодії одних елементів соціального життя з іншими. Саме в типі взаємодії гілок влади або влади і народу тощо слід шукати причини тих чи інших соціальних тенденцій і перетворень» [88, с. 24]. Завдяки цим особливостям інституціолізовані в архетипах колективні уявлення та досвід, окрім того, що самі є системами впливу, оперативної та перспективної оцінки інформації та інтеракції, дістають також можливість постійного впливу на інші соціально-політичні системи. Це дозволяє архетипам виступати елементами стійкості або збудливості систем, навколо яких вони функціонують, розширювати або звужувати простір вибору учасників інтеракції всередині них.

Отже, суспільно-політичний архетип є достатньо стійкою і організованою інтерсуб'єктивною структурою, яка має коріння у символічно закодованому у культурі історичному досвіді, з реальними функціями селекції та сприйняття інформації, що дає змогу визначати його як «глибинний психосоціальний конструкт інформаційно-енергетичної природи» [88, с. 24] і використовувати як знаряддя підтримки або дестабілізації соціально-політичних систем з управлінської точки зору, та як індикатор і одиниця прогнозування динаміки тих самих систем з точки зору дослідницької.

Зміст цього конструкту полягає, перш за все, у символізованому досвіді, що став достатньо стійким і підтримується комплексом сучасних гуманітарних технологій. Звідси стає зрозумілою ще одна функція архетипів, яка полягає у тому, що вони становлять «історично мінливі символічні структури, що утворюють механізм перекладу символічного змісту інституціональних та організаційних «вимог» на мову повсякденності та навпаки [197, с. 22], забезпечуючи таким чином процес досягнення згоди у масових інтеракційних процесах.

Крім зазначеного, архетип виконує також функцію оцінки, яка реалізується у зворотному зв'язку у вигляді підтримки чи не підтримки тих чи інших дій, вчинків або подій навколо формалізованих цілей, що архетипічно оцінені. У цьому сенсі легітимація, а точніше її символічний (генералізуючий) код, являє собою взаємопов'язану цілісність символічних схем ціледосягнення і виступає аттрактором, навколо якого формується вже політична культура. Структурно цей код можна представити як «цілісність габітусних, нормативно-процедурних чи ціннісних когнітивних схем» [197, с. 29], що ще раз підкреслює тісний взаємозв'язок архетипів та процесів легітимації.

Повертаючись до генезису архетипів, слід зазначити, що у сучасних суспільствах вони мають цілком доступне та зрозуміле вербальне вираження, що знову привертає нашу увагу до мови, яка є підґрунтям і комунікативною інфраструктурою під час народження архетипів та стає однією з функцій їхньої репрезентації у подальшому функціонуванні. Крім того, усі інші процеси, у оцінці яких беруть участь соціально-культурні та політичні архетипи, тісно переплетені з мовою або шукають вираження в ній. Як і архетип, мова є одним зі способів репрезентації та уявлення навколишнього світу, але, якщо архетип може бути прихований від споглядання або навіть від розуміння членами спільноти, що ним керується, то мова здебільшого виступає його зовнішнім проявом, часто відкриваючи доступ до цих глибинних структур завдяки вивченню та оперуванню відповідними категоріями і правилами. Беручи участь у формуванні та відповідній трансляції архетипів, мова створює правила для їх використання чи обмеження, водночас формуючи межі понять і категорій, діяльності та інтеракцій загалом. Оскільки мова виступає засобом впорядкування реальності, то, відповідно, створюються небезпеки заміни опису дійсності іншим описом, але який семіотично та синтаксично

ближчий для тієї чи іншої спільноти, що лежить в основі лінгвістичного маніпулювання свідомістю.

З іншого боку, не тільки мова визначає формування та функціонування архетипів, але архетипи здійснюють постійний і масштабний тиск на мову і, таким чином, на структуру опису реальності. Архетипічні форми мови постають у вигляді «мовних ігор», правила яких зазвичай описуються культурою та заснованою на ній ментальністю локальної спільноти. Закріплені таким чином правила мовних ігор є основою лінгвістичних та поведінкових інтуїцій учасників інтеракцій та дозволяють моделювати результати інтеракційного процесу.

Слід також відмітити, що таке значення мови для суспільно-політичних та культурних інтеракцій та діяльності дало змогу дослідникам (Ю. Ґабермас та ін.) виділити окремий тип інформаційної інтеракції — мовну взаємодію. Залежно від функціонального призначення та комунікативних очікувань учасників інтеракції, мовна взаємодія може бути стратегічною або комунікативною і репрезентувати процесуальну або прогностичну мету організації інтеракції. Головна відмінність мовної інтеракції від інших типів інформаційної взаємодії — чіткий вербальний код, який повинен бути відомий та зрозумілий усім учасникам інтеракції, як і правила його синтаксису, для забезпечення взаєморозуміння.

Процес функціонування вербальної системи та особливості архетипів дозволяють зробити висновок, що наша повсякденна понятійна система за своєю суттю спирається на метафори, які стають своєрідним додатковим кодом архетипів. Саме завдяки мові ми «отримали також у своє розпорядження метафори, які структурують наше сприйняття, наше мислення і вчинки» [223], але можуть навіть і не усвідомлюватися як такі. Але якщо в літературі метафора завжди виділяється відповідними словоформами або словосполученнями, то в соціальній онтології все набагато складніше. Метафора вбудовується у соціальне і політичне поля і стає невід'ємним їх атрибутом, а також дозволяє знизити трансакційні витрати в умовах реалізації інтеракцій шляхом звернення до єдиних з семіотичної точки зору вербально закодованих структур, які мають однакове значення для членів локальної спільноти.

Взаємозалежність понять мови (організованих її засобами метафор), простору, у яких вона функціонує, та архетипів проявляється на всіх рівнях інтеракційних процесів і всередині них, що реалізується завдяки створенню та підтримці загальних симво-

лічних систем. Звідси стає зрозумілим, що мова і політика, взяті окремо, як відносно самостійні сутності, вже не можуть бути витлумачені поза своїх символічних підстав, «приходячи у взаємне сполучення, ці явища демонструють ефект багаторазового посилення ролі символічних начал у різних переломленнях та варіаціях» [237, с. 32]. Символізація змісту і форми в інтеракціях, набуваючи масового схвалення та індивідуального або колективного сприйняття, також кодується засобами мови у відповідні архетипи, які забезпечують стабільність системи, в межах якої вони були створені.

Засоби та інструменти, які надає мова політико-владним системам, здатні ефективно підтримувати як систему загалом, так і окремі її частини, у той же час вони можуть використовуватися як механізми для маніпуляцій та трансформацій як зовнішнім шляхом, так і всередині цих систем. У цьому сенсі «інтерактивне використання мови зіставно за значимістю з демонстрацією сили і навіть з її використанням. Мовні особливості можуть істотно впливати на формування тих або інших відмінностей у політичній культурі» [241, с. 222] і, таким чином, впливати на політико-владну систему взагалі.

Нарешті, ще один аспект особливостей використання мови у політико-владних процесах, поряд зі створеними в її межах архетипами, полягає у тому, що інтеракція має бути певним чином усвідомлена всіма учасниками взаємодії і, в ідеалі, повинна мати однакове значення для них. Як мінімум три мовні системи (комунікаторів та загальна) повинні завдяки вербальній символізації стати достатньо конгруентними для досягнення успіху інтеракції. З огляду на зазначене, зрозуміло, що у демократичному суспільстві осмислена взаємодія є внутрішнім кодом політичної системи, «це те, що одночасно володіє і політичною, і комунікативно-мовною природою» [204, с. 10], що вимагає під час їх вивчення відповідного звернення як до чисто політичних, так і до лінгвістичних аналітичних інструментів.

У процесі формалізації умов інтеракції та організації функціонування відповідного простору створюється єдиний контекст, у якому «вони поєднуються між собою та викладаються словами-символами, знаками або за допомогою символізації ідентичності комунікантів» [111, с. 53]. З інтеракційного погляду важливо те, що ці знаки та символи вже не слугують репрезентації зовнішнього світу всередині системи, а стають її внутрішніми функціями. Така символізація покликана відповідним чином оформити та закодувати архетип, який буде єдиний для всієї групи чи спільноти,

що дозволяє ефективно досягати згоди та в цілому керувати нею в умовах сучасних процесів індивідуалізації. Колективна поведінка, конгруентність якої досягнута шляхом створення та підтримки відповідного архетипу, є моделлю інтеракції, що «характеризується спонтанністю, скороминущістю та мінливістю» [283, с. 156], яка за природної або штучної відсутності орієнтації індивідів на норми та традиції може брати участь у раптовому народженні та формуванні нових форм організацій та поведінки.

Зазначимо, що всередині самої групи чи спільноти та в їх інтеракціях з навколишнім світом діє ще один важливий фундаментальний процес — соціальна (політична) категоризація, в основі якої також лежить принцип співвіднесення отриманої інформації з власною ментальною моделлю або груповим архетипом. Важливість цього процесу полягає у тому, що формування відповідних категорій і номіналізацій всередині групи відбувається шляхом соціалізації, нав'язування індивіду соціально-культурним архетипів, що слугують підтриманню цієї спільноти. Великого значення в цих процесах, відповідно, набувають механізми ідентифікації — розрізнення власної індивідуальної чи групової ментальної моделі, тезауруса, мови у широкому розумінні та зовнішніх щодо них інформаційних процесів і систем.

Ідентифікація завжди предметно орієнтована і надає індивіду формального права користуватися досягненнями, статусами, можливостями групи чи спільноти, з якою найтісніше співвідносяться внутрішні преференції особи. З точки зору функціонування архетипів, належність до певної групи для її членів «у будь-якому разі означає джерело сили, навіть якщо члени групи не підозрюють про джерело цієї сили» [286, с. 89]. Важливість та цінність ідентифікації, таким чином, полягає у забезпеченні індивідів набором різноманітних, доступних всередині неї, соціальних ролей і практик, а також у виконанні захисної функції щодо самої групи. В обмін на це індивід стає носієм та транслятором символів цієї групи, паралельно з виконанням групових правил і обмежень, забезпечуючи її стабільність, оперативну закритість і структурну замкнутість. У випадку конкретного міста можна говорити про існування окремих міських ідентичностей, які є відмінними не тільки від загальнореспубліканських, але й навіть від регіональних, на чому ми ще будемо зупинятись.

Необхідність розрізнення різних типів ідентичності міститься у парадигмі управлінського процесу і надає можливості для

ідентифікації інтересів групи та їх узгодження з метою функціонування та гарантій безпеки значно більшої соціально-політичної спільноти, держави загалом. У межах ідентифікованих груп формується власна субкультура, яка достатньо сильно та чітко проявляє себе на рівні міста, разом з чим «активніше її носії ідентифікують себе один з одним і взаємодіють між собою, і тим менше вони схильні ототожнювати себе з тими, хто не належить до їх кола, та контактувати з ними» [189, с. 45]. Окрім зазначених функціональних аспектів це може виявлятися і у певних загрозах, оскільки в таких умовах можлива неточна або взагалі неадекватна ідентифікація інтересів певної групи чи обмежений потенціал для побудови спільного семіотичного простору з метою узгодження інтересів та ментальних моделей для вирішення загальносуспільних або загальнодержавних питань.

Ще одним з комплексних феноменів, який лежить в основі побудови такого спільного семіотичного простору, є дискурс, що покликаний засобами мови узгодити індивідуальні ментальні моделі задля вирішення спільних проблем і може надавати індивідам нових ідентифікаційних рис у своїх межах. Усі наявні на сьогодні методи і технології створення, активізації та підтримки публічних дискурсів представленого порядку «націлені на зменшення дистанції довіри з боку реципієнта, подолання резонансних бар'єрів та продукування імплікативного ефекту (тобто створення у реципієнта відчуття свободи вибору й прочитання інформації)» [276, с. 16], без якого неможливе досягнення згоди в процесі інтеракцій та очікуваного рівня розуміння. Дискурс і є тією ланкою, тим механізмом «узгодження персонального, соціального і культурного знання» [125, с. 34], який необхідний у виробленні спільних цілей і стає окремим комунікативним утворенням, що вже сам здатен активно впливати на ці різновиди знань і інформації. Використання дискурсів у владному полі дає підстави для виокремлення «мовного співтовариства» як сукупності людей, «для якої характерна регулярна або постійна інтеракція на основі загальних, відомих усім мовних знаків та яка відрізняється від інших подібних груп значною відмінністю у використанні мови» [42], що зумовлюється специфікою проблемного і історико-культурного полів країни, регіону, міста тощо. Виходячи з цього, мовні співтовариства функціонують всередині влади на всіх її рівнях — загальнодержавному, міжрегіональному, міському — і мають власні мовні характеристики, а розуміння між групами різних рівнів,

таким чином, можливе в межах побудови нових, часто штучних, дискурсів, одним з яких виступає мова законів, що регулюють інтерактивні процеси (див. Додаток Б).

Статусні характеристики, що проявляються в побудованих таким чином дискурсах, які індивіди набувають до, в межах і після конкретного інтерактивного акту, також мають визначальний характер щодо структурування (ієрархічного чи мережного) взаємин всередині владного поля. Володіння індивідом тим чи іншим статусом зумовлює межі його комунікативної компетенції і персональної та групової ідентифікації. Далі сформований у межах групи відповідного статусу дискурс активно впливає на формування та підтримку тезауруса, мови та поведінки особи, що репрезентує цей статус у взаємодії з представниками інших груп. Звідси суб'єктивна перспектива (визначальні преференції, матриці сприйняття інформації) користувача нав'язаного статусом мови, «звичайним й безпосереднім чином зумовлена та обмежена його певною позицією в цьому світі, а саме — його належністю до певного світу» [231, с. 61], що лежить в основі диференціації елітних і масових тезаурусів. Взаємозалежність цих процесів підкреслює їхні комунікаційні та інтеракційні характеристики і дозволяє відповідним чином ідентифікувати носіїв тих чи інших статусів і в той же час яскраво демонструє потенційність дезорганізації інтерактивних процесів шляхом впливу на групові дискурси і навпаки.

Відповідним інструментом для підтримання безпеки існуючих в основі ролевих статусів дискурсів знову виступають системи символів. Але необхідно зазначити, що, в свою чергу, наявність систем загальноприйнятих символів, з одного боку, створює умови для їхнього функціонування поза межами дискурсів (і, відповідно, мови), у яких вони створювались, а з іншого, у такому разі дозволяє обходитися без мови взагалі, що є забезпеченням процесів невербальної комунікації та інтеракції, яка має компліментарний характер в інформаційно-інтеракційному процесі. Звертання до символічних чинників функціонування дискурсів зумовлюється тим, що саме через застосування символічних систем дискурс набуває функцій легітимації відносно влади, політики чи конкретних рішень. А виходячи з потенційності автономізації дискурсів, з одного боку, та необхідності досягнення згоди у процесі інтеракції, з іншого, знову-таки постає проблема «узгодження різноманітних способів символізації інформаційних повідомлень та смислової інтерпретації текстів» [276, с. 11]. Від її вирішення,

тобто методів і механізмів забезпечення цього процесу, залежить і ефективність політики, і характер політичної системи. На рівні окремого міста це доповнюється проблемами такого узгодження всередині нього, а також між владним полем міста і загальнодержавними потребами і вимогами.

Водночас архетипічні моделі інтеракцій не обмежуються лише мовою чи побудованими її засобами дискурсами. Поряд із ними є ще так звані «схеми» [111, с. 115], які у суміжних наукових напрямах можуть номіналізуватися як фрейми, скрипти, когнітивні карти і являють собою загальні схеми типізації, тобто моделі інтеракції, які містяться у певним чином символізованому досвіді індивіда та допомагають йому оцінювати перспективи комунікації. Сучасною наукою виділяються в основному п'ять типів таких схем, які використовуються індивідом у комунікаційних процесах: особистісні схеми, подійні схеми, схеми вільного змісту, або процедурні схеми, self-схеми і ролеві схеми. Обрання індивідом тієї чи іншої схеми залежить здебільшого від контексту, що описаний або визначається як неідентифікований у досвіді індивіда. З іншого боку, використання цих схем визначається також загалом його ментальною моделлю, але й самі схеми активно впливають на ці моделі. Кожна із запропонованих схем спирається на архетипізоване знання і, окрім вже зазначених інтуїцій щодо перспектив інтеракції, може формувати хибне розуміння змісту конкретних комунікативних актів.

У межах цієї типології функціонують і такі різновиди архетипів, як стереотипи, що можуть «розглядатися як особливі типи ролевих схем, які організують попереднє знання та очікування особистості щодо інших людей, що підпадають під конкретні соціально визначені категорії» [281]. Стереотипи у суспільстві мають здебільшого негативний характер, але виконують дуже важливу функцію підтримання безпеки існуючої ідентифікаційної структури.

У інтерактивних процесах часто проявляються негативні стереотипи взаємосприйняття, які порушують протікання комунікації і можуть мати непрогнозовані наслідки і призводити до подій, здатних стати дестабілізуючими чинниками для системи, в межах якої вони відбуваються. Вихід з цього полягає у продовженні інтеракції задля вироблення спільної мови (категоризації в межах спільного символічного навантаження і значення) та побудови конгруентних дискурсів для узгодження індивідуальних

позицій. У той же час слід пам'ятати, що хоча комунікативні очікування успіху обговорення є цілком раціональними, але внаслідок цього можуть виявитися не тільки приховані можливості для зближення, але й приховані розбіжності. Отже, «все залежить від того, які насправді приховані інтереси, цінності, преференції поставлені на карту» [292, с. 9] і як вони можуть бути узгоджені та який мати результат.

Говорячи про схеми типізації, слід також розглянути і основні стилі інтеракції, що на них побудовані і які вкорінюються в архетипи. Методологічно корисною є класифікація, запропонована Г.Бейтсоном [29], за якою всі інтеракції можна поділити на комплементарні, симетричні й паралельні. За комплементарної інтеракції (complementary interaction) індивідууми обмінюються протилежними паттернами поведінки. Цей вид взаємовідносин є найпоширенішим у політико-владних інтеракціях, оскільки заснований на нерівності контролю з однією стороною, яка займає домінуючу позицію, і іншою, яка перебуває в підлеглій позиції. За симетричної інтеракції (symmetrical interaction) кожний учасник взаємодії прагне уникнути втрати контролю у взаєминах. Кожна з кореспондуючих сторін веде боротьбу за право бути ініціатором впливу, критикує іншого, радить тощо, тобто цей тип взаємодії більше притаманний плюралістичному суспільству. За паралельної інтеракції (parallel interaction) учасники взаємодії знають, що жоден не зможе виграти за рахунок іншого. Кожний може виявляти подібне або протилежне поводження, але вибирає для цього найбільш підходящі й зручні випадки, що найкраще підходить до особливостей функціонування громадянського суспільства та стійкої демократичної системи.

Окрім визначених формальним правил, стилів та умов інтеракції, слід ще відзначити, що існує певний обсяг неформального знання, яке може і не набути форм архетипів, проте певним чином зумовлює та обмежує людську поведінку у взаємодії, роблячи реально можливою діяльність інституалізованих соціально-політичних структур і організацій, а «будучи вкоріненими у глибинах психіки, ці неформальні правила («мовчазне знання») рідко стають предметом рефлексії, а отже, набагато важче піддаються свідомій зміні, ніж правила усвідомлені» [265]. Це стосується також і соціально-політичних інститутів, де саме політико-владне поле за наявності формальних організацій припускає наявність і неформальних, різниця між якими якраз полягає

у тому, що перші є системою свідомо координованих видів діяльності, а другі мають неусвідомлений характер. За своєю суттю неформальна організація є невизначеною та безструктурною, проте ці два типи організацій не можуть існувати один без одного. За Бернардом, існує принаймні три позитивні функції, які в інтересах формальних організацій можуть бути виконані тільки неформальними. Це, по-перше, «поширення невідчутних фактів, думок, суджень, підозр, які не можуть пройти через формальні канали без того, щоб не породити проблем» [28, с. 225]. По-друге, підтримання стійкості у формальній організації. По-третє, збереження «почуття особистої цільності, самоповаги, незалежності вибору», «збереження особистості індивідуума попри деякі впливи формальної організації, що прагнуть зорієнтувати особистість» [28, с. 122]. Визначені функції неформальних організацій також дають підстави говорити про певні моделі інтеракцій, які відбуваються у контексті їх функціонування, всередині них та у взаємодії між формально визначеними учасниками.

Як формальні, так і неформальні організації, умови та правила так чи інакше нав'язують індивідам власні моделі інтеракції, які, в ідеалі, повинні бути узгоджені між собою і підтримувати одна одну, що буде слугувати забезпеченню ефективності такої комунікації. У свою чергу, наявність неформальних обмежень всередині формальних організацій та в системі їхніх інтеракцій із зовнішніми системами може мати як позитивні, так і негативні наслідки для самого процесу політико-владної взаємодії. У реальному житті «неформальні обмеження «зверху» найчастіше змішуються з тими, що з'являються «знизу», і навпаки. Результатом такого змішання можуть стати дефектні демократії, в яких сегменти політичних еліт співіснують з сегментами суспільства завдяки неформальним, але стабільним символічно-клієнтелістським зв'язкам» [233, с. 23–24]. Тобто неформальна система забезпечує своє існування завдяки, знову-таки, певним неформальним комунікаціям, тісне зчеплення елементів в яких не дозволяє проводити ефективні трансформації політичної системи, з одного боку, та індивідуальної і колективної свідомості політичних акторів, з іншого, якщо така потреба виникає. Саме цей процес призвів до того, що в нашій країні фактично склалися «два типи суспільної свідомості — елітарна і масова» [123, с. 179], кожна з яких є структурно замкнутою, тоді як інтеракції між ними часто набувають маніпулятивного характеру, оскільки не чітко

визначені зовнішні канали комунікації та суттєво різняться тезауруси еліти та пересічних громадян, у той час як дискурс між ними встановлюється здебільшого на функціонуванні неформальних зв'язків та архетипів, які не встигли адаптуватися в умовах нового політичного часу.

Нові політичні умови та вимоги поряд із функціонуванням часто застарілих та неадекватних архетипів призводять до того, що «урбанізація і модернізація політичних спільнот, розвиток комунікацій та контактів з зовнішнім світом сприяють суттєвому перерозподілу влади від урядів до приватних суб'єктів» [277, с. 9]. Водночас цей процес знаходиться в межах поліархічної парадигми, за якою визнається множина джерел влади. Але коли він не забезпечується відповідними змінами в індивідуальній та колективній свідомості на всіх рівнях, то «інтереси особистості, що явно перемістилися у приватний сектор, провокують поступове «виключення» людей з політичного діалогу з владою, що означає різке падіння їхньої уваги до її інформаційних продуктів» [276, с. 9], що, у свою чергу, робить владне поле занадто автономним та закритим і, нарешті, може призвести до дестабілізації політичної системи загалом.

Паралельно з цим процесом існування різних ролей учасників політико-владного поля, а також відповідні архетипи щодо цих ролей, які можуть суттєво відрізнятися один від іншого, призводять до інформаційного перенавантаження індивідуальної свідомості і, відповідно, певної плутанини у сприйнятті комунікаторів. Таким чином створюється додаткова небезпека засобами сугестивно-маніпулятивного використання мови в інтеракціях для отримання очікуваної реакції без відповідного її усвідомлення. Цей процес «являє собою приховане управління людиною (групою), що здійснюється усупереч її бажанню, та те, що зберігає у неї ілюзію самостійного вибору» [260, с. 85], тобто маніпуляцію у чистому вигляді, яка стає однією з основних технологій управління у таких суспільствах.

Інший шлях полягає у свідомому розширенні простору вибору індивідів з боку політичної еліти, яка повинна бути в цьому зацікавлена. З комунікативної точки зору носії влади мають зберегти та підтримувати можливість для індивіда «вводити нові правила, які, можливо, не можуть бути перевірені фактично у теперішньому комунікативному співтоваристві на основі «парадигм» існуючої мовної гри (або мовних ігор)» [173, с. 86], створити умови для функціо-

нування різноманітної інформації та допомагати її структуруванню і поширенню засобами державних інформаційних інститутів для оновлення функціонуючих у суспільстві архетипів та розширення індивідуальних та колективних громадянських тезаурусів.

Теоретично окреслені механізми і процеси формування умов та особливостей функціонування архетипів в інтеракційному процесі дають змогу визначити їх у конкретних умовах, тобто розглянути доступні для споглядання архетипи, що здійснюють вплив на політико-владні інформаційні інтеракції на ґрунті сучасної України, регіону, міста тощо. Говорячи про суспільно-політичні архетипи, слід зупинитися на процесах ідентифікації та самоідентифікації в умовах сучасної України. Головним чинником, який детермінує ці процеси сьогодні, залишається вкорінена у символізованому досвіді історична спадщина нашої держави, що ще не до кінця переосмислена та не набула нового семіотичного значення в умовах незалежності. А оскільки цей досвід значно відрізняється в різних регіонах або містах в умовах відсутності формально закріпленого та єдиного для всієї країни бачення перспектив інтеракцій у всіх суспільно-значимих сферах (національної ідеї, стратегії, ідеалу тощо), то, відповідно, ускладнюються процеси загальнодержавної ідентифікації одночасно із посиленням локальних ідентичностей.

Донбаська регіональна ідентичність має свою специфіку у політико-культурному плані «з його своєрідним геополітичним розташуванням, особливим історико-політичним досвідом і соціокультурною своєрідністю становить одну з особливих політичних субкультур нашої країни» [258]. Міцна регіональна ідентичність (Донбас), яка формувалася під впливом промислово-економічної структуризації країни, підтримується як внутрішьоописовим шляхом, так і зовнішнім сприйняттям цього краю, навіть у межах України. У Донецьку як історико-культурному, науковому, промисловому центрі внутрішніми засобами підтримується регіональна ідентичність, яка доповнюється елементами міської ідентичності з відповідною символізацією — за допомогою звертання до історії, до культурного протиставлення і особливостей місцевого менталітету. Саме таким шляхом організується реальність у Донецьку — на підкресленні відмінностей і особливостей. На безпосередньому рівні це підтримується шляхом використання регіональної історії в освітньому процесі і архетипів, що сформувалися упродовж історичного розвитку, частково новітнього періоду (певне «безвладдя»

періоду першої половини 1990-х років; зростання ролі авторитету, часто кримінального; наведення порядку і переведення символів кримінального капіталу у економічний, а згодом і політичний). Саме цей процес і полягає в особливостях міфотворчості у Донецьку, символізації влади і відмінному від інших міст і регіонів України політико-інституціональному дизайні з формалізованими патронклієнтелістськими відносинами, до чого ми ще будемо звертатись.

Однією з найпоширеніших (особливо у традиційних суспільствах) політичних ідентифікацій, яку слід розглянути в цьому сенсі, є групова диференціація за етнічними ознаками. Але у сучасному українському суспільстві «проблема етнічної самоідентифікації ускладнена наслідками політики «нав'язування етнічності», яка була неодмінним компонентом внутрішньої політики як у царській Росії, так і у Радянському Союзі» [238, с. 5]. Оскільки така ідентифікація процедурно формувалася та підтримувалася «зверху», вона ніколи не мала визначального значення у політико-владних інтеракціях. Закріплений в архетипах цей історичний досвід активно впливає на сучасні процеси, коли ідентифікація за національною ознакою не може бути підґрунтям пошуку спільних дискурсів та побудови єдиного інформаційного простору для підтримки існуючої політичної системи. Тому в цих процесах доводиться звертатися до інших, суміжних процесів, серед яких чи не найголовнішого політичного значення набуває вже комплексна лінгво-етнічна гетерогенність значної частини наших громадян, а саме — розбіжності їхньої етнічної самоідентифікації і тієї мови, яка ними в основному використовується в спілкуванні. Причому, мається на увазі не тільки мова повсякденного спілкування, але й мова спільних дискурсів, які будуються з різними політичними цілями у сучасній Україні.

У історичному досвіді та у сформованих на ньому архетипах соціально-політичної інтеракції в нашій країні, на жаль, присутні і ще зберігаються негативні з точку зору необхідних для динаміки системи трансформацій ментальних моделей громадян чинники, які здебільшого ґрунтуються на тому, що особлива мова попередньої державної організації утворювала «єдине поле, де всім усе «зрозуміло»» [296, с. 238], що виключало звернення політичної еліти до громадянських інститутів, потреба у яких взагалі була відсутня. Зовнішнім аттрактором організації публічних дискурсів з метою легітимації існуючої політичної системи виступали дискретно поширені та підтримані спільні ідеї існування якоїсь

загрози, що дозволяло забезпечувати закриту групову ідентифікацію за ознакою недопущення зовнішнього впливу. Наслідки достатньо системної політики щодо етнічної та мовної ідентифікації у Радянському Союзі призвели до народження феномену «подвійної ідентичності» [238, с. 10], за яким етнічні та мовні чинники не збігаються.

Через відсутність відповідної політики в умовах сучасної України, постійне відставання трансформацій тезаурусів населення та динаміку політичної системи взагалі ідентичність опинилася у кризі, серед основних чинників якої сьогодні вирізняються [239, с. 23–24]:

– нова структуризація суспільства і поглиблення соціального розшарування;

– недостатня легітимність інституту української державності у свідомості політичних лідерів і еліти;

– відсутність чітко сформульованої державної стратегії і політичної мети;

– суперництво групових інтересів в умовах недостатньої унормованості відносин власності;

– незавершеність адміністративної реформи;

– існування в суспільстві розколу стосовно пріоритетних національних інтересів і цінностей;

– дальша поляризація суспільства по лінії ставлення до «російського чинника», націоналізму, проблем мови тощо.

Внаслідок цих процесів локальні ідентичності у сучасній Україні переважають над ідентичностями більш високого рівня, оскільки дозволяють скоріше знаходити спільну мову, інструменти для вирішення спільних проблем, набувати достатньо швидкого та зрозумілого зворотного зв'язку тощо. Емпірично цей висновок також підтверджується даними соціології. Наприклад, за результатами моніторингу «Українське суспільство» [297] у цікавий для нас період насамперед ідентифікували себе з локальною спільнотою на рівні області, міста, села 30% населення, а вже потім 35% відчували себе, перш за все, громадянами України. Відповідна динаміка ідентифікаційних процесів на згаданому рівні фіксується вказаним моніторингом до сьогодні. В міру посилення відриву знаково-семіотичних функцій політичної еліти від ментальних моделей населення, а також за відсутності відкритих ефективних каналів міжрегіональної комунікації розширюються і процеси локальних ідентифікацій, що зумовлює ускладнення внутрідержавних

інформаційних інтеракцій. Неповноцінна увага, відсутність або нечітка позиція носіїв офіційної влади та політичної еліти щодо цих процесів призвели до напруги та часто до втрати раціональної орієнтації груп індивідів, в межах яких й досі «зберігається невизначеність пересічного громадянина щодо етнічних та мовних питань» [221, с. 238–239], які володіють значним конфліктним потенціалом, профілактика чого цілком можлива комунікаційними засобами.

Таким чином, зрозуміло, що здебільшого сучасні архетипи є комплексом наслідків історичного досвіду та тиску модернізованих вимог політико-соціальної системи на ментальні моделі громадян, які не можуть її сприйняти в межах застарілих мовних парадигм та інтерпретаційних моделей. Значний вплив на цей процес мають особливості місцевого менталітету, який підтримує існуючі архетипи. У загальнореспубліканському зрізі дослідники відмічають загальну «психокультурну маргінальність України» [88, с. 214], яка і вважається наслідком описаних вище процесів у контексті відсутності чіткої державної політики щодо розширення інформаційної компетентності та ідентифікації громадян. Зміст цього процесу на рівні Донецького регіону суттєво відрізняється від згаданого на рівні країни. Так, специфіка місцевого менталітету і заснованої на ньому політичної культури, до якої відносять і досліджувані нами архетипи, характеризується низкою особливостей [258]: доволі широким територіальним утворенням; історією, яка починається з другої половини XVII століття із заселення регіону в кілька етапів; козацькою колонізацією 70–80-х рр. XVII ст.; міграційними потоками XVIII ст.; розвитком промисловості з відкриттям покладів кам'яного вугілля; соціально-етнічним складом населення нового промислового регіону; розвитком Донбасу як міцного культурного, наукового і промислового центру в радянські часи і, нарешті, боротьбою за перерозподіл власності і контроль над промисловістю регіону і міста у 90-ті рр. XX ст.

Такі основні властивості донецького менталітету поряд із здебільшого персоніфікованим сприйняттям українцем навколишніх подій і процесів у архетипічних формах здійснюють вплив як на самих громадян, так і на їхні інтеракції і комунікаційні очікування, залишаючи простір для маніпулювання (як мінімум, за принципом фасцинації) або для демократичного розширення простору індивідуального вибору і набору відповідних ролевих практик.

Унаслідок поєднання функціонування цих архетипів із посиленням локальних ідентифікаційних процесів у дослідницькому сенсі стає зрозумілим існування та підтримання суспільно-політичних стереотипів, особливо з ідентичностями інших (горизонтальних або вертикальних) рівнів, які ускладнюють інформаційні інтеракції. На сьогодні у регіональному, локальному зрізі яскраво проявляються такі стереотипи [150]:

– мовні,
– політичні,
– розбіжності в оцінці історичної спадщини
– в сфері бюджетних взаємин тощо.

Відсутність існування формального і достатньо насиченого спільного для всієї країни чи більшої локальної спільноти дискурсу, чітко прописаного і дієвого механізму обміну досвідом і міжрегіональних інформаційних інтеракцій в цілому, призводить до порушення комунікації і ускладнює динамічний управлінський процес, оскільки вимагає додаткових ресурсів для узгодження комунікаційних очікувань усіх сторін.

Ритуалізовані форми інтеракцій, тобто відомі правила, стимули і реакції в цьому просторі, стають майже неможливими через непередбачуваність, більшу складність, що на вищих рівнях може навіть призводити до точок біфуркації і дальших динамічних і не прогнозованих в межах існуючої системи інтерактивних процесів. Сьогодні владні суб'єкти та політична еліта загалом більше занепокоєні власною безпекою, ніж безпекою всієї соціально-політичної системи, для чого в межах своїх ментальних моделей оперують інформацією, демонструють одні події та нівелюють інші у різних регіонах, чим знову-таки посилюють саме регіональні та локальні ідентичності. З іншого боку, цей процес існує і у суспільствах з розвиненою демократичною інфраструктурою та системою, у яких часто «як тільки маніпуляція свідомістю перетворилася на технологію панування, саме поняття демократії стало чисто умовним і використовується лише як ідеологічний штамп» [98, с. 23]. Тому головне завдання у таких суспільствах постає у створенні додаткових противаг, механізмів альтернативного і достатньо мінливого і ефективного соціального контролю.

Таким чином, зрозуміло, що достатньо складний процес формування та функціонування архетипів у соціально-політичних системах має дуже важливе значення з точки зору забезпечення інтеракцій і може проявлятися у різних формах і нав'язувати певні

результати комунікації. Основні особливості суспільно-політичних архетипів полягають у тому, що вони виступають, по-перше, умовами і контекстами інформаційних інтеракцій, по-друге, моделями інтеракційних процесів, що дозволяють впорядковувати існуючу суспільно-політичну комунікацію, по-третє, вони самі є і специфічними формами інформаційної взаємодії, які за певних обставин і процедур набувають характеристик достатньо масових символізованих ментальних структур. Вплив на процес інтеракції з боку архетипічних форм свідомості і колективного досвіду має неоднозначний характер, але, так чи інакше, створює початкові умови сприйняття та інтерпретації інформації індивідами чи групами, що у разі виявлення дає змогу оцінити перспективу будь-якого комунікативного акту.

Існуючі на сьогодні в Україні архетипи суспільної та індивідуальної свідомості є наслідками історичних подій, які за умов природного або штучного інформаційного супроводження набули символічного змісту і значення для їх носіїв. Набувши функцій селекції інформації, ці, достатньо стійкі структури, стали невід'ємною частиною сучасного інтеракційного процесу. Водночас динаміка політичної системи України, набуття та утвердження економіко-політичної незалежності і розширення інформаційних потоків поставили на порядок денний питання про зміну існуючих у колективній свідомості архетипів. Вимоги легітимації трансформацій політичної системи та, відповідно, її безпеки супроводжувалися продукуванням нових змістів, у той же час для ефективного поширення та сприйняття яких не було створено необхідної інституціональної та комунікативної інфраструктури. Реалізація цього процесу дає змогу дослідникам визначати сучасні українські суспільно-політичні архетипи як комплекс історично символізованого досвіду у поєднанні із ще достатньо мінливими ментальними структурами сьогодення, що нав'язуються самою політичною системою. Сучасний політичний процес у межах формального існування загальноукраїнських архетипічних форм свідомості породив велику кількість локальних ідентичностей і архетипів уже всередині них, які досить істотно відрізняються одна від одної і, відповідно, ускладнюють або уповільнюють суспільно-політичну комунікацію та інтеракцію. Вивчення цих феноменів та формулювання відповідних пропозицій з їхнього вдосконалення потребує звернення до конкретних змістовних характеристик динаміки систем інформаційних інтеракцій, що буде розглянуто далі.

2.3. Безпосередні інформаційні інтеракції у політико-владному полі міста Донецька

Процесуальні особливості систем інтеракцій, зумовлених владним полем безвідносно конкретних умов, є достатньо цікавими з теоретико-методологічного та стратегічного погляду. В свою чергу, емпірична верифікація, вихід до політичної практики і тактико-прагматичне наповнення цього процесу з метою дослідження реальних інтерактивних систем та їх подальшої оптимізації в умовах сучасної політичної системи України, в межах нашого дослідження, можливі завдяки розгляду за запропонованими схемами конкретного міста у конкретних часових межах.

Сучасне велике українське індустріальне місто, яким є Донецьк, має власну історію, власну субкультуру і архетипи, а також побудовані на цьому власні системи виробництва і підтримки інформаційно-ціннісних комплексів, які є визначальними у інтеракціях всередині владного поля. Серед загальних його особливостей найважливішим є те, що місто включене до різних мереж — великих міст України, індустріально-культурних центрів, є центром області і має власну вертикально інтегровану інституціональну мережу. З погляду вивчення безпосередніх інтеракцій його особливості проявляються, по-перше, у достатньо високому рівні міської ідентичності, по-друге, у наявності певного специфічного проблемного кола на рівні міста, яке постійно потребує вирішення; по-третє, в існуванні власної достатньо стабільної символічної системи, яка використовується у політичних цілях і що треба враховувати, аналізуючи відповідні інтеракційні системи.

У межах дослідження безпосередніх інформаційних інтеракцій на основі запропонованого розуміння міського владного поля, представленої схеми їхнього аналізу і визначеної типології, окрім аналізу фактів і результатів безпосередньої взаємодії, було проведене відповідне експертне опитування керівників та спеціалістів відділів по роботі із громадськістю, інформаційних зв'язків, звернень громадян тощо з метою виявлення реального стану інтерактивних процесів, інформаційного навантаження і щільності комунікативних каналів, а також проблем і перешкод у інтеракціях. Була також проаналізована статистична інформація щодо звернень громадян у межах закінченого періоду, роботи депутатів міської ради в округах та їхніх звітів, з яких можна виокремити структуру основних проблем міста Донецька, інформаційних

потреб, перешкод у комунікаціях і можливого підвищення ефективності інтерактивного процесу.

Архетипічна основа інтеракцій в умовах сучасного Донецька базується на історичному досвіді достатньо молодого, великого індустріального центру. Якщо визначати світ України як «ранньо-індустріалізовані міста, основною метою існування яких були показники виплавленої сталі на душу населення, а цінністю — промислові об'єкти, на яких ця сталь виплавлялась» [177], то саме Донецьк є одним із яскравих прикладів цього. Трансформації економічної і політичної систем України, звісно, позначилися на цьому процесі, з одного боку, значною мірою формально нівелювавши міську ідентифікацію, що склалася на зазначених засадах, а з іншого, зробивши регіон в цілому одним з головних об'єктів первісного накопичення капіталу в нових умовах через існуючу широку промислову інфраструктуру. Водночас, зазнавши такого тиску, міська ідентичність не зникла, але була послаблена, поряд з чим в умовах тривалої загальнодержавної політичної та економічної невизначеності посилювалися більш локалізовані процеси ідентифікації на рівні окремих груп, підтримувані здебільшого неформальними зв'язками.

Символи загальнодержавної ідентифікації особливого значення за роки незалежності в цьому регіоні так і не набули, як і не було відповідного інформаційного забезпечення цього процесу. Це зумовило той факт, що «на Сході більш стримано ставляться до атрибутів національної незалежності» [116, с. 123], які, таким чином, не можуть виступати як символи місцевих ідентифікаційних процесів і забезпечувати організацію відповідного спільного дискурсу для вирішення загальнодержавних питань.

Інший важливий чинник ідентифікації — релігія — також не має достатнього символічного значення, виходячи з місцевого історичного досвіду її заперечення. Хоча останнім часом релігійні інститути мають все більше прихильників, вони також не можуть виступати ідентифікатором у нашій країні, в умовах якої констатується «відсутність усталених релігійних традицій» [150, с. 283], що знову-таки є відмітною характеристикою як міста Донецька, так і східного регіону загалом.

Загальнокультурні коди також засновані на історичному досвіді і ґрунтуються на фактичному існуванні у Донецьку і регіоні в цілому злиття двох культур — української і російської, тобто феномену достатньо стійкої «російськомовної української куль-

тури» [331], якій властиві характерні ознаки обох культур та деякі девіації їхнього сполучення. Справа у тому, що і місто, і регіон є поліетнічними, а звідси — і полікультурними, де українців за національністю понад 46%, у той час як українців за ідентифікацією близько 33% за існування ще й великого прошарку людей, що й досі є носіями радянської ідентичності (25%) і де майже не вживається державна мова у побутовому сенсі (5% переважно розмовляють українською вдома) [102, с. 169]. Ці обставини породжують ще одне поширене на терені Донбасу явище — біетнічність, яка й виступає підґрунтям функціонування процесів подвійної ідентичності. За існування російсько-української біетнічної самоідентифікації формуються, підтримуються та реалізуються часто зовсім протилежні національно-політичні орієнтації, що базуються на національних почуттях людей. Цей процес активно проявляється на рівні таких типів безпосередніх інформаційних інтеракцій, як вибори, референдуми тощо, і дає підстави для виокремлення політичних преференцій жителів міста і регіону. Водночас ці процеси дають змогу зробити більш широкий та узагальнюючий з інтеракційного погляду висновок, що зазначені процеси поділу українського соціуму «на дві приблизно рівновеликі частини — україно- і русофобів — при законодавстві, за яким українська мова є єдиною державною, а історична пам'ять обтяжена негативами і деструктивом, насамперед щодо мови титульного етносу, спричинили конфлікт інтересів на мовному ґрунті» [214, с. 186], що стосується інтеракцій місцевих систем з системами вищого або територіально іншого рівня. В умовах внутрішнього сполучення двох культур і мов це породжує процеси непорозуміння, інформаційної втоми та перспективи зниження рівня політичної участі внаслідок внутрішніх протиріч у політичних позиціях.

З іншого боку, зазначені процеси, особливо у потенційних точках збудження політичної системи (вибори та ін.), «породжують контекст, у якому державна українська мова, українська культура мусять нести нерівне змагання за роль інтеграційного фактора в Україні» [129, с. 105], що за відсутності їхньої цілеспрямованої державної інформаційної підтримки взагалі виключаються з цього процесу, створюючи додаткові загрози для політичної системи загалом. Додамо, що дуже важливий аспект регіональних особливостей використання мови проявляється, наприклад, у тому, що у східних областях розходження мови офіційних документів з мовою виборців та їх представників у радах часто

призводить до зайвої роботи щодо перекладу з державної мови на мову громади чи депутата, що вже, само по собі, також створює загрози викривлення, нерозуміння чи неадекватного сприйняття політичної інформації, чи навіть її спотворення під час безпосередніх контактів. Таким чином, стає зрозумілим, що у тому ж Донецьку вже антецедентно сформувався та поки що постійно підтримується простір для політичних спекуляцій, пов'язаних із мовним питанням, вирішення якого йде дуже повільним шляхом.

Слід також відмітити, що загальна бінарність культури підтверджується і відповідними соціологічними дослідженнями на рівні міста і регіону, якими відзначається дуалістична модель культурного геному жителів Донбасу за параметрами соціальної лояльності, способу структурування суспільства, головної мотивації діяльності людей, способу розв'язання особистих проблем, позицій у міжкультурній взаємодії (наприклад, проект «Говорити і бути почутим»), що підкреслює загальну «відмінність процесів самоорганізації на рівні елітних груп і на рівні народних мас» [125, с. 221–222], а також і процесів формування і реалізації ментальних моделей та комунікативних навичок для ефективного протікання постійного процесу політико-владних інтеракцій. При такому поділі особливостей інтеракційних процесів елітних груп та народу, в умовах коли основне населення залишається у стані розгубленості, а «елітні групи організовуються у клієнтельні структури, відносно організовані і замкнені на сторонніх» [125, с. 222], особливого значення набувають неформальні контакти, договірні відносини, які формалізуються в архетипічних формах і нормативно не закріплені.

Такими є основні умови і контекст безпосередніх інформаційних інтеракцій у політико-владному полі м. Донецька, які задають вихідні дані для протікання процесу взаємодії, часто зумовлюючи його результати. Серед основних типів безпосередньої взаємодії, як вже зазначалося, одне з перших місць посідають референдуми і вибори, особливість яких полягає у швидкому отриманні результату та очікуваному переходу на якісно новий рівень відносин, як, наприклад, після виборів. Тому ці форми легко ідентифікуються за власними результатами у вигляді структури політичних орієнтацій населення регіонів.

Останній всеукраїнський референдум проводився у квітні 2000 року і мав консультативний характер щодо зміни політичної системи України. Виходячи з технології його організації та потен-

ційної підтримки населенням міста провладних політичних сил, результати референдуму були достатньо прогнозованими і виявилися у підтримці запропонованої політичної реформи абсолютною більшістю населення міста і регіону загалом. Апробація легітимації представлених політичних ідей шляхом організації масової підтримки завдяки наявним владним повноваженням виявилася також корисною у наступних поступових трансформаціях політичних преференцій громадян регіону — відходу від радянської та навіть так званої пострадянської ідентифікації (комуністичні та соціалістичні ідеї) у бік більш центристських позицій та лояльності до чинної влади, що продемонстрували вибори 2002 р. і підтвердили наступні вибори 2006 р.

У межах нашого дослідження вихідною точкою були взяті вибори 2002 р., після яких наступив і майже півроку проходив відносно спокійний період для міського політико-владного поля, без істотних збуджень системи інтеракцій. Як підтвердження зазначеної тези про певні зміни політичних орієнтацій населення міста, вибори 2002 р. продемонстрували, за інерційно високої виборчої активності, очікувану лояльність до діючого політико-владного поля (провладний виборчий блок політичних партій «За Єдину Україну!» набрав понад 40% голосів), а також динамічне зниження рівня підтримки ідей лівого спрямування (Комуністична партія України отримала понад 25%, виборчий блок політичних партій «Блок Наталії Вітренко» — 3,57%, Соціал-демократична партія України (об'єднана) — 3,56%). Як і раніше, перспективи партій правого спектра у регіоні дуже низькі — тільки найбільша на той час політична сила, яка активно позиціонувалася як націонал-демократична (виборчий блок політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна»»), здобула 3,57% голосів виборців міста [321]. Простір вибору 2002 р. у загальноукраїнському зрізі складався з 33 політичних сил різного спрямування, і, зрозуміло, виборці здебільшого орієнтувалися на ті політичні сили, що так чи інакше були відомі та ближче за всіх розташовувалися до їхніх власних переконань.

У цьому контексті потрібно також відмітити стійку динаміку трансформацій політичних переконань населення міста, яка була підтверджена вже виборами 2006 р., коли ще більше виборців міста відійшли від комуністичних та соціалістичних ідей (лише трохи більше 3% на рівні міста віддали свої голоси за КПУ), а абсолютна більшість виборців підтримала Партію регіонів [322],

що здебільшого ідентифікувалася як та політична сила, що найкраще зможе задовольнити потреби локальної громади, а крім того, ґрунтувалася саме на донецьких локальних та регіональних ідентифікаціях.

Результат виборів по загальнодержавному округу цікавий з точки зору висвітлення загальноукраїнської карти політичних преференцій, але з погляду нашого дослідження більш важливими є місцеві вибори, що згідно із законодавством України відбуваються разом із загальнонаціональними. 2002 р., за даними міської виборчої комісії, 75 мандатів міської ради були розподілені між висуванцями від провладного блоку «За єдину Україну!» (51 місце), від громадських організацій (7), від колективів виборців за місцем роботи (13), Партії регіонів України (1), Комуністичної партії України (1), а також між самовисуванцями (2). Підтверджуючи в цілому тенденції загальноукраїнських виборів, місцевий виборчий процес 2002 р., серед іншого, нарешті продемонстрував майже тотальний провал комуністичної ідеології (детальніше див. Додаток Ґ), що цілком підтвердили також вибори 2006 р., коли усі мандати міської ради були взагалі розподілені між двома політичними силами (Партією регіонів України та блоком Наталії Вітренко «Народна опозиція», які отримали 63 та 18 мандатів, відповідно).

Вибори міського голови 2002 р. також були достатньо прогнозованими — внаслідок ротації кадрів місце попереднього мера, обраного до Верховної Ради України, зайняв його наступник — Олександр Олексійович Лукьянченко, пов'язаний із місцевим комунальним господарством, яскравий представник місцевої адміністративної еліти, який у 90-і роки працював на різних посадах при міськвиконкомі. Кандидатуру О. Лук'янченка активно підтримували і місцева бізнес-еліта, і загальноукраїнські провладні політичні сили, джерелом підтримки яких, у свою чергу, дедалі активніше ставав саме Донецький регіон.

Результат цього типу інтеракцій, за всієї складності самого інтеракційного процесу, продемонстрував високу ймовірність прогнозованості, яка досягалася завдяки певній уніфікації інформаційного простору, а також деякими технологічними інструментами — якнайширше представлення інтересів провладних кандидатів у виборчкомах різного рівня, створення штучного інформаційного перенавантаження і плутанини у вигляді однофамільців у списках тощо. Згадана інформаційна уніфікація часто проводилася

недемократичними методами через певний тиск на засоби опосередкування інтеракцій і суворе недопущення у сформований таким чином інформаційний простір зайвої або загрозливої інформації, майже тотальний контроль за основними місцевими каналами політичної комунікації. Отже, на виборах 2002 р. в регіоні були задіяні ефективні за своїми результатами технологічні інструменти, які часто мали, по суті, примусовий і тоталітарний характер, виправданий тільки тактичними комунікаційними очікуваннями. У свою чергу, зі стратегічної точки зору це досить загрозливо, бо за множини і постійного розширення джерел реальної влади та прийняття політичних рішень створює додаткові умови для інформаційної автономізації регіону, з одного боку, а з іншого, створює підстави для все більшого посилення неформальних інтеракцій, які здебільшого є закритими для моніторингу і, таким чином, можуть призводити до неочікуваних і критичних для діючого владного поля наслідків.

Такі типи безпосередніх інформаційних інтеракцій, як місцеві референдуми, плебісцити, громадські слухання та консультації в межах міста Донецька відбуваються у робочому режимі, питання вирішуються в рамках компетенції відповідальних осіб адміністративного корпусу і не використовуються як окремі механізми та інструменти. Більш цікавими на цьому рівні виявляються інші форми безпосередньої взаємодії, такі як робота депутатів у виборчих округах (де протягом терміну делегованих повноважень здійснюються постійні зустрічі, прийоми громадян тощо), звернення громадян до органів місцевого самоврядування, місцевих адміністрацій чи їхніх керівників тощо. Виходячи з функцій та компетенції місцевих рад, можна зробити «висновок про посилення рад у системі суспільних інститутів» [199, с. 135], у той час як у реальності існує ряд як нормативних, так і неформальних обмежень. Слід також відзначити, що на практиці системи місцевого самоврядування та місцевих адміністрацій особливо не розрізняються і виявляються у вигляді єдиного комплексу, вбудованого у вертикаль державної влади. Постійна робота місцевого виконавчого комітету пояснює перманентний процес звернень громадян здебільшого саме до нього, а не до представників органів місцевого самоврядування, у той час як їхні статуси в уявленнях громадян також майже не розрізняються.

Після виборів був встановлений графік прийому громадян депутатами — в округах та дільницях. Загальнодоступного графіка

прийому депутатами рад вищого рівня немає, хоча існують формальні приймальні, які здебільшого переорієнтуються останнім часом на приймальні партій, від яких вони висувалися. Структури звернень громадян до депутатів та виконавчих органів загалом схожі, але з деякими відмінностями, що представлено у Додатку Д, де віддзеркалено основні питання, які хвилюють членів місцевих громад.

Депутати проводять зустрічі з виборцями від одного разу на тиждень до одного разу на місяць, але форм контролю за цим процесом майже немає, окрім затверджених форм звітності раз на рік (за середніми показниками яких разом із даними міської адміністрації побудовані діаграми Додатку Д). Соціальні та житлово-комунальні питання частіше за інших стоять на першому місці у зверненнях громадян до депутатів та органів місцевої виконавчої влади, які на сьогодні є найбільш доступними, оскільки органи самоорганізації населення (що здебільшого мають вузький територіальний характер) ще не набули достатнього поширення для вирішення таких питань. У своїх зверненнях на особистих прийомах громадяни часто відзначають і низький рівень інформованості щодо тієї чи іншої ініціативи на рівні територіальної громади, щодо роботи самих депутатів та ходу виконання доручень і звернень виборців. З боку депутатів відзначається потреба у вдосконаленні політичних знань (перш за все правових і з питань місцевих бюджетів). Слід зауважити, що попри достатню важливість цього типу інтеракцій матеріали депутатської роботи не є об'єктом державного моніторингу, який здебільшого зорієнтований на оброблення статистичної інформації щодо звернень громадян до місцевих адміністрацій, хоча вони мають розглядатися у комплексі, оскільки є результатами функціонування різних форм владних систем.

У місцевих адміністраціях практикуються також такі форми взаємодії, як особистий прийом головами відповідних управлінь чи адміністрацій (найбільше), так звані інформаційні дні та «гарячі лінії», які є достатньо ефективними, оскільки політичну взаємодію репрезентують як пряме спілкування, приватний діалог. У той же час такі форми практикуються нечасто, бо потребують багато часу, і тому більш поширеною формою інтеракцій є проходження всіх формальних процедур (від реєстрації звернення до передачі її у відповідний відділ чи управління і наступної офіційної відповіді), що, на жаль, ускладнює процес взаємодії і стимулює пошук інших

шляхів досягнення цілей, у тому числі за допомогою інших форм взаємодії. Водночас така процедура пояснює найбільшу частку саме письмових звернень із дотриманням усіх формальностей.

Найбільш важливими питаннями, які порушували у своїх запитах громадяни міста за період 2003–2004 рр., були і залишаються проблеми соціального захисту (в середньому вони становлять понад третину усіх звернень). Найбільш активними категоріями населення в цьому плані є ті верстви, що традиційно потребують більшої уваги і гарантій соціального захисту з боку держави — інваліди, пенсіонери, ветерани тощо (які подали майже половину всіх запитів). Ними, відповідно, порушуються питання надання матеріальної та гуманітарної допомоги, перерахування пенсій тощо. Майже такою самою є частка звернень із житлово-комунальних питань, особливо стосовно підвищення вартості комунальних послуг і неможливості їх сплати, надання матеріальної допомоги, списання боргів за комунальні послуги, відсутність опалення, холодного та гарячого водопостачання, ремонт житлового фонду тощо. Причиною зростання питомої ваги житлово-комунальних питань є: по-перше, недосконалість житлово-комунального законодавства, яке потребує проведення реформування як системи житлово-комунального господарства, так і взаємовідносин між власниками житла і житлово-комунальними установами, а також наявність у системі ознак формально-бюрократичного ставлення до розгляду звернень громадян, по-друге, недостатність коштів на утримання відомчого житлового фонду, який передано органам місцевого самоврядування від підприємств вугільної промисловості без відшкодування витрат на його ремонт і обслуговування.

Питання забезпечення законності і правопорядку порушувалися лише у 3–5% звернень, з яких, в основному, громадяни оскаржують дії працівників адміністративних органів або зачіпають питання перегляду судових рішень та їх виконання (майже 50%), у той час як питання боротьби зі злочинністю, у тому числі організованою, порушуються у менш як 5% звернень. Крім зазначених, до цих питань належать повідомлення про зловживання владою, службовим становищем та хабарництво; питання прописки та нотаріату тощо, але їх частка незначна.

Таким чином, зрозуміло, що основними питаннями громадян міста Донецька залишаються потреби у соціальному захисті, функціонуванні та наданні якісних житлово-комунальних послуг, медичному та виховному забезпеченні тощо. Саме навколо цих питань

повинна будуватися відповідна інформаційна робота, також зосереджуючись на конкретних діях місцевої влади і представників органів місцевого самоврядування. Але, загалом, представлені дані підтверджують думку про те, що «мешканці міст здебільшого незадоволені якістю послуг, які надають місцеві органи влади» [183], що і виражається у відповідних зверненнях. Водночас зазначені питання належать до адміністративної функції влади і можуть бути вирішеними саме її засобами з розвитком органів самоорганізації населення, не виводячи їх на політичний рівень.

Відзначимо, що основні недоліки безпосередніх контактів, які спостерігаються сьогодні в цій інтеракційній системі, відомі і вивчаються чинними владними інститутами, хоча й недостатньо вирішуються. Вони проявляються у порушенні ведення діловодства за зверненнями громадян (не дотримуються вимоги відповідної інструкції з діловодства за зверненнями громадян), порушенні вимог ст. 20 Закону України «Про звернення громадян» [5], порушенні термінів розгляду і некваліфікованих чи необґрунтованих відповідях. Це створює підстави для повторних звернень у деяких випадках, основною причиною яких є поверхове, формальне ставлення до їх розгляду, незадовільна обґрунтованість поставлених громадянами питань, незгода із чинною законодавчою базою з низки соціальних питань, з підвищенням тарифів на житлово-комунальні послуги тощо. За інерцією державна влада не готова адекватно реагувати на ці запити. Водночас, є законодавче забезпечення територіальної самоорганізації, в межах якої можливі і нові форми господарювання, і нові методи управління. Звідси випливає кілька важливих висновків — по-перше, низька інформаційна та комунікаційна компетенція відповідальних осіб, що виявляється у їх недостатніх політичних і юридичних знаннях, недостатній мотивації для підвищення її рівня; по-друге, у низькій, перш за все, політико-юридичній грамотності та культурі населення громади. У свою чергу, чинні владні інституції в межах власної стратегічної інформаційної роботи повинні надавати, підтримувати і розвивати такі комплекси знань в обох верствах як у населення громади загалом, так і у відповідальних адміністративних працівників і представників органів місцевого самоврядування.

У цьому сенсі важливо також зосередитися на питанні зворотного зв'язку в цих інтеракційних системах, що реалізується у зазначених взаємодіях у двох напрямах, як вже зазначалося, шляхом отримання реальної карти потреб мешканців громади і відповід-

ного реагування на ці потреби, з одного боку, а також шляхом отримання задовільної реакції як для носіїв владних статусів, так і для громадськості чи окремих індивідів. Це також дозволяє формулювати пропозиції з удосконалення існуючої системи інформаційної компетенції та упорядкування наявних каналів безпосередньої політичної комунікації. Пропозиції представників місцевої громади упродовж 2003 р. через контакти із депутатами міської ради стосувалися таких ключових аспектів: якнайширше висвітлення депутатської роботи (хід виконання і результати звернень до депутатів і запитів депутатів щодо отриманих від громади питань до виконавчих та інших адміністративних органів і служб; створення окремого друкованого органу та Інтернет-сторінки про роботу депутатів районних та міської рад; проведення «депутатських днів» не менше одного разу на місяць; проведення виїзних засідань); організація та супроводження спільних семінарів, практикумів для бізнесу, різних соціальних верств населення за участю депутатів місцевих рад і представників служб виконкомів; законодавче і організаційне забезпечення підвищення кваліфікації депутатів не менше ніж один раз на два місяці; створення локальних органів самоорганізації з наданням їм достатньо широких прав для розв'язання локальних проблем тощо. З боку самих депутатів Донецької міської ради у той самий період, перш за все, відмічається нестача політичних, юридичних і економічних (бюджетних) знань, для чого пропонується забезпечити постійний процес підвищення кваліфікації і розширення компетенції і форм взаємодії окремих депутатів, постійних комісій міського і районних рівнів, обмін досвідом з іншими великими містами України (чого на сьогодні, окрім нечастих занадто формальних науково-практичних конференцій, немає). Також депутати міськради відмічають майже повну відсутність інтеракцій між радами різного рівня всередині регіону і пропонують частіше проводити виїзні засідання і семінари, впроваджувати механізм спільного вирішення, перш за все, соціальних і комунальних проблем. Відсутність чіткого механізму контролю за виконанням депутатських запитів пояснює їхні пропозиції з удосконалення координації та оцінки ходу та результатів цих запитів, з частішого проведення звітів відповідних місцевих служб і відомств щодо вирішення поставлених питань, а також більш оперативного реагування з боку виконавчих органів.

У ході особистого інтерв'ювання представників відділів міськвиконкому, проведеного з метою оцінки ефективності взаємодії

на всіх рівнях, виявлення проблем, перешкод та пропозицій з удосконалення інформаційних інтеракцій та відповідної роботи, підтвердилися заявлені проблеми політичної комунікації і взаємодії. По-перше, слід зазначити, що у структурі міськвиконкому впритул до 2003 р. не було окремого підрозділу по зв'язках із громадськістю, а існував лише відповідний сектор Управління внутрішньої політики із незначним колом функцій. Відповідно, усі звернення громадян після офіційної реєстрації проходили ще ряд формальних процедур, доки не розписувалися по управліннях і відділах, які визначалися як профільні. По-друге, чітко визначеної системи інтеракцій з громадою, організаціями громадянського суспільства і навіть органами влади інших рівнів на сьогодні не існує. Звідси постає нагальна потреба у координації інформаційної діяльності всередині владних органів різних рівнів і органів місцевого самоврядування. Справа ускладнюється ще й тим, що історично склалася модель взаємодії, коли абсолютну домінуючу позицію займає обласна державна адміністрація, яка, погоджуючи свою позицію із місцевою бізнес-елітою і представниками вищих органів влади, виробляє власну інформаційну політику і проводить її в цілому в регіоні, включаючи і саме місто Донецьк. Багато функцій структурних підрозділів міської державної адміністрації дублюються відповідними функціями обласної адміністрації, і все це в умовах відсутності ефективної моделі взаємодії, обміну інформацією, координації між містом та областю, між міською адміністрацією та районними адміністраціями у місті, що відмічається як представниками міськвиконкому, так і представниками обласної державної адміністрації. Крім зазначеної основної проблеми, експерти також відмічали проблеми здобуття політико-правових знань і перманентного підвищення кваліфікації, питання необхідності ефективної системи обміну досвідом з іншими регіонами, іншими рівнями владних інститутів тощо. Серед іншого, фахівці зі звернень громадян управлінь і відділів міської адміністрації відмічали також і проблему мови, яка полягає у адекватному перекладі мови офіційних документів мовою зрозумілих громадськості нормативів, перекладу української мови на російську, якою здебільшого спілкуються у громаді.

Багато управлінців, особливо молодшого віку, одним з інструментів налагодження ефективної системи інтеракцій вбачають у впровадженні системи електронного урядування, причому націленої, перш за все, на обмін інформацією між самими структурними

підрозділами адміністрацій, а також між адміністраціями і радами різного рівня. Це пояснюється значно простішим завданням навчити адміністративний корпус відповідним навичкам і знанням, ніж охопити цим же комплексом знань усе населення громади на сучасному етапі. Сьогодні дедалі активніше використовується в системі інтеракцій влади і громади такий інструмент електронного врядування, як Інтернет, який може допомагати створювати ефект безпосереднього спілкування, але ефективність якого обмежується тими ж чинниками, що і самої ідеї електронного уряду — недоступність широким масам населення відповідних інформаційно-комунікаційних знань і навичок. У Донецьку міський голова має власний сайт [319], який підтримується Управлінням по зв'язках із громадськістю і має основні елементи ефективного інформаційного ресурсу, різні форми зворотного зв'язку, надає можливості спілкування у реальному часі і гарантує відповідь з боку міського голови. Крім зазначеного, сайт має основні новини, анонси подій, документи, ухвалені сесіями міської ради, інші інформаційні матеріали. Основний недолік ресурсу — повнотекстова версія доступна тільки російською мовою, частина матеріалів дублюється англійською і повністю відсутня україномовна версія сайту і зручна навігація по ньому. Крім цього ресурсу, міський виконком підтримує Інтернет-сторінку Донецької міської ради [318] (яка тільки недавно почала працювати і є малоінформативною), а також Комунальний [314] і Містобудівний [311] портали (постійно оновлюються, надають різні типи зворотного зв'язку і різнопланову інформацію). Офіційна українська мова на зазначених ресурсах також відсутня. Так чи інакше, але ці ресурси на сучасному етапі виконують здебільшого функції надання інформації для засобів опосередкування інтеракцій і меншою мірою корисні громаді через хоча й велику, але ще досить низьку частку використання Інтернету в регіоні. Саме тому попри заявлену безпосередність ці інтеракції належать здебільшого до опосередкованого типу.

Всередині самої системи владних інститутів безпосередні інформаційні інтеракції відбуваються періодично (наради, засідання ради), більша частина з яких висвітлюється у комунальних ЗМІ. Водночас прес-служба, як і Управління по зв'язках із громадськістю у своїх інформаційних кампаніях у спокійні періоди (як взяті нами за приклад 2003 — початок 2004 р.), майже не вбудовані у обласну інформаційну структуру, а тим більше загальноукраїнську,

через що не є ані серйозним постачальником новин, ані реальним іміджмейкером у межах інформаційної роботи обласного Управління інформації та видавничої діяльності або державної інформаційної політики і не є агентом створення і підтримки інформаційної концепції регіону і країни загалом.

Нарешті, зазначимо, що масових безпосередніх акцій у зазначений (незбудливий) період не відбувалося, окрім суто локальних, пов'язаних із вирішенням здебільшого питань охорони праці та соціального захисту, які вирішувалися в межах адміністративного процесу. Організаційний бік цих інтеракцій забезпечували громадські інституції відповідного спрямування з метою привертання уваги та актуалізації нагальних для конкретних верств населення проблем. На цьому їх політичний характер обмежувався і переходив у дотримання формалізованої процедури задоволення заявлених потреб або переведення їх на інший, більш високий або триваліший за термінами рівень.

Таким чином, на основі поданого аналізу стає зрозумілим, що загалом система політико-владних інтеракцій на рівні м. Донецька достатньо закрита, має власний, дещо відмінний від загальноукраїнського, детермінований архетипами та специфікою регіону набір операцій, які практично не використовує для контактів з навколишнім середовищем, у тому числі для контактів більш високого рівня.

У широкому сенсі основні типи безпосередніх інформаційних інтеракцій сучасного великого українського міста ґрунтуються на традиційних інструментах динаміки політичного процесу, в певних модернізованих формах, встановлених згідно із поліархічними вимогами, загальний контекст і вихідні умови для яких складають архетипи, що функціонують у політико-владному полі. Сучасні архетипічні символічні системи на рівні м. Донецька склалися під впливом історичного досвіду і являють собою накладання та зчеплення російськомовної та україномовної культурних систем, що без належного інформаційного супроводження з боку загальноукраїнської та регіональної політичних еліт вже саме по собі забезпечує існування загроз для всієї політичної системи через занадто широку варіабельність політичної поведінки. Донецьк виступає своєрідним центром такого комплексного політико-символічного простору, який, з огляду на відсутність відповідної інформаційної роботи, поки що не може ефективно діяти в межах загальноукраїнського символічного простору з метою його

підтримки, але здатен ще більше замикатися на власних інформаційно-ціннісних комплексах.

За наявності таких символічних систем реалізація інформаційних інтеракцій відбувається за більш складною схемою, тобто за потенційних можливостей непрогнозованого результату та труднощами у визначенні комунікаційних очікувань кореспондуючих сторін і загальнозрозумілих символів, навколо яких може будуватися спільний дискурс для розв'язання більш масштабних та стратегічних завдань. У свою чергу, структура інформаційних потреб м. Донецька дає можливість, по-перше, виявлення наявних реальних проблем і питань, що потребують вирішення або певної інформаційної роботи з їх вирішення; по-друге, надають носіям владних статусів ефективний інструмент для необхідних кореляцій регіональної та інформаційної політик і, нарешті; по-третє, є достатньо точним індикатором ефективності тієї чи іншої політики. Водночас структуроване таким чином владне поле являє собою простір, який за умови штучної символізації використовується для легітимації та підтримки існуючої політичної (правлячої) еліти.

Стосовно самого інформаційно-інтеракційного процесу, який формалізується у таких умовах, основні особливості та специфіка на рівні м. Донецька виявляються, по-перше, у низькій інформованості населення щодо власних прав і можливостей їх задоволення за допомогою владних суб'єктів. По-друге, у відсутності у більшості населення, з одного боку, та представників органів місцевого самоврядування та місцевих адміністрацій, з іншого, відповідних інформаційно-комунікативних навичок і ролевих практик. По-третє, у загальних девіаціях місцевої культури та мовних особливостей, відсутність прозорих механізмів узгодження яких створює додаткові перешкоди для ефективної комунікації. По-четверте, побудова загальних дискурсів відбувається здебільшого або адміністративним шляхом, або шляхом інституалізації неформальних контактів, у межах яких скоріше знаходяться однаково значимі символи для всіх кореспондуючих сторін, що забезпечує існування стійких патрон-клієнтелістських відносин. Нарешті, по-п'яте, невідповідністю динаміки економічного поля політичному, взаємодія яких характеризується, з одного боку, зрощенням на рівні великого капіталу, а з іншого, відірваністю результатів діяльності в економічному полі від політичних результатів для більшості населення міста.

Як і в теорії, так і на практиці головними інструментами підвищення ефективності сучасного інформаційно-інтеракційного

процесу на рівні великого міста виступають, відповідно, процедури розширення просторів виборів як окремих громадян та їхніх груп, так і носіїв владних статусів шляхом підвищення відповідної кваліфікації і компетенції, розширення політико-правових знань і практик їх втілення у реальній взаємодії в межах існуючого владного поля. Цьому також може слугувати налагодження ефективної моделі інтеракцій між органами місцевого самоврядування різних рівнів та їх виконавчими комітетами, обмін позитивним досвідом між відповідними інститутами різних регіонів і міст, впровадження нормативно закріпленої моделі функціонування органів самоорганізації населення з чітко прописаним набором прав та обов'язків для вирішення локальних питань і трансляції від невеликих громад до органів влади і місцевого самоврядування. У свою чергу, запропонована схема дослідження безпосередніх інформаційних інтеракцій, зумовлена обраною нами концептуально-методологічною базою, може бути плідною і корисною під час дослідження, формулювання та оптимізації відповідних інтерактивних систем у будь-якому іншому місті України з методологічним урахуванням зазначеної специфіки та особливостей.

РОЗДІЛ III
ПРОМІЖНІ ЛАНКИ МІЖСУБ'ЄКТНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Як уже зазначалося, інший важливий рівень функціонування систем інформаційних інтеракцій у полі політичної влади ґрунтується на існуванні у будь-якому суспільстві комплексу засобів опосередкування ментальних моделей суб'єктів політико-владного поля. Наявність таких засобів зумовлена як самою природою політичного і будь-якого іншого знання, великими масивами інформації, що необхідна для політичного управління, так і значною кількістю комунікативних каналів, існуючих у сучасному демократичному суспільстві і в його політичному сегменті.

Інституційно оформлені та нормативно закріплені сучасні засоби опосередкування інформаційних взаємодій можуть розглядатися як складні загальноканальні мережі, які є невід'ємною частиною загальної суспільної та політичної структури, впливаючи на владні процеси і зазнаючи відповідного зворотного впливу. У такий спосіб взаємодія суб'єктів політики всередині владного поля сучасного суспільства все більше диференціюється та набуває характеру багатоступеневої інтерактивної системи, на кожному з рівнів якої за допомогою наявних методів створення, обробки та поширення інформації відбуваються процеси трансляції, посилення, трансформації чи нівелювання політичних інтерпретацій різного рівня. У тому і полягає складність й актуальність цього рівня інформаційних інтеракцій, оскільки необхідні для функціонування політики засоби їхнього опосередкування потенційно виступають інструментами політичного впливу, причому з боку усіх кореспондуючих сторін, а також груп, що зацікавлені у здобутті владних повноважень.

Існування зазначених процесів вимагає в контексті нашого дослідження звернення до вивчення структурно-функціональних особливостей і статусної динаміки опосередковуючих ланок, специфіки самого процесу опосередкування взаємодій у владному полі і, нарешті, простеження функціонування цих ланок у конкретних умовах і певному проміжку часу великого українського міста. Враховуючи специфіку міста Донецька, окреслену раніше, а також отримання більш точних та стійких даних у межах контент-моніторингу засобів опосередкування інтеракцій, за точку

відліку були взяті парламентські вибори 2002 р., після яких система інтеракцій повільно стабілізувалася упритул до просування голови Донецької облдержадміністрації В.Януковича на посаду Прем'єр-міністра України і подальшої деякої ротації кадрів на рівні регіону в цілому, після чого система місцевих взаємодій поступово приводилася у стан збудження напередодні президентських, а згодом нових парламентських виборів. Такий підхід дозволив окреслити більш стійкі моделі інтеракцій, а також виокремити потенційні загрози та перешкоди і механізми та процедури для їх усунення та оптимізації системи опосередкованих політико-владних інтеракцій загалом на рівні сучасного великого українського міста.

3.1 Структура, функції та статусні характеристики засобів опосередкування інформаційних інтеракцій

Мережа засобів опосередкування інформаційних інтеракцій має достатньо динамічну структуру в межах усталеного політичного порядку, притаманного суспільству загалом, регіону, місту. Організаційні особливості цієї мережі полягають у багатоманітності форм її елементів, різних цілях та направленостях функціонування, специфіці інституціональних форм та методів організації діяльності, механізмах фінансування і залежності, загальнодержавному чи регіональному характері тощо.

Актуальність цього рівня інформаційних інтеракцій зумовлена об'єктивними вимогами у забезпеченні поліархічного режиму функціонування інформації у сучасному суспільстві, а також тим, що політичне знання внаслідок своєї природи неможливо отримати безпосередньо, а тільки через певну інтерпретацію, яку й надає широка мережа засобів опосередкування. Функціональні особливості залежать від цілей діяльності, а також місця у загальній структурі владного поля. Звідси випливає також те, що, так чи інакше, головною функцією засобів опосередкування інформаційних інтеракцій, безвідносно до їх організаційних та статусних характеристик, є комунікативна функція, яка полягає у зборі, створенні, обробці та трансляції інформації від громадян до носіїв влади, з одного боку, а з іншого, слугує забезпеченню

зворотного зв'язку, інформаційної відкритості влади і актуалізації потреб громади. У свою чергу, загальні цілі цих засобів тісно пов'язані із потенційністю набуття владного статусу або перебування у владній (організаційній чи фінансовій) орбіті, артикуляцією інтересів, функціями контролю і впливу, підтримкою і розвитком культурних контекстів, а також формуванням і забезпеченням в їхніх межах інформаційних потреб членів громади. Крім того, «використання спеціалізованих структур, що організують публічно масовий дискурс, — одна з ключових рис політичної комунікації» [276, с. 15], що покликана забезпечити ефективність політики, її зрозумілість та адекватні реакції і зворотний зв'язок з метою підтримки стабільності і розвитку політичної системи загалом.

Специфіка засобів опосередкування інформаційних інтеракцій, які належать до різних підсистем суспільства чи його сфер, полягає у різних можливостях і потенціалах для впливу на владне поле, що і зумовлює відповідний інтерес до них у межах предмета нашого дослідження. Домінуючими системами таких засобів у сучасному суспільстві чи його сегменті здебільшого виступають:

– інститути громадянського суспільства;
– політичні організації, партії, рухи;
– засоби масової інформації і комунікації.

Наголосимо, що в основі запропонованої класифікації лежить комунікаційний критерій поділу взаємодії, оскільки, зрозуміло, що всі ці системи можуть розглядатися і як засоби опосередкування, і як інструменти взаємодії, а також і як сама взаємодія, і всі вони тісно переплітаються одна з одною. Тут ми розглядаємо ці системи саме з позицій їхнього значення як опосередковуючих ланок інформаційних інтеракцій.

У контексті деяких розбіжностей у визначенні цих систем, а також запропонованої нами концептуально-методологічної бази дослідження така структура засобів опосередкування інформаційних взаємодій потребує певного уточнення з погляду виділення їхніх визначальних інформаційно-комунікативних характеристик. По-перше, всі запропоновані типи засобів опосередкування інформаційних інтеракцій представлені різними організаційними формами, які водночас у цілому охоплюють усі підсистеми суспільства і політики, у яких так чи інакше задіяна людина. За мережевим підходом вони включають до себе та можуть бути представлені через основні види існуючих політичних мереж [269, с. 105]: політичні співтовариства, професійні мережі, міжуправлінські

мережі, мережі виробників, а також проблемні мережі. По-друге, незважаючи на різні цілі та інструменти діяльності, запропоновані опосередковуючі ланки вбудовані у політичне поле, але з різним ступенем зчеплення з ним. Залежність цих ланок від політичного поля забезпечується механізмами правового регулювання їхньої діяльності, ступенем відносної свободи, обмеженої джерелами фінансування, станом і реальною можливістю державних організацій у вирішенні кола локальних проблемних питань, навколо яких функціонують різні засоби опосередкування, ступенем наявності і доступності цих ланок для вибору представниками громади чи окремим громадянином тощо.

Конкретизуючи відмінності між цими ланками залежно від цілей та можливостей, які вони надають владним структурам і громадянину у взаємодії один з одним, детальніше зупинимося на їхньому визначенні. Так, інститути громадянського суспільства являють собою принципово відмінну від усіх інших організаційних структур, представлених у сучасному політико-владному полі, мережу відносно незалежних, відповідним чином оформлених і створених за громадською ініціативою організацій, які не спрямовуються на отримання економічного прибутку і прямо не орієнтуються на здобуття політичної влади. Зважаючи на відносно нову форму інтеракцій для сучасного українського суспільства, інститути громадянського суспільства можуть розглядатися як «специфічний спосіб легітимації («солідарності») інституціональної інноваційності західної цивілізації» [198, с. 48], тобто сучасної демократії в умовах великих територій та потенційно необмеженої кількості джерел влади і центрів прийняття рішень.

У свою чергу, політичні партії також вважаються відносно незалежними, однак, по суті, є громадськими об'єднаннями, які прямо спрямовують свою діяльність на артикуляцію та вираження саме політичних, стратегічних (на рівні держави) інтересів своїх членів шляхом здобуття владних повноважень і можливістю формування виконавчих органів влади та управління, потенційністю впливу на загальнодержавну політику через мережу своїх представників у владних інститутах тощо. Чіткі організаційні форми, задекларована мета та інтереси, механізм поповнення новими членами та ротації кадрів у владних інститутах дають змогу виокремлювати політичні партії, об'єднання та рухи в окремий тип засобів опосередкування інформаційної взаємодії, інтеракцій більш високого рівня.

Нарешті, засоби масової інформації та комунікації є штучними ретрансляторами, виступаючи «фактично передавачем інформації від держави до суспільства і навпаки — від суспільства до держави» [195, с. 13–14], завдяки чому є найефективнішим і найпотужнішим інструментом інформаційної роботи в умовах сучасної демократії, інструментом впливу на свідомість громадян. Сьогоднішні ЗМІ представлені як у традиційній (друкованій), так і сучасній (електронній) формах і охоплюють увесь спектр питань і проблемних полів, що виникає у взаємодії влади і громадянина, беруть активну участь у формуванні громадської думки, формалізації зворотного зв'язку між громадою та владними інститутами, у репрезентації інших форм взаємодії та інститутів влади, політичних партій і громадянського суспільства.

Таким чином, зрозуміло, що існування єдиного комплексу засобів опосередкування політико-владних інформаційних інтеракцій не є підставою для його уніфікації — кожен із запропонованих типів має власну специфіку та особливості, представлений різноманітними організаційними формами, виконує різні функції та реалізує власні цілі.

Головною специфічною рисою інститутів громадянського суспільства є вже відмічена раніше відсутність спрямованості діяльності на отримання економічної вигоди та здобуття політичної влади, але водночас вони, як і інші засоби опосередкування, залежать від фінансування. Процедурно громадські організації можуть фінансуватися окремими громадянами, бізнес-структурами, іншими організаціями і фондами (часто міжнародними), отримувати допомогу від держави тощо, але вони залежать більше не від джерел фінансування, а справжньої мети створення і у разі існування договірних відносин реалізації можливих прихованих інтересів. Нормативно вони виступають індикатором розвитку демократії у тому чи іншому суспільстві, оскільки виражають право громадянина на свободу об'єднання, тому розвиток мережі інститутів громадянського суспільства є одним з визначальних у ході аналізу рівня демократичності держави.

Серед основних характеристик інститутів громадянського суспільства можна виокремити такі [139, с. 69]:

– недержавний (неурядовий) характер організації (державні інститути та органи місцевого самоврядування не є засновниками таких організацій і не реалізують щодо них прямих функцій адміністрування, управління чи контролю);

– самоврядування (управління інституціями громадянського суспільства здійснюється на основі власних засновницьких документів їхніми учасниками за визначеною ними самими процедурою);

– добровільність (інституції громадянського суспільства формуються та функціонують на добровільних засадах і нормативно ніхто не може бути примушений до вступу в них);

– неприбутковість (мета і діяльність організацій громадянського суспільства не може спрямовуватися на отримання економічного прибутку і його розподілення між членами таких організацій; у разі отримання прибутку від комерційної діяльності він іде на закладені у засновницьких документах цілі, так само як і майно таких організацій після їх ліквідації чи реорганізації);

– корисність (організації громадянського суспільства передбачають взаємну вигоду своїм учасникам, корисність свого функціонування для них, а завдяки просуванню проектів у культурній, освітній, науковій, соціальній сферах ці організації є суспільнокорисними [126, с. 9–10]).

Крім зазначеного, інституції громадянського суспільства мають низку чітких рис мережевих організацій, заснованих на принципах самоорганізації і незалежної координації діяльності. Критеріями існування таких організацій є рівень активності, ступінь задоволення потреб своїх членів і охоплення різних верств населення. Водночас за відсутності необхідної і виваженої інформації для різних категорій громадян, владних інституцій, інших організацій вони можуть набувати ієрархічних рис, у межах яких освоюються фінансові потоки, не маючи прямого виходу на широкі верстви населення, що й пояснює величезну динаміку появи, розвитку та занепаду більшої частини таких організацій у нашій країні.

Організації громадянського суспільства, хоча й виступають єдиним комплексом засобів опосередкування інтеракцій, все ж таки мають багато форм і типів, які ґрунтуються на різних суспільнополітичних проблемах, різноманітних інструментах вирішення цих проблем, різних верствах населення тощо. Найбільш розвинутим, чисельним та організаційно оформленим типом цих інституцій виступають громадські організації, які нормативно визначаються як «об'єднання громадян для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів» [8], завдяки яким держава сприяє розвитку громадської активності,

ініціативи громадян тощо. Структура громадських організацій склалася відповідно до специфіки регіонів і, звичайно, знову залежить від можливостей фінансування. Найбільш потужними в регіонах сучасної України є організації соціальної спрямованості (Чорнобильські організації, організації інвалідів, колишніх військовослужбовців, жінок тощо). Рівень взаємодії з громадянами та владою з боку цих організацій, зважаючи на стан загальної політичної культури, є достатньо високим за об'єктивної відсутності ефективної системи обміну інформацією та досвідом всередині них і певної координації організацій однієї спрямованості на рівні міста, регіону чи держави загалом.

Наступний поширений тип інституцій громадянського сектора пов'язаний з діяльністю трудових колективів та відстоюванням їхніх інтересів у взаємодії з владними органами та власниками того чи іншого бізнесу. Цей тип громадської організації нормативно визначається як об'єднання громадян, «пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної (трудової) діяльності (навчання)» [14], та об'єднання працівників «відповідного фахового напряму в галузі культури та мистецтва, яке має фіксоване членство і діє на підставі статуту» [13]. Це достатньо потужні організації та ефективний інструмент впливу, які мають досить високу організацію і розвинену систему поширення інформації серед своїх членів. Особливого значення організації цього напряму набули саме у роки соціальної нестабільності і посідають важливе місце у політико-владному полі сучасних індустріальних міст, серед яких і Донецьк. Крім іншого, трудові колективи можуть характеризуватися щільністю неформальних зв'язків, ускладнюючи тим самим виявлення обсягів і змісту інформаційних інтеракцій, але які все ж таки часто виступають у політичних відносинах окремим і дуже важливим актором.

Аналізуючи основні типи організацій громадянського суспільства в Україні, не слід забувати ще і про велику мережу релігійних організацій, кожна з яких має власну соціально-політичну доктрину (офіційну чи неофіційну) і також впливає на перебіг взаємин громадян і влади. Основою релігійної інституціональної структури є релігійні громади, які безпосередньо беруть участь в інтеракціях із громадянами і являють собою локальну (місцеву) «релігійну організацію віруючих громадян одного й того ж культу, віросповідання, напряму, течії або толку, які добровільно об'єдналися з метою спільного задоволення релігійних потреб» [15]. Офіційно

церква в Україні відділена від державної влади, але з погляду можливостей та функцій впливу на свідомість потенційних виборців і представників громади вона також знаходиться в межах політико-владного поля, артикулюючи інтереси певної частини населення шляхом виконання просвітницької, духовної функцій, беручи активну участь у формуванні як індивідуальної, так і колективної свідомості у справах, яким приділяється мало уваги з боку держави. Організаційно церква обмежена не стільки правовим полем, скільки жорсткою ієрархічною структурою самої церковної організації, тим самим звужуючи простір вибору окремого громадянина в обмін на задоволення певних його потреб в інших сферах — безпеки, орієнтацій в умовах великого потоку інформації, освіті тощо.

Інший тип організацій громадянського суспільства, який також бере активну участь у цих процесах, допомагаючи державі у виконанні багатьох інформаційних функцій, представлений благодійними організаціями, головною метою діяльності яких є «добровільна безкорислива пожертва фізичних та юридичних осіб у поданні набувачам матеріальної, фінансової, організаційної та іншої благодійної допомоги» [1] в інтересах суспільства, локальної його частини чи окремої категорії громадян. Благодійні організації покликані визначити проблеми соціальних верств, які не мають достатньої допомоги з боку держави і є посередниками між групами та організаціями, що мають у своєму розпорядженні відповідні ресурси і зацікавлені у наданні цих ресурсів іншим громадянами, організаціям тощо. Залежно від джерел фінансування за своєю суттю благодійні організації можуть створюватися з метою проведення інформаційних акцій щодо зв'язків із громадськістю на підтримку якихось персон чи дій в інших площинах (політичній, економічній, соціальній), справжньої підтримки якихось сфер чи верств населення з боку відповідних міжнародних організацій, легалізації економічних прибутків, отриманих у ході бізнес-діяльності окремих груп чи людей тощо. Основними формами благодійних організацій згідно з чинним законодавством виступають: членська благодійна організація; благодійний фонд; благодійна установа; інші благодійні організації (фундації, місії, ліги тощо), які не розрізнюються за видами благодійної діяльності, а можуть засновуватися та обиратися досить умовно, залежно від побажань їх засновників, відображених у статутних документах. Організації цього типу є доволі складними через свою участь в інтеракціях з населенням (як прямої діяльності), з органами державної влади

та місцевого самоврядування (у визначенні правових меж, лобіюванні певних інтересів і ін.), з іншими організаціями громадянського суспільства, політичними партіями і лідерами, засобами масової інформації та комунікації тощо.

Наступним дуже важливим елементом громадянського суспільства, особливо в умовах поліархічного політичного режиму, є органи самоорганізації населення як «представницькі органи, що створюються мешканцями, які на законних підставах проживають на території села, селища, міста або їх частин» [10], для вирішення локальних завдань і проблем. Органами самоорганізації населення виступають будинкові, вуличні, квартальні комітети, комітети мікрорайонів, комітети районів у містах, сільські, селищні комітети. Саме ці структури слугують зменшенню дистанції між окремими громадянами та органами місцевого самоврядування і місцевими адміністраціями, які і делегують їм частину своїх функцій і повноважень або наділяють новими, що не охоплені діяльністю місцевих владних структур або органів самоврядування. Органи самоорганізації населення покликані в межах своєї компетенції вирішувати локальні питання, які якраз найкраще всього тут і можуть бути вирішеними і, таким чином, не будуть навантажувати наявні політичні комунікації від місцевої громади до органів влади та самоврядування різних рівнів. Багато практичних питань і проблем локального рівня можуть бути вирішені саме місцевими органами самоорганізації населення, не трансформуючись у суто політичні процеси і значно зменшуючи час на своє вирішення. Посередницькі функції органи самоорганізації виконують як між громадою та місцевою владою, так і всередині самої громади, між громадянами та недержавними організаціями. Зважаючи на майже непрогнозований результат самих процесів самоорганізації, сьогодні держава мало уваги приділяє цим формам взаємодії, але вони мають великий потенціал, який так чи інакше використовується з політичною метою.

Часто до інституцій громадянського суспільства відносять також і неформальні об'єднання громадян, які, зрозуміло, не мають прямого юридичного регулювання і не є окремими суб'єктами політичного чи юридичного поля, через що вони й були нами загалом віднесені до безпосередніх інтеракцій. Іноді до цієї системи відносять також і приватно-корисні організації або організації взаємної вигоди, якими виступають кредитні спілки, добровільні страхові та пенсійні фонди, кооперативи, громадські лікарні, заклади

освіти та культури тощо, які мають основні ознаки організацій громадянського суспільства, але ще не набули значного поширення, особливо в умовах нашої країни. Наведені основні типи організацій громадянського суспільства не є вичерпними, але вони виступають найбільш масовими, структурно та нормативно організованими і зазвичай використовуються як індекс оцінки демократії у тому чи іншому суспільстві чи окремій його частині і є достатньо сталими і ефективними інструментами забезпечення інформаційних інтеракцій в умовах інтеракцій численних груп інтересів у сучасному політико-владному полі.

Статуси інституцій громадянського суспільства здебільшого чітко прописані у чинному законодавстві, яке водночас не враховує динаміку цих статусів у конкретних умовах інтеракцій. Задекларована підтримка громадянського суспільства з боку держави наражається на недостатність фінансування і неповне відображення у місцевих бюджетах структури місцевих потреб крізь призму громадських організацій, що можуть сприяти їхньому вирішенню. Серед основних механізмів фінансування організацій громадянського суспільства, окрім потенційної державної підтримки у вигляді фінансування окремих акцій неурядових організацій, безоплатної передачі матеріально-технічних ресурсів або місцевих грантових конкурсів, розрізняються ще звернення до міжнародних донорів, прибутки від проведення цільових благодійних заходів, членських внесків, добровільних пожертвувань тощо. Рівень інтеракцій організацій цього типу з бізнес-структурами на сьогодні достатньо низький через доволі невигідну процедуру, оскільки не надає майже ніяких пільг для підприємницької діяльності (згідно із чинним податковим законодавством, виділяючи певний обсяг коштів на благодійництво, тільки 4% прибутку суб'єкта підприємницької діяльності звільняється від оподаткування), що і зумовлює здебільшого одноразову фінансову допомогу з боку бізнесу або вже створення відповідних фондів.

Здебільшого бізнес-елітою і відповідними структурами робиться ставка на проекти, що приноситимуть прибуток, навіть нематеріальний, але у достатніх обсягах. Одним з таких проектів на сьогодні є політичні партії, які, на відміну від організацій громадянського суспільства, мають конкретні яскраво виражені політичні цілі і пропонують певний результат свого функціонування — здобуття владних повноважень і забезпечення політико-економічних інтересів своїх членів. Через те, що партії є легальним об'єд-

нанням громадян і також покликані гарантувати право на свободу об'єднання і вираження інтересів, їх іноді дослідники відносять до структур громадянського суспільства. Водночас вони виконують дещо іншу роль і мають явні прагматичні завдання, орієнтуються на здобуття влади або отримання владних преференцій, інші механізми фінансування та звітності тощо.

Згідно із сучасним українським законодавством політична партія — це відповідним чином зареєстроване «добровільне об'єднання громадян — прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах» [11]. З одного боку, політичні партії позбавлені тиску владних інститутів, які повинні надавати їм однакові права, привілеї, сприяння тощо, а з іншого, органи місцевого самоврядування формуються на пропорційній основі партіями, що набрали більшість голосів за умови перетину прохідного бар'єра, які, в свою чергу, формують органи виконавчої влади на основі власних переконань і програм. Таким чином, виконавча гілка влади не може бути позбавленою впливу політичних вимог партій, що її сформували хоча б опосередковано через своїх представників.

Головною особливістю політичних партій в Україні є те, що сьогодні вони виступають єдиними конституційними суб'єктами виборчого процесу, окрім самого виборця, і, таким чином, є основою для політичного структурування суспільства. Чинне сьогодні законодавство щодо партій наближає їх до практики західних демократій, коли партії є «інструментом реалізації групових інтересів у сфері політики» [142], щораз далі відходячи або переводячи на інший рівень індивідуальні права громадян. Структурно політичні партії у загальному політичному полі країни різняться за типом ідеології, якої вони дотримуються у своїй діяльності. Оскільки втілення політичних ідей так чи інакше пов'язане з оцінкою ефективності цих проектів, рівня охоплення населення тощо, то й більшість партій останнім часом орієнтуються на пересічного громадянина, «середній клас», ближчою до якого знаходиться досить умовна центристська ідеологія, що й зумовлює більшість саме таких в основному слабких та недовговічних проектів.

Стосовно структури самої політичної партії слід відмітити її достатню ієрархічність, через що за необхідності об'єктивних змін, продиктованих динамікою політичної системи, їм іноді важко

адаптуватися. Основні політичні партії України мають представництва на місцях, які виконують функцію репрезентації партії загалом, інформаційну роботу щодо поширення партійних ідей та ініціатив, рекрутації нових кадрів тощо. Найбільш розгалужені та найбільш організовані з таких партій і є акторами інформаційних інтеракцій на рівні окремого міста чи регіону. Політичні партії України загалом непогано представлені у регіонах відповідно до політичних уподобань, що вже склалися, окрім тих, що і так мають розвинену інфраструктуру. Функції партій та їх місцевих осередків знаходяться в межах визначення всіх засобів опосередкування інтеракцій, а діяльність спрямована на ті самі соціальні, екологічні, іноді інформаційно-виховні сфери. Але функціональна складова партій орієнтована здебільшого на політичне поле шляхом активізації своєї діяльності у періоди виборчих кампаній і пропонуючи громаді обмін підтримки ідей, іміджів, персон на реалізацію конкретних завдань (стратегічних або локальних на місцях).

Головним питанням для політичних партій також залишається фінансування, що є основою поширення інформації про себе, своїх лідерів, засновників тощо. Складнощі із забезпеченням фінансових потоків перешкоджають розвитку мережі партійних осередків на місцях та активній співпраці з виборцями. В межах проаналізованого далі періоду законодавчо не передбачалася державна підтримка партій, які пройшли до вищого представницького органу влади, що вважалося передумовою їхньої залежності від адміністративно-господарських, зацікавлених фінансово-промислових груп, створюючи додаткові труднощі у вирішенні фінансових та організаційних питань, зсовуючи основні завдання партій у бік пошуку шляхів функціонування. Вихід з цього вбачався у змінах у виборчому законодавстві стосовно фінансування та трансформацій виборчої системи, які були реалізовані 2004 р. Внаслідок зазначених змін впроваджено відшкодування витрат політичних партій на ведення передвиборної агітації за умови, що партія чи блок партій подолали існуючий 3% бар'єр, а чисто пропорційна виборча система породила феномен закритих списків кандидатів від партій та блоків на виборах різних рівнів.

Однак партії залишаються основними нормативно визначеними акторами виборчого процесу, а також і посередниками в інтеракціях між політичними лідерами, владними інститутами, органами місцевого самоврядування та громадою, беручи участь в інтерак-

ціях різного рівня для просування і забезпечення реалізації інтересів окремих громадян, груп, громади тощо.

Тут також необхідно коротко зупинитися на особливостях самої політичної еліти або політичного класу (в межах сучасних підходів), яку з погляду опосередкованих інтеракцій можна представити у вигляді певним чином організованого структурного елементу політичного поля, який, з одного боку, віддзеркалює громадянські позиції частин, груп чи всієї громади залежно від рівнів політики, а з іншого, через свій статус та можливості здатен впливати на громадян. У широкому сенсі еліта виступає соціальною верствою, «яка виробляє та демонструє взірці мислення та поведінки, що приймаються соціальною групою чи суспільством як норма» [124, с. 310]. Це дозволяє включити до неї політичних лідерів, лідерів громадської думки і навіть лідерів окремих невеликих груп чи колективів, представників влади та органів самоврядування. Водночас такий підхід дещо дискусійний, і більш конструктивним, на наш погляд, є функціональне визначення еліти у загальному плані як категорії осіб, що здійснюють управління суспільством. За цими ознаками політичні еліти диференціюються від загальнодержавного до регіонального і навіть мікрополітичного рівня, виконуючи функції продукування і трансляції інформації вже існуючими каналами політичної комунікації. Політична еліта виділяється в загальній структурі еліти за трьома критеріями [82, с. 8–9]: позиційним (в залежності від місця суб'єкта у владній ієрархії), репутаційним (на основі експертних оцінок і рейтингів) та десизійним (*англ.* — рішення), що заснований на виокремленні тих, хто приймає стратегічні рішення. Саме на останній підхід будемо спиратися у подальшому дослідженні.

Оскільки останнім часом, з одного боку, лідерство щораз більше персоніфікується, а політичне поле все більше ускладнюється, то політичним елітам і лідерам потрібні ретранслятори, і, таким чином, «політичні діячі втягуються у гру, що ведеться самими ЗМІ і через них» [291]. Засоби масової інформації та комунікації, таким чином, займають особливу позицію в типології засобів опосередкування інформаційних інтеракцій. По-перше, вони є класичним інструментом поширення інформації, тобто являють собою ефективне джерело впливу у разі несиметричних інтеракцій. По-друге, вони виступають інформаційним фільтром, певним чином визначаючи інформацію, яка підлягає поширенню. І, нарешті, по-третє, ці засоби можуть самі продукувати нову інформацію,

так само поширюючи її на власну аудиторію. У цьому контексті функціонування суспільно-політичної ідеології, як будь-яких інших інформаційно-знакових систем, у сучасних суспільствах найтісніше сполучено з мас-медіа [287, с. 133], які надають широкі інструментальні можливості для створення, підтримки чи нівелювання необхідних ідей, позицій, іміджів тощо.

Сьогодні виокремлюються два основні типи засобів масової інформації та комунікації: традиційні (друковані) та електронні (радіо, телебачення, Інтернет). Найчисленнішими та найдоступнішими нині залишаються друковані ЗМІ, до яких належать, перш за все, газети і журнали, що мають чітку періодичність і спрямованість, визначену, наприклад, передплатами, аудиторію тощо. Але водночас вони є досить обмеженими, оскільки не можуть надавати оперативну інформацію всім зацікавленим особам в умовах сучасного швидкоплинного політичного часу. Саме це і покликані зробити електронні ЗМІ, які завдяки наявній фізичній інфраструктурі також охоплюють різні верстви населення і можуть надавати актуальну інформацію. Існуюча радіомережа охоплює майже всю територію сучасної України, достатньо поширені радіоприймачі, що робить радіо одним з найдоступніших засобів поширення інформації. Головною його особливістю є те, що слухання радіо не потребує виділення з боку людини додаткового часу і уваги, як під час читання періодики або перегляду телепередач, і тому воно може використовуватись як джерело надання найоперативнішої інформації, водночас майже не ставлячи за мету поширення серйозної аналітичної і стратегічної інформації. Для цих завдань більш підходить телебачення, яке «покликано посилювати символічні взаємозв'язки шляхом «видимістної», образної реконструкції життєвої реальності» [259, с. 123], дозволяючи реципієнту психологічно наближатись і умовно брати участь у новинах, аналітико-пізнавальних, описових та інтерпретаційних, розважальних програмах, які надає цей тип засобів масової інформації. Крім зазначеного, дуже важливими характеристиками телебачення є його широка спрямованість і декларована пасивність надання інформації, що, створюючи ефект розширення вибору, може активно керувати преференціями аудиторії. Нарешті, один з новітніх типів ЗМК — Інтернет, який попри невелику, але більш структурно та професійно визначену аудиторію надає вже згадувані нами можливості для створення ефекту безпосереднього контакту, незважаючи на просторові та часові обмеження. Дедалі доступнішими

та досить динамічними підсистемами Інтернету виступають [215, с. 355]: технічна (засоби комунікації та комп'ютери), соціальна (соціальна інтеракція, що виникає завдяки йому), комунікативне поле, що конструюється користувачами в процесі трансмісії інформації та визначається як віртуальна інформаційна реальність, на інтеракційних особливостях яких ми ще будемо зупинятися.

Незважаючи на різноманітність основних типів засобів масової інформації та комунікації, вони мають і низку основних системних характеристик. Виходячи з цього, головною функцією мас-медіа є управління «самоспостереженням суспільної системи» [114, с. 151] — розділення світу на систему та зовнішній світ, завдяки якій вони здатні конструювати та підтримувати суспільно значимі символи, створювати навколо них описи та інтерпретації задля самозбереження або руйнації самої суспільно-політичної системи та ідей, на яких вона базується. Крім цієї узагальнюючої функції або всередині неї, дослідники виділяють ще як мінімум чотири основні функції: спостереження за світом (збір та поширення інформації), редагування (відбір і коментування інформації), формування суспільної думки і поширення культури [56]. Вони дозволяють системам масової інформації та комунікації вбудовуватися у політико-владне поле та відповідним чином структурувати його для одержувачів інформації — суб'єктів тієї чи іншої політики.

Сучасна поліархічна демократія, множина політичних акторів, центрів прийняття рішень, динаміка політичного знання та інформації створили єдині умови, коли політичний контакт між урядом (державними інститутами) і громадянином (тобто виборцем) відбувається переважно за допомогою ЗМІ, які стають найважливішим посередником між ними і завдяки чому отримали «не тільки велику владу, а й несуть велику відповідальність за функціональну здатність та подальший розвиток демократії» [247, с. 72] шляхом поширення та підтримки відповідних інформаційно-знакових комплексів. Від виконання цієї функції залежить рівень демократії загалом, ступінь розвитку як громадянського суспільства, так і владних інститутів і ментальних моделей та тезаурусів суб'єктів політичного поля.

Представлена типологія систем опосередкування політико-владних інформаційних інтеракцій виступає відповідними інституціональними правилами взаємодії, які формалізуються в умовний інформаційний порядок як механізм інформування громадянина про те, що відбувається в навколишньому світі: «переваги, що

використовуються у визначенні рангу деяких подій, применшення інших подій, систему кваліфікації й оцінки поданої інформації, функціонування ідеологічних доктрин, напрямів мислення, моральних принципів, які здійснюють вплив на перебіг, кваліфікацію та інтерпретацію подій, представлених в межах так званого інформаційного порядку» [256, с. 11]. Отже, наявні засоби опосередкування інтеракцій виявляються ефективним інструментом політики сучасної держави, дозволяючи не тільки поширювати існуючу інформацію, але й створювати та підтримувати нову інформацію, надаючи широкі можливості для забезпечення необхідного рівня участі окремого громадянина у справах громади або громади у справах локальної спільноти чи держави загалом.

Таким чином, зрозуміло, що всі засоби опосередкування інформаційних взаємодій є важливим елементом інфраструктури політичного поля і покликані, по-перше, вдосконалювати систему інформування громадян. А по-друге, вони мають створювати умови ефективного зворотного зв'язку з органами місцевого самоврядування та виконавчої влади і тому потребують пильної уваги, координації та допомоги з боку, перш за все, зацікавленої в цьому держави, щоб вивести регіональну політику на якісно новий рівень — у тісній співпраці із громадянами, розширюючи тим самим простір їхнього потенційного вибору та ступінь відповідальності за здійснення тих чи інших кроків, важливих з погляду функціонування громади, населення регіону, держави.

Завдяки наявним можливостям сучасних засобів опосередкування інформаційних інтеракцій громадяни, з одного боку, та державні актори, з іншого, зазнають перманентного своєрідного впливу з метою стимуляції, нейтралізації, рефлексії, підтримання лояльності стосовно відповідної поведінки, оцінок чи преференцій. Оскільки сучасна демократія неможлива без цих засобів, вони мають використовуватися та використовуються всіма кореспондуючими сторонами політико-владної інтеракції для вироблення спільної політичної мети та конкретних тактичних дій щодо її досягнення, донесення структури потреб локальної спільноти до владних органів, узгодження різноманітних інтересів і шляхів їхнього задоволення, легітимації наявних політичних процесів чи стратегій тощо в межах існуючих реальних чи віртуальних форм і моделей взаємодії громадянина і влади шляхом використання наявних засобів опосередкування.

3.2. Процесуальні особливості опосередкованої інформаційної взаємодії

Наявність розвиненої структури засобів опосередкування інформаційних інтеракцій у владному полі ще не є показником ані ефективності політики, ані ступеня розвитку політичної системи загалом. Вони становлять інфраструктуру, яка надає певний потенціал для взаємодії, у той час як оцінка ефективності політичних процесів може відбуватися лише шляхом вивчення конкретних форм, методів, моделей інформаційних інтеракцій, які мають місце в тому чи іншому суспільстві чи його частині.

Основними передумовами функціонування моделей опосередкованих інтеракцій, окрім наявної інфраструктури та її потенціалу є, відповідно, знання про них, поширене на зацікавлені групи інтересів, включаючи громаду загалом. На місцевому рівні взаємодія з використанням опосередковуючих ланок відбувається за різними напрямами: по-перше, між громадянином, з одного боку, і громадою, органами влади та місцевого самоврядування, громадськими організаціями, партіями, засобами масової інформації тощо, з іншого; по-друге, між інститутами влади (в особі адміністрацій і органів самоврядування) та засобами опосередкування інтеракцій; і, нарешті, всередині самої системи опосередковуючих ланок. Кожен із зазначених рівнів надає низку конкретних інструментів для взаємодії і пропонує форми, які склалися відповідно до культурно-історичних традицій досліджуваного регіону і країни загалом. Крім того, кожна територіальна громада має у своєму розпорядженні можливість оперувати реальними потребами громадян, визначеними відповідними соціологічними дослідженнями і результатами адміністративної роботи місцевої влади, виробляти власну модель взаємодії, виходячи зі специфіки регіону та наявних ресурсів, для вироблення спільних просторів, дискурсів, конкретних інструментів з метою вирішення місцевих проблем і задоволення відповідних потреб. Досліджуючи форми і моделі взаємодії, потрібно звернутися до місцевих особливостей, локальних політико-соціальних програм, актуальних проектів та ініціатив як з боку владних інститутів, так і з боку громади, громадських організацій, політичних партій, засобів масової інформації та комунікації тощо.

Отже, розглянемо основні моделі інформаційних інтеракцій, які існують завдяки наявній та потенційній інфраструктурі

політико-владного поля з урахуванням місцевого, міського контексту. Так, оскільки загальний розвиток інститутів громадянського суспільства «відбиває встановлення соціального зв'язку між індивідами» [182, с. 9], який необхідний для забезпечення демократичної динаміки всієї соціально-політичної системи, головною антецедентною формою взаємодії є існування і трансляція інформації до представників громади щодо наявної інфраструктури з боку владних органів та самих організацій громадянського суспільства. Однією з найпоширеніших на сьогодні схем для забезпечення цього процесу є модель соціального партнерства, яка підкреслює рівнозначність та взаємокорисність кореспондуючих сторін, чому має слугувати політика, «яка б забезпечила поєднання індивідуальних, колективних і суспільних інтересів громадян» [217, с. 25]. Конкретними формами цієї моделі виступають [139, с. 76–77]:

– конкурси соціальних проектів (стосуються місцевих особливостей з чіткою спрямованістю і можуть визначатися локальним законодавством з урахуванням місцевих потреб);

– соціальне замовлення (на основі визначення пріоритетних соціальних проблем місцевої громади з боку владних інститутів, відповідним чином закріплених у місцевих бюджетах, проводяться конкурси або тендери відповідних проектів серед громадських організацій);

– залучення громадськості до розробки рішень владних інститутів (шляхом консультацій та залучення цільової аудиторії формуються спільні дискурси, результатом яких можуть бути як конкретні програми і проекти, так і місцеві нормативно-правові документи);

– громадські консультативно-дорадчі ради і координаційні структури (формуються з представників цільових груп і зацікавлених організацій з метою узгодження і громадської експертизи проектів рішень місцевих органів влади з найважливіших питань, що стосуються локальної громади);

– інформаційне забезпечення громади (на підставі визначення основних проблемних питань місцевої громади, її інформаційних потреб формуються відповідні консультативні матеріали з відповідями і коментарями, що розповсюджуються серед цільових груп);

– просвіта членів територіальної громади (брак знань і навичок, які вже відмічалися нами в ході вивчення адміністративного процесу, компенсується проведенням відповідних семінарів і тренінгів для представників місцевого самоврядування, громад-

ських діячів, представників бізнесу та інших зацікавлених членів місцевої громади).

У ході функціонування будь-якої моделі інтеракцій громадянського суспільства та інститутів державної влади необхідно постійно перевіряти її ефективність шляхом перманентного моніторингу змін, динаміки знань і свідомості, реальних дій з метою вчасного коригування або закріплення досвіду ефективної взаємодії. Вибір моделі взаємодії знаходиться у межах компетенції як владних структур, так і інституцій громадянського суспільства [257] на основі наявної інформації про місцеві проблеми, які потребують спільної участі для свого вирішення. За визнання необхідності таких інтеракцій, підвищення їхньої ефективності поширюється відповідна інформація з боку зацікавлених акторів на визначені цільові групи, що також може закріплюватися нормативно-правовим шляхом. Координація діяльності з погляду ефективності такої співпраці повинна будуватися на засадах саморегуляції та самоорганізації шляхом формалізації та поширення відповідної інформації.

Нестача відповідної інформації, а також трансформації координаційних акцій у суто адміністративні форми зумовлює певну примітивність громадянського суспільства в Україні, «а перспективи його розвитку безпосередньо залежать від того, чи вдасться подолати їх взаємне відчуження» [200, с. 250], яке за наявності нормативно дозволених моделей взаємодії поки що підтримується існуючими традиціями і стереотипами, завдяки чому громадська активність і участь у справах громади поступово знижуються.

Подолання негативних тенденцій можливе також шляхом підвищення відповідної політичної активності представників громади завдяки їхньому залученню безпосередньо до політичних процесів. Політичні партії, які посідають головне місце в цьому процесі, являють собою комунікаційні центри, що покликані сприяти вирішенню інформаційних потреб громади шляхом їх трансляції на більш високий рівень — регіону, держави загалом, що набуває особливого значення після проведення виборчої реформи і переходу на повністю пропорційну систему виборів до рад усіх рівнів.

Система інтеракцій політичних партій та держави в умовах поліархічного політичного режиму сьогодення «інтегрує інтереси суспільних груп та реалізує функції суспільної адаптації державно-управлінських рішень» [266, с. 40], акумулюючи в собі всі основні комунікаційні функції забезпечення необхідного рівня

політичної участі населення країни. Сучасна європейська модель інформаційної взаємодії цього типу визначається як впорядкована, «об'єднана за допомогою осмислення певного процесу або явища реалізація інтересів національної спільноти (або її частини), спрямованої на підвищення ефективності державного управління та мінімізацію можливих витрат (через конфліктність сторін суспільно-політичного діалогу)» [266, с. 43], через що вирішується питання її оптимізації. Для досягнення цих цілей знову постає питання організації публічного дискурсу, у ході якого виявляються наявні питання, що потребують політичного вирішення, та обговорюються можливі шляхи їх подолання.

Згідно із задекларованою ідеологічною платформою політичної партії нею надаються більш-менш конкретні інструменти для вирішення питань громади, території, країни загалом. У площині інтеракції політичних партій та громади необхідне відповідне інформаційне супроводження ідеології та програмних засад партії шляхом формування та поширення іміджів самої політичної структури, її засновників, лідерів тощо, завдяки чому відбувається набір нових членів і організації груп підтримки. Через головну особливість сучасних українських політичних партій як основних учасників виборчого процесу найбільш ресурсні з них стають потенційно привабливими для економічних інвестицій з метою отримання відповідних владних повноважень, тому до форм залучення нових членів належать також і адміністративні, і фінансові процеси забезпечення партійного складу. Організовані таким чином партійні структури створюються здебільшого ситуативно і тримаються на чіткій ієрархії та неінформаційних важелях впливу на своїх членів.

Модель інформаційних інтеракцій всередині партійної системи на рівні регіону чи окремого міста у спокійні періоди ґрунтується здебільшого на неформальних контактах лідерів чи представників апаратів партій, трансформуючись у передвиборчі періоди у боротьбу іміджів партій, що формуються ЗМІ та ЗМК, лідерами думок, політичними лідарами і елітою тощо.

Стосовно політичної еліти як засобу опосередкування інтеракцій відзначимо, що на рівні окремого регіону, як і країни загалом, переплітаються інтереси різних політичних еліт, між якими також відбувається взаємодія, результатом якої є розподіл сфер впливу на представників місцевої громади, з одного боку, і на державну політику, з іншого. У процесі таких інтеракцій загальнодержавна

політична еліта «намагається звести «момент невизначеності» до мінімуму, монопольно контролювати мережі, зробити їх жорсткими та щільними, сформувати моноцентричну клієнтелу, позбавити місцеві елітні групи можливості вибору та маневру, перетворюючи їх у лояльних агентів» [175, с. 21], хоча це стає все менш актуальним з погляду розвитку міцних регіональних еліт і специфіки становлення української еліти. Але місцева політична еліта має в цьому сенсі велику перевагу, оскільки здатна репрезентувати інтереси саме цього регіону і забезпечувати або хоча б декларувати забезпечення інтересів місцевої громади шляхом лобіювання на більш високих рівнях. Крім того, оскільки ми розглядаємо саме десизійну еліту, до якої об'єктивно включаються «не тільки власники офіціальних посад, але і особи, які не мають високого статусу, проте мають реальний вплив на владу» [193, с. 61], потрібно визначити ці центри прийняття стратегічних рішень. Становлення такої політичної еліти також є результатом певних інтеракцій, внаслідок яких перерозподіляються чи закріплюються існуючі статуси. У Донецьку цей процес ішов двома шляхами: з одного боку, через інерційну владу промислової еліти періоду занепаду Радянського Союзу, в яких залишилися економічні важелі впливу; з іншого боку, через конвертацію кримінального капіталу в економічний і політичний.

Включення політичної еліти у наявні системи інтеракцій викликає вже зазначене раніше явище кібернетики другого порядку, в межах якої «спостерігаються та описуються спостерігачі» [114, с. 182]. Група, що претендує на роль політичної еліти, у такому разі або приймає існуючі системи інтеракцій (з їхніми символами, культурними, лінгвістичними особливостями тощо), адаптуючись до них, або за допомогою символічно генералізованих засобів комунікації намагається змінити їх чи адаптувати вже під себе. Зміст інформаційних інтеракцій, а саме — інформація, виступає, таким чином, одночасно і засобом, і метою становлення і функціонування політичної еліти на всіх рівнях взаємодії.

Водночас слід зазначити, що інформаційна інтеракція може і не стати політичною інтеракцією, тобто будь-яка подія як така може залишитися простою констатацією і не торкнутися громадської думки. Для того, щоб це відбулося, знову необхідна обробка символами — створення інтерпретації інтерпретації, а також її подальша трансляція. Найголовніша роль у символізації політичної інформації відводиться сьогодні засобам масової інформації

та комунікації, система яких «з одного боку, — простір функціонування ідеології, а з іншого, світ символічних конструкцій мови, аудіо- та відеообразів» [287, с. 123], тобто являє собою багатоступеневу систему опосередкування інтеракцій у політичному полі, що і становить основу відповідних моделей взаємодії. Деталізуючи цей аспект, що позначається на всіх процесуальних особливостях цього типу опосередкованих інформаційних інтеракцій, слід відмітити, що засоби масової інформації ще за початкових умов виявляють дуже небезпечну особливість — «вони уловлюють індивіда всередині маси» [150, с. 208] і, таким чином, переплутують індивідуальне і колективне сприйняття інформації, часто навіть не ставлячи цього за мету. З іншого боку, ЗМІ використовують і певну спрямованість своїх публікацій — або «маса» (популярномасові видання), або конкретний споживач чи група (аналітичні, бізнесові). У політичній сфері ця особливість часто використовується для цільового поширення інформації, відповідного її підсилення чи, навпаки, нівелювання, залежно від завдань і характеру цієї інформації.

Як елемент культурного поля наявні засоби масової інформації та комунікації є класичним інструментом поширення та підтримки культурних традицій, виступаючи на сучасному етапі найважливішим чинником динаміки і розвитку як поля культури, так і поля політики. Тісний взаємозв'язок культури і комунікації загалом проявляється дуже яскраво саме завдяки існуванню та розвитку засобів масової інформації, ставлячи їх у взаємозалежність одних від одних. Сучасна масова культура, що швидко розвивається, співвідноситься із «явищами соціальної інтеграції свідомості через засоби масової інформації» [290, с. 45], тобто як продукується ними, так і підтримується поширенням відповідних інформаційно-знакових комплексів, впроваджуючи їх через наявні механізми, перш за все, у колективну свідомість. Таким чином вимальовується модель взаємодії ЗМІ не з конкретними громадянами, групами, громадою тощо, а з різними формами свідомості, наслідком чого є формування нових ментальних моделей учасників інтеракцій, а також і таких важливих елементів, як мова і культура загалом.

На сучасному етапі розвитку масових комунікацій головним результатом інтеракцій ЗМІ з іншими соціальними і політичними акторами все більше стає «інформаційний вплив на громадян, визначення спрямованості та стимулювання їх соціальної активності»

[184, с. 267], а основною соціальною функцією, відповідно, «не просте інформування, а впровадження у масову свідомість певної системи цінностей» [245, с. 104]. Зворотний зв'язок демонструє сприйняття/несприйняття запропонованих інтерпретацій і запит на нові інтерпретації (саме в цьому аспекті розрізнюється масова поп-культура і культурна індивідуалізація). Зазначений процес притаманний будь-яким суспільствам, де певна множина політичних акторів має у своєму розпорядженні достатньо незалежні від інших засоби масової інформації та комунікації. Через існування таких функціональних і ролевих особливостей ЗМІ вони активно використовуються у двох основних напрямах — як ефективний ретранслятор і поширювач певним чином визначених інтерпретацій, з одного боку, і як творець таких інтерпретацій, з іншого. Саме це зумовлює динаміку статусів ЗМІ від звичайної передачі повідомлень від суб'єкта до множини об'єктів, до створення нової інформації шляхом заміни однієї інтерпретації іншою.

Процесу використання цих особливостей засобів масової інформації та комунікації в інтеракціях на всіх рівнях також слугують їхні базові ефекти, які забезпечують зв'язок між ними та «рівнем громадянської свідомості» населення [60]: «ефект вибору» (тобто можливість вільного вибору людьми джерел інформації), «медіа-ефект» (зумовленість новинною політикою ЗМІ зацікавленості людей у політичній і громадянській участі) і, нарешті, «ефект взаємодії» (інтерактивний характер спілкування громадян і ЗМІ, який сприяє виникненню стійкої залежності між отриманням інформації та наступної констеляції очікуваних дій). У своїй діяльності засоби масової інформації використовують апеляції до таких чуттєвих, ірраціональних, емоційно-вольових компонентів суспільної свідомості, як почуття любові до Батьківщини, націоналістичні і патріотичні настрої, чинники регіональної ідентичності тощо, через що «здатні мобілізувати підтримку з боку значних верств населення тих чи інших акцій правлячих кіл чи окремих зацікавлених груп» [81, с. 373]. Активізуючись у збудливі періоди (як, наприклад, вибори), ці дії покликані змінювати масову свідомість, але часто мають короткочасний характер і по завершенні пропагандистських кампаній, не маючи відповідного інформаційного супроводження і підтримки з боку стійких символічних систем, припиняють свій вплив.

Водночас вказана направленість ЗМІ на почуттєві стимули одержувачів інформації зумовлює зміну характеру самої інформації,

що надається. Увага засобів масової інформації та комунікації таким чином зсовується з опису події на приватне життя особистості (іміджу особистості), «з політики як сфери діяльності на подробиці приватного життя її акторів, через що реципієнт (майбутній виборець) отримує зовсім не ту інформацію, яка зробила б його політично освіченим і дала б уявлення щодо державного апарату та уряду» [293, с. 26]. З огляду на це ЗМІ становлять не основу функціонування та розвитку існуючої загальної культури, у тому числі політичної, а скоріше, використовуються як інструменти контркультури, спрямованої на дезорганізацію масової свідомості шляхом перевантаження сенсорних каналів сприйняття інформації, формуючи новий культурний шар, часто далекий від процесів усвідомленої участі. Сформовані таким чином системи ЗМІ та ЗМК щодня «завалюють нас надлишковою інформацією без конкретного адресата, який міг би використовувати всю цю її багатоманітність та конкретність» [230], реалізуючи функції ефективної поведінки в тих чи інших умовах. Поряд з цим процесом треба визнати той факт, що ЗМІ та ЗМК у сучасному суспільстві є скоріше предметом економічних інвестицій, тобто орієнтовані здебільшого на отримання реальних фінансових прибутків, через що, віддаючи перевагу саме економічним важелям функціонування, спрямовують свою діяльність на зазначений розвиток культури (контркультури) в основному шляхом надання можливостей для зацікавлених осіб у розміщенні реклами. І тут знову яскраво проявляється дедалі більше значення символізації, бо там, «де важливість інформації визначається її рекламними якостями, неминуче зростає розрив між реальним світом та світом, що пропонується ЗМІ» [81, с. 388]. Адже оформлена у такий спосіб інформація формує споживацькі настрої, які є головним виявом масового суспільства, яке вже саме починає підтримувати розвиток саме таких тенденцій, висуваючи відповідні інформаційні потреби. З політичної точки зору, орієнтація на здобуття економічного прибутку, на розваги як складової поп-культури і відповідні рейтинги «з їхнім елементом зворотного зв'язку — це нервова система, яка диктує, що давати у ефір» [30, с. 11]. Це знову-таки сприяє розвитку чисто символічної політики, яка заснована на образах, іміджах політичних акторів і структур, які створюються за фінансової та організаційної підтримки владно-економічної еліти та інших зацікавлених осіб з відповідними ресурсами.

З погляду демократичного інформаційного процесу шляхи оптимізації опосередкованих ЗМІ інтеракцій полягають у тому, щоб

«закріпити, зберегти атрибути демократизації політичного процесу — дискусійність, відкритість форумів, обмін думками, різнодумство у політичному плюралістичному просторі» [259, с. 116]. Але це потребує прозорих механізмів фінансування з різних джерел та нормативно закріпленого механізму підтримки таких ініціатив з боку зацікавленої в цьому держави та стійких інституцій громадянського суспільства. Сьогодні громадськість активно включається в інтерсуб'єктивні процеси, в чому найголовніша роль відводиться саме інтерактивній техніці, що вимагає більшої відповідальності і відповідної загальної і політичної культури. Адже для забезпечення ефективної демократичної динаміки політичної системи «навіть у пропаганді кожному індивіду повинна бути надана свобода» [259, с. 119–120], простір якої розширюється підвищенням загальноосвітнього рівня, наданням якнайширшої та різнопланової інформації щодо подій всередині самої соціально-політичної системи. Інтерактивність сучасних ЗМІ досягається різними шляхами, які передбачають, по-перше, відповідні знання щодо існування різних форм взаємодії зі ЗМІ та через них — з інститутами влади, по-друге, набір необхідних комунікаційних навичок та компетенції для використання цих знань у процесі реалізації своїх прав та діяльності; по-третє, наперед задану ментальну модель і тезаурус для адекватного розуміння представленої інформації і реалізації очікуваних дій.

Зворотний зв'язок реалізується також кількома напрямами, одним з яких є вимір аудиторії мовлення, який розвивався як частина більшої організаційної форми системи «зі створення більш кваліфікованого механізму зворотного зв'язку з метою узгодження виробництва та поширення, тобто задля створення раціоналізованої системи керованого споживання» [267]. Ця модель передбачає використання інших форм взаємодії, окреслених нами раніше — опитування громадської думки, визначення комунікаційних центрів — лідерів думок та ін. Окрім цього, для забезпечення зворотного зв'язку використовуються спеціальні інформаційні програми, які дозволяють проводити інтерактивне спілкування в режимі реального часу, але їх не так багато, і за наявних обмежень ефіру і його вартості вони не можуть бути визначними.

Стосовно традиційних друкованих ЗМІ ситуація зі зворотним зв'язком складніша, оскільки їхній формат не передбачає інтерактивне спілкування, хоча може ефективно використовуватися для поширення інформації з чітко вираженою періодичністю.

Формально більшість з друкованих видань мають розділи зворотного зв'язку, але найчастіше, знову-таки, редакція сама визначає, що саме буде представлено в цих рубриках, оскільки відбити всі звернення або хоча б статистику щодо них майже неможливо через об'єктивні обмеження друкованих видань. На жаль, альтернативні форми взаємодії ще не набули значного поширення, хоча все більше звертаються сьогодні до них — по-перше, для отримання інформації, по-друге, для власної репрезентації, і потретє, саме як для організації інших форм взаємодії. В цьому сенсі інтерактивність Інтернету слугує розвитку демократичних засад через організацію ефективного зворотного зв'язку, але тут проявляється в основному технологічна відсталість, зумовлена здебільшого фінансовими негараздами. Рівень використання Інтернету в Україні залишається ще достатньо низьким — в межах 5–8[1] і також нерівномірним по регіонах з природним домінуванням індустріально розвинутих районів. Слід наголосити, що останнім часом Інтернет виступає, перш за все, як джерело інформації для її подальшого використання традиційними ЗМІ, тобто здебільшого для журналістів, які займаються вже селекцією та інтерпретацією такої інформації. Те, що Інтернет не набув ще значного поширення, відбивається також на тому, що ще далеко не всі державні послуги і не так швидко з'являються у мережі і більшість матеріалів має тільки іміджовий характер. Але все ж таки простежується позитивна динаміка, згідно з якою держава дедалі активніше просувається в Інтернет. І головними проблемами, на думку експертів, тут є питання кваліфікованих кадрів та оновлення комп'ютерної техніки з відповідним розширенням можливостей для доступу.

Додатковим питанням на цьому рівні взаємодії є те, як відбивається на процесі комунікації її опосередковування комп'ютером. По-перше, використання цієї форми взаємодії знову-таки потребує відповідних знань та навичок, а по-друге, використання цих

[1] За даними Держкомзв'язку [312] у 2003 р. кількість користувачів Інтернету становила 8% . В той же час необхідно враховувати певну відносність таких підрахунків, методів проведення яких досить багато. Наприклад, за даними порталу Bigmir у січні 2006 р. кількість українських користувачів становила тільки понад 4,2% , або 2 514 663 [325], а згідно з соціологічним опитуванням, проведеним компанією GFK-USM, за кілька місяців до цього — станом на жовтень 2005 р. регулярно користувалися Інтернетом в Україні 18% населення.

засобів опосередкування за наявності ефекту оперативності не убезпечує кінцевого користувача від порушень соціальної комунікації, відповідно до чого може спотворюватися первісна інформація. Проте «технічна мережа енергетичних потоків є по відношенню до комунікації зовсім нейтральною» [112, с. 135]. Тобто, дійсно зводячи нанівець існуючі просторові (а отже, і часові) комунікативні обмеження, вона, однак, є тільки ресурсом, який використовується конкретними соціально-політичними акторами відповідно до власних цілей і завдань.

Загалом можливості, які надає Інтернет, спрощено можна звести до такої схеми: «продаж очікувань та використання інформаційних ресурсів» [218, с. 75] за невеликих фінансових затрат, але певної інформаційно-комунікаційної компетенції. З одного боку, використання доступного Інтернету з його можливостями створює підстави до широкого залучення зацікавлених людей і організацій до політичної діяльності, стаючи підґрунтям так званого «транснаціонального громадянського суспільства» [46]. З іншого боку, це становить також і приховану небезпеку як Інтернету, так і інших інтерактивних ЗМІ, яка полягає у базових ефектах цих систем, коли на відміну, наприклад, від телеглядача «користувач мережі психологічно впевнений у свободі свого інформаційного вибору, у неможливості маніпулювання його поведінкою з боку інших мережевих суб'єктів» [236, с. 142], оскільки має змогу обирати інформаційні ресурси відповідно до власних знань, переконань та очікувань. Стаючи дедалі активнішим актором культурного, а з ним і політичного полів, такі системи починають впливати на соціальну диференціацію суспільства (наприклад, політична структура Інтернету відмінна від структури реального політичного поля країни чи регіону через надання більш ліберальних умов доступу до основних ресурсів репрезентації політичних акторів). Водночас використання зазначених систем поряд з традиційними засобами опосередкування інтеракцій дедалі більше підштовхує пересічних користувачів «до переосмислення свого індивідуального і групового досвіду, продукуючи у них нові очікування, змінюючи саму структуру їхніх політично важливих інтересів» [275, с. 8], роблячи ці системи активним суб'єктом інформаційного впливу, водночас надаючи широкі можливості для приховування авторства, з одного боку, і оперативного поширення інформації, з іншого. У цьому сенсі, наприклад, поширена думка, що поява і розвиток глобальної інфо-комунікативної інфраструктури,

найбільш яскравим виявом якої є мережа Інтернет, створили передумови формування універсального способу управління свідомістю, а відповідно — й поведінкою людей, де саме ця інфраструктура є «центральною ланкою ланцюга, що з'єднав інформаційну та психологічну війни» [236, с. 140], багато виявів чого ми можемо бачити у передвиборчих кампаніях багатьох країн. Справа у тому, що Інтернет деідентифікує людину-користувача цієї інформаційної системи, але він точно також деідентифікує людину-творця багатьох цих ресурсів, з єдиною поправкою стосовно іміджових ресурсів (відомих брендів), де авторство є обов'язковим елементом підтримання престижу. Питання деідентифікації не так важливе у інтерактивному індивідуальному спілкуванні, де може реалізуватися прагнення людини до втаємничення. Але коли обмін суспільно важливою інформацією відбувається в цьому режимі (новини, важливі коментарі тощо), то саме Інтернет дозволяє залишитися інкогніто, і ця нова ідентичність може дозволити собі, за наявності певних ресурсів, викривлення, перекручення чи навіть постачання зовсім неправдивої інформації. Це є абсолютно об'єктивним процесом, який останнім часом негативізується тим, що сьогодні Інтернет політизується дуже великими темпами, за наявності тісного зв'язку з реальною політикою (через журналістів, політиків, активних та забезпечених ресурсами громадян тощо). І, таким чином, інформація, народжена в системі Інтернету, може мати великі і важливі наслідки у реальній політиці, що вже знову привертає увагу до моральних якостей людей, які ці ресурси створюють, поширюють та використовують з певною метою.

Наведені основні форми, моделі і процесуальні особливості засобів опосередкування інформаційних інтеракцій є як ідеальними, так і реальними, що проявляються у політичному полі України, зокрема полі політичної влади міста Донецька, але далеко не є вичерпними. Але, на наш погляд, вони є домінуючими у системах інтеракцій, які доступні для аналізу й інтерпретації. Розглянуті процеси мають неоднозначний характер з позицій оцінки динаміки політико-владного поля. Залежно від контекстів, історично закріплених сталих форм і моделей, а також їх інформаційного наповнення вони можуть слугувати або демократичному, або авторитарному характеру цієї динаміки. Проте, відмітимо, що майже усі інші опосередковуючі ланки у своєму функціонуванні використовують зазначені форми і механізми, які організовують відповідні дискурси для реалізації комунікативних очікувань сторін

і досягнення поставлених цілей. Розглянуті форми і моделі взаємодії дозволяють робити висновок про універсальну компетенцію (у термінології Н. Лумана) представлених опосередковуючих ланок, особливо систем ЗМІ та ЗМК, які не тільки формалізують публічні дискурси, транслюють та поширюють інформацію, але й набувають достатньо конкретного зворотного зв'язку і здійснюють вплив на інформаційні преференції усіх сторін, задіяних у політичних комунікаціях та інтеракціях.

Нарешті, аналізуючи форми і моделі функціонування засобів опосередкування інформаційних інтеракцій, слід відмітити, що згідно з відповідними дослідженнями процесуальні характеристики загального мас-медійного простору України у роки незалежності, особливо у збудливі періоди висвітлення передвиборчих інтеракцій, позначалися певними негативними особливостями, зокрема [128, с. 27]:

– порушенням принципу рівного доступу політичних сил до ЗМІ;
– сортуванням інформації;
– замовчуванням інформації;
– дозуванням інформації;
– домінуванням оцінкових суджень у поданій інформації;
– вилученням окремих відомостей із загального контексту або акцентуванням інших (темники);
– відсутністю у повідомленнях різних точок зору;
– незбалансованим поданням інформації щодо одних партій і блоків порівняно з іншими.

Зрозуміло, що у такі періоди наявні моделі інтеракцій обтяжуються також і штучними процедурами, що використовуються для забезпечення реалізації комунікаційних очікувань з боку політичних сил, які мають більше ресурсів (адміністративних, фінансових, організаційних тощо). Але, так чи інакше, проявившись у політичному полі, вони і надалі здійснюють свій вплив у спокійні періоди. Розвиток політичних комунікацій і опосередковуючих ланок інформаційної взаємодії з наданням дедалі ширших можливостей для відповідного впливу на громадянина, окремі соціально-політичні структури, громадськість загалом щораз гостріше ставить питання контролю за цими засобами, який може проявлятися як увага з боку громадських організацій, зацікавлених владних інститутів, представників бізнес-груп тощо, шляхом набуття відповідних знань і навичок, підвищення рівня загальної політичної культури, розвитку тезаурусу та інформаційної компетенції.

Відсутність цілісної системи забезпечення цього процесу зумовлює те, що попри наявність розгалуженої системи політичних зв'язків комунікація по лінії «центральна влада — регіони — громадськість» залишається слабкою, як і відповідний «зворотний зв'язок влади з громадянами та громадськими організаціями, необхідний для визначення проблем регіонів та залучення громадськості до вироблення політичних рішень» [144, с. 276]. Через це, як наслідок, страждає уся державна політика як щодо регіонів, так і щодо державного інформаційного забезпечення динаміки політичної системи загалом.

У сучасних умовах функціонування багатоступеневої інтеракційної системи підвищуються інформаційні та організаційні вимоги до політичних акторів, інститутів держави і громадянського суспільства, водночас із зростанням рівня відповідальності зацікавлених осіб перед групами інтересів, державою, суспільством тощо. Головною небезпекою дій, пов'язаних з прийняттям політичних рішень та їхньою подальшою реалізацією, відповідно, виступають [247]: популізм, зведення актуальної дискусії через телебачення до рівня суперечки; втрата парламентської самоповаги (уряд повинен спочатку звертатися до громадськості, а потім інформувати парламент); криза журналістської самосвідомості (журналіст як інформатор) тощо, які потенційно доступні та достатньо передбачувані за результатами, але виступають тільки тактичними інструментами досягнення короткочасних цілей політичними акторами і можуть бути досить загрозливими для політичної системи зі стратегічного погляду.

Нормативно механізмом оптимізації цих інтеракційних процесів на цьому рівні буде приведення наявних процесів у когерентне співвідношення, певну гармонізацію рівня доступності, демократичності і ефективності. Оптимізація процесу опосередкованих інтеракцій може відбуватися різними шляхами, зокрема за мережним підходом, вимагаючи дотримання у моделях взаємодії таких ключових аспектів мережної ефективності [268]:

– мережна ефективність буде найвищою, коли мережа інтегрована, але тільки коли інтеграція централізована навколо владного ключового агента, що полегшує як інтеграцію, так і координацію;

– мережна ефективність буде найвищою, коли механізми фінансового контролю держави є прямими, а не фрагментованими або опосередкованими;

– мережна ефективність є найбільш імовірною в багатому ресурсами оточенні і є щонайменше імовірною в небагатому ресурсами оточенні. Але тільки цього замало, і одне ресурсне багатство не створить ефективну мережу, ресурсний недолік не означає неефективну мережу (тобто інші фактори більше значимі);

– мережна ефективність буде найвищою за умов загальної мережної стабільності, хоча стабільність не є достатньою умовою для ефективності. Цей взаємозв'язок буде найтіснішим, коли мережа добре оснащена, контролюється центром і забезпечується безпосередньо.

Питання суб'єктів цих процесів, які зможуть взяти на себе відповідальність за дотримання цих норм, вирішується також шляхом поширення відповідної інформації про найвищу ефективність та оптимальність такої організації інтеракцій, тобто підвищенням рівня усвідомлення необхідності цих процесів для позитивної динаміки політичної системи як з боку державних інститутів, так і з боку політичних партій, організацій громадянського суспільства та інших зацікавлених груп.

Загалом можна констатувати, що з розвитком засобів опосередкування інтеракцій і дальшим відповідним ускладненням усього політичного поля в нашій країні майже не змінилися форми і моделі взаємодії, що створює додаткові загрози для динаміки вітчизняного політичного поля. В сучасних умовах необхідно залучати увесь доступний прагматичний інструментарій, зокрема той, який надають самі мережі для забезпечення ефективного політичного управління в умовах поліархічного режиму, що дозволить розширити як рівень компетенції, а відповідно, і межі та простір участі населення місцевих громад, так і рівень довіри і підтримки до регіональної та інформаційної політики держави, зумовивши перспективи її функціонування та розвитку. Однак у сучасному політичному полі доступні основні форми, методи, типи і моделі опосередкованих інформаційних інтеракцій. Головне ж завдання полягає у належному їх використанні і супроводженні, що дозволить підвищити активність представників місцевої громади, брати участь у формуванні місцевої політики, опосередковано впливати на політико-владні процеси, що відбуваються на місцевому рівні.

3.3. Динаміка опосередкованих інформаційних інтеракцій у процесі реалізації політичної влади міста Донецька

Визначене раніше політико-владне поле сучасного великого українського міста з наявними опосередковуючими ланками, можливостями і обмеженнями ефективних інтеракцій з метою підтримки стабільності і динаміки політичної системи потребує певного уточнення і відповідної емпіричної перевірки крізь призму обраної нами методології та інструментарію. Така верифікація у межах запропонованого дослідження можлива на основі даних статистики, інтерв'ювання ключових комунікаторів, контент-моніторингу і дискурс-аналізу основних засобів опосередкування політико-владних інформаційних інтеракцій.

Незважаючи на зовсім різні типи засобів опосередкування інформаційних інтеракцій, початкові умови та потенційні моделі для взаємодії, що ними пропонуються, вони мають чіткі системні характеристики, єдине середовище, формулюють комунікаційні очікування, часто засновані на відповідній реакції і мають канали для зворотного зв'язку. Всередині міської системи інформаційних інтеракцій необхідне розрізнення існуючих моделей відбувається за допомогою декомпозиції цілей і ресурсів опосередковуючих ланок, які вони пропонують у межах своїх організаційних форм для очікуваного рівня участі громадян у справах місцевої громади, забезпечення їх необхідною інформацію щодо державної та місцевої політики, реалізації власних індивідуальних і колективних прав тощо. Висвітливши ці елементи у конкретних умовах, можна визначити вплив послідовності (дій, надання інформації тощо) на значення, яке вони мають для політичної системи загалом.

У процесі дослідження засобів опосередкування інформаційної взаємодії у виконавчому комітеті Донецької міської ради була отримана статистична інформація щодо кількості організацій та їхніх членів, форм діяльності і інтеракцій, проведено експертне інтерв'ювання керівного складу профільних підрозділів адміністрації, найбільших та найчисленніших громадських організацій і партій, редакторів найпопулярніших видань міста. Компліментарними аналітичними інструментами у ході дослідження виступили контент-моніторинг існуючих комунікативних каналів як оцінка «змісту документів з метою виявлення або виміру

різноманітних фактів та тенденцій, відображених у цих документах» [210], у конкретному соціальному контексті, основних найбільш рейтингових ЗМІ міста, дискурс-аналіз як цільовий аналіз форм комунікативної взаємодії з метою «пошуку прихованих цілей, дистанції між політичною риторикою і справжніми намірами політиків» [240, с. 298] тощо. Часовим періодом для інтерв'ювання був грудень 2004 р.; період моніторингу діяльності громадських організацій, політичних партій та ЗМІ — закінчення парламентських виборів 2002 року — вибори 2006 р. Контент-моніторинг найпопулярніших ЗМІ охопив видання з 1.04.2002 по 21.11.2002 (призначення голови Донецької обласної державної адміністрації Прем'єр-міністром України), оскільки це був відносно спокійний період з погляду політико-владних інформаційних інтеракцій.

У ході інтерв'ювання зазначеним комунікаторам були поставлені питання щодо:

– термінів існування організацій;

– функціональних форм взаємодії із громадянами (процедур залучення нових членів, отримання та поширення інформації тощо);

– форм і моделей взаємодії із засобами масової інформації та комунікації;

– форм і моделей інтеракцій з органами місцевого самоврядування та державною адміністрацією;

– джерел фінансування;

– власної оцінки рівня та якості взаємодії з громадянами, владними інститутами, ЗМІ (ефективна/неефективна, проблеми, перспективи, пропозиції тощо).

Питання ставилися відповідно до розглянутої раніше теоретичної схеми інтеракцій з виділенням творця, відправника інформації, систем кодування і декодування, реципієнтів інформації, каналів її передачі, селекції та зворотного зв'язку, причому як і у ідеально-нормативній, так і у реально функціонуючій площині з визначенням відповідних потенціалів, перешкод, небезпек і шляхів оптимізації. Нарешті, паралельно застосований мережний аналіз додатково дозволяє визначити, наскільки мережа існуючих засобів опосередкування є інтегрованою (з погляду інтеграційних та координаційних процедур); існуючі та потенційні механізми фінансування; наявні ресурси і мережну стабільність загалом.

Зупинимося детальніше на конкретних типах опосередкованих інформаційних інтеракцій у сучасному м. Донецьку. Так, у м. Донецьку, як і у регіоні загалом, наявна досить широка мережа

громадських організацій, що створює підстави говорити про розвинутий «третій сектор» [140, с. 96]. На кінець 2004 р. у місті налічувалося 216 громадських організацій різного типу (не враховуючи політичних партій, об'єднань та рухів) з чіткою тенденцією до зростання, діяльність абсолютної більшості з яких спрямована на розв'язання соціальних проблем (допомога та артикуляція інтересів соціально незахищених верств населення — інвалідів, ветеранів, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи тощо). Достатньо численними та організаційно сильними є професійні об'єднання (особливо шахтарські та металургійні), а також деякі етнічні організації (наприклад, товариство греків та ін.). На початку 2005 р. громадських організацій у місті налічувалося вже понад 400 [310], майже третина з яких достатньо активно реалізує свою діяльність.

Найбільшими та найактивнішими громадськими організаціями м. Донецька є Спілка «Чорнобиль України», організація допомоги дітям-інвалідам «Веселка», Ліга-Клуб ділових і професійних жінок м. Донецька, Об'єднана рада ветеранів Афганістану м. Донецька, Донецька міська громадська організація «Спілка шахтарів-інвалідів» тощо, які загалом відображають основні проблеми міста і регіону. Зазначені організації сформувалися упродовж 1990-х років на базі питань, які потребували негайного вирішення, але до яких була відсутня увага з боку державних інститутів. Більшість організацій мають районні відділення, у яких відбуваються прийоми населення, поширення інформації ведеться через ЗМІ та шляхом розповсюдження інформаційних бюлетенів. Здебільшого ці організації є регіональними представництвами загальноукраїнських структур, що використовують їхні інформаційні, фінансові та організаційні ресурси для роботи на місцях. Доступ до засобів масової інформації та комунікації обмежений можливостями фінансування, але іноді відкривається завдяки резонансним проблемам (наприклад, надання можливостей для виступів з боку Чорнобильських організацій у день аварії). Навіть у зазначених організаційно міцних громадських організаціях міста відчувається нестача координації діяльності та доступу до систем обміну досвідом і інформацією. З цією метою більшість громадських організацій міста зацікавлені у входженні до ширших мереж організацій зі схожою проблематикою. Взаємодія із органами місцевого самоврядування та державними адміністраціями відбувається шляхом надання пропозицій до бюджету міста з метою фінансової підтримки цільових груп, а також контролю за його виконанням.

Здебільшого пропозиції громадських організацій до бюджету приймаються профільним комітетом міської ради, але враховуються частково. Іноді місцева влада залучає представників тих чи інших організацій до тимчасових робочих груп для вирішення актуальних питань громади, що знаходяться в межах їхньої компетенції, але це буває дуже рідко. Реорганізоване управління зв'язків із громадськістю і управління внутрішньої політики у разі проведення акцій, пов'язаних із діяльністю громадських організацій, запрошують їхніх представників до участі, що здебільшого має суто інформативний характер, а не характер відкритого і постійного діалогу. Зазначені організації оцінюють співпрацю із владними інститутами загалом позитивно, вказуючи лише на недостатню увагу і підтримку, прийняття рішень без урахування думки цих організацій, відсутність постійно діючих консультацій влади і громадських організацій і відсутність системи вивчення громадської думки, що і пропонується вдосконалювати. Отримуючи фінансову підтримку від деяких бізнес-структур, міжнародних і українських грантів, іноді від виконання соціальних замовлень органів влади, зазначені організації володіють основними ресурсами, які забезпечують їм належне функціонування. Хоча проблема фінансування залишається для них ключовою. Окрім відкритих, прозорих та постійних механізмів фінансування, для ефективних інтеракцій громадські організації потребують постійного обміну досвідом, налагодженої системи інформування та спілкування з представниками владних інститутів, участі у реальній роботі координаційних рад, результатом якої є конкретні рішення щодо наявної проблематики міста, наголошуючи на встановленні моделі соціального партнерства в інформаційних інтеракціях на рівні міста.

У площині взаємодії із засобами масової інформації та комунікації, за дослідженням Донецького прес-клубу реформ [310], 72,5% громадських організацій вважають головною проблемою відсутність фінансів. Серед інших важливих проблем громадських організацій міста — відсутність фінансової підтримки у вигляді грантів та інших програм з боку вітчизняних підприємств, фінансова нестабільність і низький рівень заробітної плати, недосконалість законодавства і контролю з боку держави, нестача інформаційних ресурсів. На думку представників громадських організацій, самі ЗМІ приділяють недостатньо уваги їхній діяльності, частіше використовуючи негатив, який зумовлений підконтрольністю ЗМІ органам влади.

За ініціативи громадськості почало вирішуватися питання координації діяльності у тісній співпраці із органами влади, хоча це й відбувалося достатньо повільними темпами. Так, було створено Співтовариство громадських організацій Донецька [323], діяльність якого підтримується міжнародними грантами, яке на шляху будівництва системи ефективної координації провело у 2006 р. першу так звану Ярмарку соціальних послуг з метою підвищення рівня впливу громадських інституцій на рішення, що приймаються владою. Згадане Співтовариство об'єднало достатньо ресурсно та організаційно забезпечені організації, поки що залишивши більшу частину громадської мережі міста поза своєю діяльністю, а також, відповідно, поза додаткових інструментів впливу на вироблення та імплементацію політичних рішень.

Крім зазначених організацій, за даними обласного управління у справах релігії та міграції, станом на 1 листопада 2004 р. на території Донецької області зареєстровано 1316 релігійних організацій, більша частина яких діє у самому місті. Мережа релігійних організацій представлена 49 конфесійними напрямами, де майже 96% всіх релігійних організацій становлять християнські конфесії, головною особливістю яких у регіоні є навіть не перевага громад УПЦ МП (35%) проти УПЦ КП (4–5%), а, по-перше, активна діяльність протестантських церков (які охоплюють до 55–57% організацій, тоді як в Україні загалом — до 30–32 %); по-друге, невідповідність зростання авторитету і активності мусульманських та іудейських громад (на 1.01.2005 на Донеччині діють 19 мусульманських організацій включно з єдиною в Україні медресе і 18 іудейських) етнічному складу населення; по-третє, згідно із опитуваннями священнослужителі впливають на політичний вибір всього 2–3% прихожан [176]. Таким чином, зрозуміло, що релігія як така не може виступати визначальним засобом опосередкування саме політико-владних інтеракцій, оскільки м. Донецьк, як і регіон загалом, не має чіткого і стабільного релігійного портрета і вплив церкви на світське життя незначний, що відбивається у ментальній моделі представників місцевої територіальної громади.

Отже, місцеві жителі здебільшого мислять і діють не з міркувань етнічних, релігійних, духовно-культурницьких потреб, а швидше з утилітарно практичних і прагматично-ситуативних, що відбивається і на карті громадських і громадсько-політичних організацій, які загалом за зовнішніми ознаками відповідають основним характеристикам інститутів громадянського суспільства, але

й мають свої особливості крізь призму місцевих ментальних моделей, історично-культурних і сучасних особливостей, що також підтримується локальними опосередковуючими ланками.

Нарешті, що стосується органів самоорганізації населення, то слід зазначити, що їхня діяльність не часто стає предметом висвітлення та статистики. Загалом органи самоорганізації населення у м. Донецьку розвиваються за такими напрямами діяльності, як благоустрій, соціальний захист, комунальне господарство, громадський порядок, культура та спорт та ін., але через свій суто локальний характер не оцінюються щодо ефективності своєї діяльності з боку міської ради та виконавчого комітету.

Модель взаємодії органів самоорганізації закріплена у відповідних нормативно правових актах і полягає у тісній співпраці, що не завжди відбувається в реальності. Так, наприклад, згідно зі ст.ст. 10, 11 Закону «Про статус депутатів місцевих рад» [16] депутат місцевої ради у виборчому округу зобов'язаний підтримувати зв'язок з органами самоорганізації та має право брати участь з правом дорадчого голосу у їхніх засіданнях, що проводяться в межах території його виборчого округу. Але на практиці у депутатських звітах міської ради за 2003 р. було відображено менше 5-ти таких заходів, які здебільшого стосувалися питань місцевих спортивних закладів. Так чи інакше, найпоширенішими формами органів самоорганізації залишаються кондомініуми, які виражають спільне право власності [8], або квартирні кооперативи, взаємодія яких між собою майже не простежується, а у площині інтеракцій із владою обмежується вимогами нормативного закріплення діяльності. Через нестачу відповідної інформації ці типи опосередковуючих ланок ще не набули достатнього поширення і попри великий потенціал у вирішенні локальних проблем не відіграють значну роль у функціонуванні місцевої громади. Водночас використання цих опосередковуючих ланок виявляється одним із шляхів оптимізації місцевих інтеракцій через передачу частини функцій місцевих рад і виконкомів на нижчі рівні з метою розвантаження комунікативних каналів для більш широких та стратегічних завдань. Це може відбуватися шляхом передавання функції щодо прийому громадян, ведення обліку соціально незахищених верств населення, контролю на місцях за виконанням програм і проектів; мобілізації населення для проведення якихось акцій; ефективного використання обмежених ресурсів; участі у визначенні питань про надання матеріальної допомоги тощо.

Загалом, за наявності широкої мережі організаційних форм громадянського суспільства і потенціалу для залучення громадськості до соціально-політичних процесів необхідно зазначити, що більшість нормативних моделей взаємодії не використовуються, причому здебільшого через особливу позицію місцевої влади, яка ще не готова поступитися частиною своїх функцій, з одного боку, але й об'єктивно не може забезпечувати їхню ефективність власними силами, з іншого. Цю тезу підтверджують також і сучасні дослідження рівня взаємодії влади і громадськості на рівні м. Донецька. Так, Донецьким Інститутом соціальних досліджень та політичного аналізу у 2006 році було проведено відповідне дослідження «Як відповідає влада на запити громади?» [315], внаслідок якого експерти дійшли висновку, що попри велику щільність громадських організацій у місті і регіоні їхній вплив на рішення інститутів влади дуже незначний і визначається здебільшого у категоріях змушеного звертання громадських організацій до органів влади. У місті, як і у регіоні загалом, склалася власна загальна модель інтеракцій влади і громадянського суспільства, яка характеризується абсолютною гегемонією влади у постановці питань для обговорення, виборі сторін для цього, нав'язуванням власних моделей взаємодії, що спонукає систему відповідних інтеракцій формуватися і розвиватися здебільшого на неформальних контактах, а не за відомими та прозорими механізмами. Модель соціального партнерства залишається поки що тільки нормативною, не виходячи у практичну діяльність, що підтверджується фактично автономним існуванням та функціонуванням більшості громадських організацій міста, основними ознаками яких залишаються: організаційна слабкість, ресурсна малозабезпеченість, несистемність роботи, залежність від нестабільних зовнішніх джерел фінансування, невиразне інформаційне супроводження діяльності або взагалі його відсутність; нехтування і відсутність зацікавленості з боку владних інститутів у розвитку партнерських моделей взаємодії.

Офіційна влада, відповідні структурні підрозділи міської ради неохоче йдуть на контакт із громадськими організаціями, особливо в ситуаціях публічного обговорення гострих питань міського життя й рішень, прийнятих владою, разом із значною політизацією будь-яких питань, що стають об'єктом критичної уваги громадських організацій. Такий підхід зумовлює розвиток замкнутої владної інформаційної системи, яка в умовах зазначеної політизації часто використовує власні інформаційні ресурси і проводить

кампанії щодо дискредитації громадських організацій, які, на думку представників влади, створюють загрози для її автономного функціонування. Саме тому майже не працюють громадські ради, координаційні структури при органах місцевої влади, часто виконуючи функції нежиттєздатних додатків, нав'язаних ззовні.

Оскільки предмет і форми інтеракцій в основному визначаються владою, то, зрозуміло, що саме вона і є основним комунікатором і творцем інформації, яка має бути поширена або обговорена. За статистикою найчастіше обговорюваними темами міського життя й політики міської влади були проблеми: житлово-комунальної сфери, соціальної політики й підтримки соціально незахищених верств населення, питань бюджету, благоустрою міста, підтримки правопорядку тощо. У той час як питання підтримки і розвитку підприємництва, транспорту, молодіжної політики, якості комунальних послуг, землевідводів і будівництва не часто стають предметом громадського обговорення, оскільки є достатньо гострими для місцевої влади.

За таких умов діяльність громадськості у відстоюванні своїх прав уже кілька років поспіль перебуває у зародковому стані і не підтримується ані владними інституціями (з метою забезпечення власної безпеки і стійкої, хоч і неефективної структури), ані політичними партіями і засобами масової інформації та комунікації (найпопулярніші з яких орієнтуються на прибуток від матеріалів, що є цікавими широким верствам населення), що становить основу постійної регенерації пасивності суспільства. Крім того, зазначена раніше політизація багатьох питань іноді втягує організації громадянського суспільства у площину політичних ігор і протистояння, приводячи до висновку, що «робота громадських організацій загалом має деструктивний характер» [332], оскільки ґрунтується на виконанні політичних замовлень, не пов'язаних із уставною діяльністю.

Політичні питання знаходяться безпосередньо у площині діяльності політичних партій, які також дуже щільно представлені у регіоні. За загальною кількістю у 2003 р. в Донецькій області діяло 4053 громадських організацій та рухів і 3170 первинних партійних організацій, завдяки чому регіон загалом перевищував усі інші регіони (окрім Києва та Львова) [176]. Станом на жовтень 2005 р. обласним управлінням юстиції було зареєстровано 98 місцевих осередків партій з майже 130, у лавах яких перебуває майже

кожен 10-й житель регіону, що також є однією з підстав надмірної політизації місцевої громади.

Після парламентських виборів 2002 р. і упродовж 2003 і початку 2004 р. найвпливовішими та організаційно найчіткішими партіями міста були Партія регіонів України, Соціал-демократична партія України (об'єднана), Комуністична партія України, Соціалістична партія України, Партія зелених України тощо. З останньої чверті 2004 року посилюється розрив у кількісному складі партій, коли абсолютним лідером зі значним відривом стає Партія регіонів України (1047 первинних організацій і понад 50 тисяч членів партії тільки у місті станом на 1.12.2004 р.).

З наступними виборами партійна структура міста і регіону загалом дещо змінилася порівняно з 2002 роком. Лідером за кількісним складом так і залишалася Партія регіонів, яка на останніх виборах у Верховну Раду і органи місцевого самоврядування здобула на Донеччині переважну більшість голосів виборців. Якщо на виборах 2002 р. Партія регіонів працювала здебільшого на провладний блок «За єдину Україну!» і тільки на місцях виступала як головний актор від влади, то 2006 р. вона вже ідентифікувалася як цілком самостійна політична сила на всіх рівнях. Більшість керівників промислових підприємств міста і області також є членами Партії регіонів, лави якої на 2006 рік налічували понад 280 тисяч донеччан, було зареєстровано понад 1500 первинних організацій, членами партії були 1200 керівників різних рівнів — обласного, районного та органів місцевого самоврядування, що вже само по собі є одним з визначних чинників місцевих інформаційних інтеракцій у площині «державна влада — політичні партії». Така організаційна структура дала змогу у 2006 р. сформувати у місті двопартійну систему (див. Додаток Ґ) з явним домінуванням саме цієї політичної сили, але ще залишивши невелику частину місць за традиційним у регіоні лівим спектром (на той час це ПСПУ, яка і репрезентувала його у міських владних інститутах, активно посунувши КПУ і СПУ). Остаточно лідерство Партії регіонів у міській владі закріпилося після виборів 2010 р.

Місцеві партійні структури, осередки зазначених партій, хоча і зареєстровані, але об'єктивно майже припиняють свою діяльність у міжвиборчий період, що ускладнює доступ до керівництва і необхідної інформації у цей період. Як громадські організації, так і зазначені політичні партії були зареєстровані протягом 90-х років, серед яких наймолодшою якраз і є політичний фаворит регіо-

ну — Партія регіонів. Найчастіше політичні партії міста прямо прив'язуються до основного місця роботи керівництва партійних осередків, рідше мають власні окремі офіси для обласних та міських організацій (як вказані найбільші партії Донецька). Політичні партії активно долучаються до життя міста, беручи участь у громадських заходах, політичних акціях щодо актуальної проблематики міста і країни загалом, які здебільшого координуються центральними осередками партій. Активна пропагандистська робота у спокійні періоди у безпосередніх контактах майже не ведеться, але помітно активізується у передвиборчі періоди. Всі зазначені партії мають у своєму розпорядженні власні (центральні, а іноді і місцеві) засоби масової інформації, які невеликими накладами підтримують наявний партійний імідж для визначених і локалізованих раніше цільових груп. Доступ до інших популярних у регіоні ЗМІ у спокійні періоди, як і у випадку громадських організацій, обмежений фінансами і певною інформаційною гегемонією Партії регіонів у місті, яка яскраво проявила себе саме останнім часом. Тому, наприклад, навіть за наявних фінансових та організаційних ресурсів іншим партіям іноді дуже важко потрапити в інформаційний простір міста і регіону загалом. Партії, які не представлені в міській раді і не мають інструментів прямого впливу на владні інститути і рішення, майже повністю виключені з інтеракцій з владними інститутами, які знову-таки самі визначають суб'єктів і предмет можливої взаємодії, створюючи відповідне підґрунтя для маніпуляцій і інформаційного втручання у систему політичних преференцій. Наявна система інтеракцій оцінюється з боку влади загалом позитивно, зазначаючи достатньо високий рівень ініціатив політичних партій переважно щодо проведення масових акцій. Серед представників зазначених політичних партій тільки міське керівництво Партії регіонів України відзначило позитивну динаміку у взаємодії із владними інститутами, широку мережу заходів, які проводить партія за підтримки міської влади. Водночас іншими учасниками політичного процесу, згідно із формалізованою виборами дистанцією з органами влади, відмічається незацікавленість, низький рівень довіри, значна бюрократизація відносин і нехтування партійними ініціативами.

У таких умовах все більше проявляється слабкість наявних місцевих осередків політичних партій, яка за технологічного адміністративного втручання, жорстко лімітованого інформаційного простору тощо створює підґрунтя для маніпуляції під час виборів

з формуванням місцевих виборчих комісій [327], які також виявляються технологічними інструментами викривлення реального волевиявлення громадян. Паралельне інформаційне перенавантаження, створення міфу конкуренції, висування імітаторів, кандидатів-двійників поряд з монополізацією інформаційного простору фаворитами стає основною ознакою і специфічною рисою сучасного політико-владного поля м. Донецька.

У серпні — першій половині жовтня 2005 р. Донецькою обласною організацією Комітету виборців України було проведено дослідження «Моніторинг стану та проблем політичних партій у Донецькій області» [324], в межах якого відбулися експертне інтерв'ювання керівників обласних організацій політичних партій, моніторинг друкованих й Інтернет-ЗМІ та соціологічне опитування мешканців області. Дослідження підтвердило поступову трансформацію ідеологічних орієнтацій від лівої до центристської, поряд із традиційно незначним впливом партій правого спектра. Водночас головним детермінантом політичних преференцій жителів регіону сьогодні виступає не ідеологія, а здебільшого територіальна ідентичність.

Великий ресурсний потенціал області і міста об'єктивно створив попит на регіональні партії (на кшталт Партії регіонів та «Держави»), які в умовах розширення регіонального бізнесу, необхідності лобіювання відповідних правових актів і поширення економічного впливу набувають організаційних та фінансових можливостей для участі у загальноукраїнських політичних процесах. Головними ресурсами, якими володіє місто і регіон загалом, виступають територіальна ідентичність; «опозиційність» та релігійний чинник; адміністративний політичний ресурс; гендерна ідентичність та емоційний фактор; традиційна (єдина, легко ідентифікована) комуністична ідеологія; опозиційність «молоді» у політичному сенсі тощо, які активно використовувалися, використовуються і, скоріш за все, будуть використовуватися основними партійними акторами політичного поля.

Значну роль на терені всього регіону і надалі відіграє персоналізація виборчого і політичного процесу, на основі якої саме постать лідера є визначальним у виборчих преференціях для майже половини населення. Саме тому сучасний електорат здебільшого обирає не між ідеологіями чи програмами, а з-поміж іміджів лідерів тієї чи іншої політичної сили, у формуванні яких беруть участь усі нинішні засоби опосередкування інформаційних інтеракцій.

Основними ідеями, що активно використовуються в інформаційних передвиборчих кампаніях (зокрема, у формуванні іміджів тієї чи іншої політичної сили), на рівні міста сьогодні є:

– підвищення житлово-комунальних тарифів (включаючи низьку якість комунальних послуг, високі та необґрунтовані ціни);

– надання російській мові статусу другої державної та проросійські орієнтації (питання мають в основному тільки політичний контекст і стають актуальними саме у передвиборчій боротьбі, оскільки більшість населення регіону і міста є російськомовними з традиційно низьким рівнем української національної ідентифікації. За надмірної політизації цей чинник стає системоутворюючим для посилення регіональної ідентифікації та її захисту);

– проблеми охорони здоров'я та екології (які є дуже актуальними для регіону загалом, але не мають прямого політичного узагальнення на рівні політичних партій, навіть з боку Партії зелених, і здебільшого знаходяться в орбіті уваги деяких громадських організацій);

– інші компліментарні чинники (релігія, охорона громадського порядку, паливно-енергетичний сектор, історична пам'ять, які або не визнаються достатньо важливими для мешканців регіону, або не мають відповідного інформаційного забезпечення).

Нарешті, що стосується фінансування партій, слід зазначити, як уже згадувалося раніше, через недосконале, а іноді і відверто провокаційне українське законодавство об'єктивно створений простір для пошуку альтернативних («тіньових») схем фінансового та матеріально-технічного забезпечення діяльності місцевих партійних структур. Серед джерел фінансування експерти виділяють вступні та членські внески, значно менше — самофінансування, приватне фінансування тощо. Відсутність прозорої та відкритої процедури фінансування партій є одним з головних чинників обмеженого доступу до інформаційних ресурсів з метою поширення інформації щодо діяльності політичних партій у місті, регіоні, країні загалом.

Система поширення інформації, яка склалася у місті, в основному представлена місцевими ЗМІ, яким також належить ключова роль у забезпеченні всього процесу комунікації між владою та громадськістю. Нормативно в полі впливу владних інститутів знаходяться комунальні ЗМІ, які сьогодні представлені як традиційними (газети), так і сучасними електронними (радіо, телебачення, Інтернет) виданнями. Саме вони становлять структуру системи

інформування місцевого населення щодо ініціатив влади, діяльності центральних, обласних, міських і районних органів влади і місцевого самоврядування.

Водночас в м. Донецьку спостерігається певне протистояння, непорозуміння між обласним та міським інформаційними підрозділами. Відповідні структури на обласному рівні намагаються виконувати роль як творців, так і трансляторів інформації, роблячи кроки задля уніфікації комунального інформаційного простору регіону (поширена передплата на центральні розсилання, які включаються до власних спеціальних листів-орієнтирів обласного управління інформації, направлених комунальним виданням). Обласне керівництво проводить щотижневі прес-конференції для представників ЗМІ, періодичні конференції-семінари для редакторів і журналістів, налагоджена система поширення прес-релізів, триває робота зі створення місцевого інформаційного агентства. На рівні міста, навпаки, відсутня чітка система поширення інформації, яка до того ж ніяк не вбудована у регіональну мережу, міська влада не виступає творцем інформації, яка може бути поширена на весь регіон або країну. В умовах відсутності чіткої інформаційної політики міської влади її діяльність так чи інакше знаходить відображення у повідомленнях недержавних, деяких місцевих комунальних ЗМІ, але ніяк не координується задля найповнішого та найширшого висвітлення проблематичних питань, співвідношення критичних та позитивних оцінок, формуючись здебільшого на основі редакційної політики ЗМІ, яка зумовлюється його фінансовими та організаційними джерелами, не останню роль у яких відіграє зазначене вище інформаційне домінування Партії регіонів у місті. Проте сьогодні у комунальній власності знаходяться достатньо розгалужені мережі засобів поширення інформації (як газети, так і радіо, телебачення та Інтернет), які можуть ефективно використовуватися для забезпечення оптимальних інтеракцій влади і громадськості, оскільки охоплюють значні верстви населення, але потребують, перш за все, фінансової і організаційної допомоги для створення гідних умов роботи.

Загалом на кінець 2003 року в області було зареєстровано 919 періодичних видань місцевої сфери розповсюдження (734 газети, 184 журнали, збірники, бюлетені і 1 дайджест), майже половина з яких (454) зареєстровані у м. Донецьку. За тематичною спрямованістю серед зареєстрованих у регіоні друкованих періодичних видань лідирують інформаційні та рекламні, потім у порядку змен-

шення — видання громадсько-політичного характеру, економічні, наукові та науково-виробничі, дитячі та юнацькі тощо (див.: Додаток Ж). Структура фінансування друкованих видань регіону відображається у складі засновників, більшість яких це — окремі підприємства і організації, політичні партії, місцеві органи влади тощо. Комунальні видання, за даними облдержадміністрації, фінансуються головним чином за рахунок коштів від передплати (59%), бюджетних дотацій (22%), реклами (17%) (Детальніше див.: Додаток Ж). Зворотний зв'язок реалізується здебільшого через обласну «Газету в газеті», що, знову-таки, є відсутнім на рівні міста. Крім друкованих видань, на початок 2004 року було зареєстровано 131 телерадіокомпанію з охопленням усієї області (76% з яких комерційні, засновниками 21% яких є місцеві органи влади, 3% знаходяться повністю у державній власності), 460 тисяч постійних користувачів Інтернету, 250 суб'єктів книговидання, які становлять місцеву структуру інформаційної карти регіону.

Наявність у місті і регіоні загалом такої широкої мережі засобів опосередкування з урахуванням їх значного впливу на формування громадської свідомості потребує постійної пильної уваги та системної і цілеспрямованої роботи органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, що за зусиль обласного управління майже повністю нехтується міськими інформаційними службами. Крім зазначених протиріч різних рівнів влади регіону, система його інформаційної політики здебільшого замкнута сама на собі, не маючи ефективного виходу на республіканський інформаційний простір, але зазнаючи значних деструктивних впливів, що зумовлюються бізнес-орієнтирами та політичними преференціями недержавних ЗМІ.

Для остаточної перевірки зазначеного висновку було проведено невелике контент-моніторингове дослідження найпопулярніших друкованих ЗМІ міста, визначених на підстав даних міського управління зв'язків з громадськістю та передплат («Донбас», «Акцент», «Город», «Донецкие новости» [22–25]), що й зумовило вибірку. Паралельно здійснювався пошук одиниці аналізу дискурсу запропонованих ЗМІ, як «таке повідомлення, що могло б бути охарактеризоване як багатозначне, тобто придатне для тлумачення в різних семантичних системах, та таке, що має високу інформативність» [294, с. 19], з метою виявлення наявного коду інформаційної політики, що реалізується найпопулярнішими ЗМІ і має прямий вплив на владне поле.

Усі зазначені ЗМІ є щотижневими, окрім «Акценту» і «Донбасу», які виходять тричі на тиждень і мають окремі інформаційно-розважальні вкладки. Зрозуміло, що найпопулярніші ЗМІ міста видаються російською мовою, мають масовий характер, більшість матеріалів за жанром розважальні та популярно-публіцистичні.

На основі одномірного аналізу текстів, запропонованих ЗМІ, було виділено такі семантичні конструкції, які є стабільними та узагальнюючими для усіх визначених найпопулярніших ЗМІ міста (у порядку зменшення рангу):

– лояльність чинній регіональній владі (проявляється в оцінці результатів виборів 2002 р. у регіоні та країні загалом, некоментованій інформації щодо прес-конференцій владних осіб, іміджових матеріалах тощо. Присутня активна критика т. з. національно-демократичних сил і опозиції. Зростання критики у бік комуністичної ідеології і практичних результатів діяльності комуністів. Загалом негативно оцінюється уряд, особливо з погляду регіонального розвитку. Підкреслюється нібито особливий статус Донбасу в світлі перемоги «єдиної команди»);

– фальсифікації на виборах (тема завжди популярна після закінчення виборчих перегонів і активно обговорювалася у зазначених ЗМІ упродовж майже двох місяців після виборів. В основному критикувалися традиційні заяви опозиції про фальсифікації, але й наводилися листи виборців або спрощено описові матеріали щодо механізмів і процедур викривлення волевиявлення громадян. Хоча й вони загалом не мали конкретної спрямованості на ту чи іншу політичну силу);

– оцінка роботи і претензії до роботи комунальних служб та деяких виконавчих комітетів районів міста (знову-таки, рідко мали конкретного адресата, хоча й достатньо докладно описувалися наявні проблеми, перш за все у ЖКГ і соціальному забезпеченні);

– констатація загальноукраїнської культурної експансії (пропонувалися визначені загрози «духу Донбасу» з боку традиційної української культури, загрози територіальній ідентичності та втручання у культурне поле російськомовного регіону. Більшість матеріалів має скоріше пропагандистський характер підтримки наявного культурного поля і лояльності до загальноросійської культури. У цьому ж аспекті простежується інформаційна підтримка орієнтацій на Схід на противагу можливим економічним загрозам вступу до ЄС і СОТ для економіки регіону);

– інша інформація (яка, незважаючи на свій можливий реальний вплив на функціонування громади, не знаходить широкого висвітлення в системі ЗМІ — локальні проблеми транспорту, екології, соціальної політики тощо, а також інформація і виступи від громадських організацій).

Звичайно, системою ЗМІ охоплюються усі сфери суспільно-політичного життя, але їхня частотність у тих умовах, що склалися, не може бути індикатором рівня інформаційних інтеракцій. Зазначимо також, що іноді засоби масової інформації критикують наявну систему інтеракцій та засоби їхнього опосередкування, але здебільшого тільки констатуючи стан без пропозицій удосконалення та пошуку нових форм взаємодії. Таким чином, інформаційна політика влади в регіоні залишається спрямованою більше на монолог, форми якого формулюються «зверху», дозованою за контентом, хоча й достатньо й певною мірою відкритою і плюралістичною. Наявна транспарентність інформації також контролюється з боку влади, а петля зворотного зв'язку піддається селекції (за відсутності прямих вказівок цю роль виконує т. з. «редакційна політика»). Інформація, яка надається ЗМІ, загалом не відповідає вимогам та очікуванням громади, актуальним проблемам жителів Донецька, тобто, з одного боку, не утворює єдиної системи з наявними проблемами і преференціями громадян, а з іншого, таким чином направлена на зсув уваги громадськості від реальних потреб у бік віртуальних просторів, які формуються на основі бізнес-інтересів і власного бачення редакторів. Відсутність системи відкритого та прозорого надання широкої інформації про роботу ради та її виконавчих органів. Завдяки цьому кулуарний характер прийняття рішень, факти обмеження нормативно закріплених прав представників громадськості й ЗМІ на одержання відповідної інформації тощо сприяють зниженню громадської участі, відчуженню громадськості, розчаруванню й недовірі представникам влади.

Водночас є і низка позитивних аспектів діяльності цих засобів опосередкування інформаційних інтеракцій у площині достатньої свободи подання інформації, деякого плюралізму оцінок її функціонування, оперативності реакції на найважливіші питання міського життя. З боку самих владних інституцій також відзначаються певні зрушення у будуванні основ інформаційної політики, особливо через недавно створені, але реально працюючі та достатньо оперативні Інтернет-ресурси щодо діяльності міської ради,

комунальних питань тощо, хоча й ще з недостатньою інтерактивністю та відповідними інструментами для відвідувачів. Окрім зазначених, існують мережні ЗМІ [316; 317; 320; 326], які є більш динамічними та загалом значно критичнішими у відстеженні діяльності влади й інформуванні громадськості, завдяки чому у місцевих виданнях спостерігається певна диверсифікованість оцінок і зменшується практика шаблонових нейтральних новин. Але загальною проблемою залишається те, що фокус уваги ЗМІ сконцентрований здебільшого на самій владі, особливо особах, що її презентують, а не на прийнятих нею рішеннях, а поодинокі випадки аналізу таких рішень мають поверховий або нейтрально-позитивний характер.

Такий стан інформаційної політики міста і регіону загалом логічно призводить до того, що у «регіонах політика центральної і місцевої влади не завжди знаходить розуміння простих громадян і представників громадських організацій» [328], оскільки вони позбавлені достатньої інформації, достатнього простору для вибору і адекватні оцінки на цій основі. Недостатня робота з вирішення проблем громадян підкріплюється також і відсутністю відповідного інформаційного забезпечення, і, таким чином, складається ситуація, коли громадськість неповністю довіряє місцевій владі, яку сама ж до цього обирала. Відсутність постійного й системного діалогу також є основою більшості конфліктів у суспільно-політичному житті міста, що зумовлено, знову-таки, нестачею відповідної інформації щодо можливостей, прав, форм і очікуваних результатів інтеракцій, тобто чітко формалізованого відкритого простору взаємин влади і громадськості. Нарешті, віртуальний інформаційний простір, який формується завдяки політиці ЗМІ і умов, у яких вони працюють, створює семантичну плутанину, коли в межах інтерпретаційного процесу одне й те саме явище набуває багато значень, що пропагуються різними джерелами і що, таким чином, об'єктивно створює підстави для ще більшого розриву між демократичним наданням якнайширшої інформації і фактичним інформаційним нав'язуванням певних ідей і преференцій, що і є головним чинником низької ефективності процесу демократизації суспільства і всієї системи інформаційних інтеракцій.

Шляхи оптимізації цього процесу знаходяться у площині розширення джерел інформації, інтенсифікації діалогових моделей взаємодії, залучення громадськості до активної участі над розробкою стратегії розвитку міста тощо шляхом державної організацій-

ної, освітньої та фінансової підтримки. Стратегічним завданням у цьому сенсі «є формування та відтворення єдиного інформаційного простору» [115, с. 157] в Україні, який сьогодні ще відсутній і відчуває на собі зовнішні небезпечні впливи, часто здійснюючи дезорганізуючий вплив на ментальні моделі громадян. Через відповідне надання та організаційне оформлення інформації громадянам повинна бути гарантована можливість: висловитися, вступати у прямі інтеракційні відносини з органами місцевого самоврядування, виконавчими та іншими державними органами, брати участь у формуванні стратегічних підходів, долучатися до розробки плану дій або відповідного рішення, які стосуються громади міста. Концепція інформаційного простору міста повинна чітко корелюватися з відповідними схемами на рівні області, регіону, країни загалом, що дасть змогу запуститися координаційним механізмам, в межах яких можлива ефективна демократична співпраця. Розширення позитивної та фактичної інформації, прямі ефіри, виступи на телебаченні, звіти, громадські слухання, дискусії та обговорення, відкриті конкурси проектів, експертна оцінка ефективності діяльності гілок влади, розвиток інституту громадських радників тощо не тільки забезпечать необхідний рівень участі громади у справах міста і держави, але й дасть змогу чіткіше формуватися всій структурі засобів опосередкування інформаційних інтеракцій, впорядковуючи їх та забезпечуючи їхню позитивну динаміку задля підвищення мобільності (а також і стабільності) всього політичного поля.

Представлена таким чином мережа засобів опосередкування є достатньо функціональною та структурно оформленою, охоплює всі верстви населення міста та володіє значним потенціалом для реалізації системи політико-владних інформаційних інтеракцій. Водночас через об'єктивні та суб'єктивні чинники сьогодні вона не є ефективною з погляду забезпечення позитивної динаміки політичної системи України, її регіональної та інформаційної складової. Сталі моделі інтеракцій, які склалися у місті і регіоні загалом, не відображають ані інформаційних потреб громадян, ані очікувань і результатів здійснюваної політики, ані зворотного зв'язку, необхідного для коригування цієї політики. Завдяки проаналізованій специфіці та особливостям засобів опосередкування інтеракцій у м. Донецьку зрозуміло, що попри широку мережу таких засобів вони не забезпечують належний рівень громадської участі у політичних процесах, разом з чим створюють умови

функціонування віртуальних інформаційних просторів, які, по-перше, є регіонально замкнутими, а по-друге, здатні викривляти сприйняття політичної реальності. Наявні перешкоди і загрози зачіпають організаційно-фінансові, інфраструктурні, технологічні та етичні аспекти і можуть вирішуватися комунікативними засобами (паралельно нормативно-адміністративними та самоорганізаційними) — побудовою відкритої та зовнішньо незалежної системи інформування громадян за умови налагодження ефективного каналу зворотного зв'язку, у тому числі шляхом розширення прав та відповідальності усіх засобів опосередкування інформаційних інтеракцій (від інституцій громадянського суспільства до політичних партій і засобів масової інформації та комунікації). Це дасть змогу активізувати потенційні форми ефективної взаємодії, забезпечити достатній рівень громадсько-політичної участі та демократичну динаміку міста, регіону, політичної системи України загалом.

ВИСНОВКИ

Сучасний розвиток політичних систем неминуче висуває на одне з провідних місць зміст і форми інформації, що функціонує на всіх рівнях суспільного життя. Разом з цим актуалізуються елементарні комунікативні процеси — інтеракції, які становлять фундамент і акумулюють комунікаційні очікування, закладені в системі, створюючи підстави виконання тієї чи іншої державної політики. З ослабленням традиційних інститутів влади, а відповідно і механізмів контрольованої взаємодії, нинішні політичні системи зазнають трансформації, що викликано значною мірою зростанням кількості інформації, ущільненням політичних комунікацій, необхідністю узгодження інформаційно-процесуальних структур різного рівня. Таким чином ускладнюється все політичне поле, яскравою особливістю якого стає народження і функціонування багатьох джерел влади — держави, політичних партій, громадських організацій, засобів масової інформації та комунікації, окремих громадян і груп, з паралельним зростанням труднощів в ідентифікації їхніх реальних статусів. Завдяки цьому процесу будь-яка політична система набуває додаткових механізмів обмеження свого функціонування шляхом розширення нормативних та фактичних прав поліархічних інститутів. У цих умовах як сама влада, так і її вплив дедалі менше залежать від якостей певних осіб, властивостей політичних структур, а усе більше від характеру, режиму, форм та контекстів міжособистісних стосунків. На місцевому рівні це проявляється ще яскравіше, оскільки результат політики здебільшого залежить від рівня ефективності інтеракцій кореспондуючих сторін, які впливають на соціально-економічний розвиток громади. Останнє реально визначає поточний стан та зміни місцевого політичного поля.

Інформаційні інтеракції, об'єктивно передуючи усім іншим типам взаємодії, сьогодні виявляються тією ланкою, яка спроможна підсилити або нівелювати намагання владних акторів здійснити ті або інші політичні дії, домогтися виконання очікуваних дій з боку громадян, нав'язувати або ігнорувати інтерпретації, мову та інші знаково-символічні комплекси, що покликані гарантувати безпеку і динаміку наявної політико-владної системи. На основі запропонованого дослідження зрозуміло, що єдиною схемою, яка здатна відтворюватися на всіх рівнях взаємодії, може бути розширення інформаційного простору з наданням його структурам

відповідних прав, з наділенням їх відповідальністю і соціально значимими обов'язками. Всередині цієї схеми в демократичному суспільстві нормативним та культурно-політичним шляхом має бути гарантована свобода діяльності і надання інформації, вибір і прозорі механізми селекції і поширення інформації, що є неодмінними функціями системи інтеракцій і повинно бути забезпечено з боку владних інститутів. За такого підходу згідно з законами комунікації, так само як це має місце у разі випадкового збігу інтересів, почнуть утворюватися значно триваліші зчеплення конкретних дій, які виправдовуватимуть себе, оскільки робитимуть можливими більш різноманітні комбінації нових дій та супутньої інформації. Зазначене положення доповнюється і підтверджується також низкою не менш важливих висновків, що були отримані у процесі вивчення існуючих систем інтеракцій у сучасному великому українському місті.

По-перше, слід відзначити, що основними науковими напрямами і школами, які сьогодні порушують у своїх дослідженнях питання інтеракцій, є символічний інтеракціонізм, постбіхевіоризм, теорії соціальних систем і синергетика. Зазначені підходи цікаві тим, що акумулюють у собі перевірені часом здобутки попередніх напрямів, зокрема розуміючої соціології, феноменології, трансперсональної психології, структурно-функціонального та кібернетичного аналізу, теорій інформаційного суспільства тощо. Загальними методологічними підвалинами обраних теоретичних підходів виступають — наявність системних характеристик, оточуючого середовища, відповідної реакції і зворотного зв'язку, що і зумовлює доцільність їхнього обрання задля вивчення інформаційних інтеракцій, які ще не стали окремим предметом уваги політичних наук і що було поставлено за мету в дослідженні. Категоріальна схема і методологічний інструментарій, які були запропоновані на основі аналізу існуючих наукових підходів, виявилися оптимальними для вивчення конкретних форм і методів, змісту, динаміки, потенціалу і перешкод у наявних системах інтеракцій, емпірична верифікація яких відбулася шляхом залучення соціологічного та статистичного інструментарію в межах визначеного простору і часу.

По-друге, категорія інтеракції є операційно плідною та критичною, оскільки задає межі і методологічну призму аналізу взаємин громади, влади, політичних партій, організацій «третього сектору». У кібернетиці були ретельно розроблені принципи

і правила інформаційної взаємодії, які є достатньо корисними під час дослідження соціальних і політичних систем і дозволяють висвітлити можливі відхилення від нормативних моделей, разом з чим — визначити перешкоди і шляхи оптимізації. В соціально-політичній реальності правила інтеракцій формалізовані здебільшого нормативно-правовим шляхом (завдяки Конституції України, законодавству щодо інформації, зверненнь громадян тощо), чим держава створює ідеальний, але і занадто широкий простір взаємодії, не враховуючи конкретні контексти. Водночас у такий спосіб фіксується режим функціонування політичної інформації і обмеження щодо її використання в інтеракціях. В реальних умовах до вже прописаних правил, умов і принципів інтеракцій додаються констеляції суспільно-політичних архетипів (сталих, історично визначених і культурно закріплених інтеракційних моделей), які активно використовуються усіма учасниками політичного поля у репрезентативних цілях. Декомпозиція цих моделей дозволяє виявити потенційну заміну фактичної інформації її інтерпретаціями. З методологічною метою системи інтеракцій у роботі були поділені на безпосередні та опосередковані, оскільки вони репрезентують різні рівні та типи існуючих поліархій, висвітлення яких дозволяє визначити загальний рівень демократизації.

По-третє, простором реалізації інтеракцій виступає політико-владне поле міста, яке в межах комунікативної парадигми характеризується, з одного боку, значним потенціалом, що надається для функціонування інформації і реалізації інтеракцій, відповідним чином структурує та впорядковує існуючі моделі взаємодії, а з іншого, значним специфічним впливом на інтеракційні процеси, причому як нормативно визначеного, так і неформального характеру. Інформація та комунікація є визначальними категоріями комунікативного розуміння владного поля, надаючи йому властивостей нестійкості та варіабельності, що за відсутності стійких культурно-символічних структур його підтримки змушує владних суб'єктів шукати шляхи гарантування власної безпеки. А вже внаслідок цих пошуків формується специфічний контекст і політичний режим міста.

По-четверте, наявна структура безпосередніх інформаційних інтеракцій зумовлена, з одного боку, вимогами демократичного процесу, а з іншого, наявними архетипами, інтересами і можливостями місцевої політичної еліти. Цей рівень інтеракцій є ідеалом традиційної демократії, оскільки дозволяє безпосередньо

узгоджувати тезауруси і ментальні моделі кореспондуючих сторін, знаходити спільну мову, необхідну для адекватного розуміння, і виробляти політичні рішення, які є результатом обговорення, або імплементувати рішення, що вже прийняті шляхом роз'яснювальної та пропагандистської роботи. Головні небезпеки цього рівня пов'язані із потенційністю маніпулювання ментальними моделями реципієнтів шляхом трансформації знаково-символічних і лінгвістичних структур, інформаційними перенавантаженням, значним часом, що необхідний для пошуку спільних дискурсів і узгодження позицій, врешті-решт, неможливістю охоплення широких верств населення без додаткових ретрансляторів. Також на цьому рівні яскраво проявляються архетипічні моделі інтеракцій як умови і контекст політико-владних інформаційних взаємодій, інструменти впорядкування здобутих політичних знань, фактів та інтерпретацій, що набули достатньо масового поширення і символічного змісту, отримавши таким чином функції селекції інформації. Саме архетипи виявилися у сучасній Україні тим чинником, що зумовив повільну динаміку як суспільної свідомості, так і політичної системи загалом, коли за вимог легітимації трансформацій системи влади продукувалися відповідні змісти, але була відсутня ефективна інституційно-комунікативна інфраструктура їх поширення та впровадження в ментальні моделі громадян. Тому сучасні архетипи, які функціонують у сфері політико-владних взаємодій, виявляються результатом поєднання історично символізованого досвіду з сучасними мінливими ментальними структурами, зумовлюючи появу нових деформованих архетипів і загальну кризу ідентичності. Це часто стає перешкодою на шляху реалізації ефективних інформаційних інтеракцій, значно ускладнюючи форми і моделі взаємодій, визначення реальних комунікаційних очікувань суб'єктів політики разом з потенційними можливостями непрогнозованого результату. Напрямом для оптимізації цього процесу є вироблення форм і організацій контролю за ним з боку інститутів громадянського суспільства і влади, вдосконалення існуючих моделей інтеракцій з погляду розширення вихідної інформації та загального рівня політичної культури у межах державно і громадсько визначеної інформаційної та політичної стратегії України з постійною тактичною підтримкою цього процесу.

По-п'яте, проведений аналіз статистичної інформації щодо результатів місцевих інтеракцій, звернень громадян, адміністра-

тивного процесу, експертні опитування керівників інформаційних управлінь апарату міської адміністрації яскраво продемонстрували проблемні поля для досліджень та пильної уваги з боку владних інститутів та громадськості. Основними перешкодами на шляху реалізації ефективних інтеракцій у м. Донецьку залишаються: нестача інформації у населення щодо власних прав, можливостей, наявних правових форм взаємодії для вирішення власних потреб; відсутність у більшості громадян і адміністративних працівників відповідних інформаційно-комунікативних навичок навіть у межах існуючої та доступної інфраструктури; специфіка міської культури і мовних особливостей, які, набуваючи політичного характеру, викривляють реальний інформаційний процес, разом із відсутністю чітких і прозорих механізмів узгодження громадянських тезаурусів у цих умовах; стійка практика побудови спільних дискурсів виключно адміністративним шляхом (визначеним з боку носіїв владних статусів, а не громадськості) або шляхом неформальних контактів (що дозволяють скоротити час на узгодження комунікативних очікувань кореспондуючих сторін).

Визначена в межах дослідження структура інформаційних потреб міської громади відбиває не тільки реальні потреби і питання, що потребують вирішення або відповідного інформаційного супроводження, але, водночас, є чітким індикатором ефективності тієї чи іншої політики і може виступати інструментом її вчасної кореляції. Цей інструмент поки що не використовується міською владою саме в цьому значенні, хоча іноді слугує інформаційній роботі щодо легітимації місцевої політико-економічної еліти. Вирішення цього питання полягає знову-таки у розширенні інформації, що надається, простору її функціонування та вибору як для громадян, так і для адміністративних працівників — носіїв владних статусів шляхом проведення відповідних освітніх заходів, посилення кваліфікаційних вимог до службовців, безпосередньо задіяних у прямих контактах з населенням, налагодження ефективного каналу комунікації та інтеракції між різними рівнями владної структури, включаючи міжрегіональні системи обміну досвідом, а також використання інших рівнів трансляції та впровадження інформації.

По-шосте, опосередкований рівень інформаційної взаємодії, який є основою представницької демократії, в умовах демократичного управління великими територіями є найпоширенішим та закономірно зумовленим сучасними процесами ускладнення

політичних систем. У той же час, потрібно відзначити, що цей рівень є і найнебезпечнішим, оскільки саме в його межах найактивніше відбувається формування віртуальних просторів — інформаційних систем, що, впливаючи на свідомість громадян через комплекси поширення інформації і залежно від умов, здатні змінювати суб'єктивну реальність, яку часто неможливо пізнати особисто. У реальному політичному житті саме опосередковуючі ланки замінюють, деформують, репрезентують у межах власного бачення, перш за все, первісні інтерпретації і репрезентації носіїв влади.

Структура засобів опосередкування у сучасних умовах складається з інституцій громадянського суспільства, політичних партій і засобів масової інформації та комунікації, які є активним елементом інфраструктури владного поля. Вони покликані виконувати функції інформування громадян щодо діяльності влади і забезпечувати канал зворотного зв'язку від громадян до органів місцевого самоврядування та їхніх виконавчих органів. Зрозуміло, що така система вимагає відповідних координаційних акцій з боку структур держави і громадянського суспільства, що сьогодні здебільшого відсутнє або має часто суто формальний характер. Потрібно підвищувати рівень зацікавленості місцевої влади у цьому питанні, оскільки саме її інститути сьогодні залишаються визначальними у безпосередніх інтеракціях у м. Донецьку, паралельно з процесом підвищення загального рівня політичної і інформаційної культури, а з тим і рівня політичної відповідальності носіїв влади, редакторів і власників засобів опосередкування інтеракцій, лідерів і представників громади. Наявні сьогодні інструменти політичного впливу завдяки розвитку засобів опосередкування інформаційних інтеракцій сприяють формуванню нових патернів культури, поширенню демократичних форм взаємодії, ефективному пропагуванню необхідного рівня інформаційної компетентності влади і громади тощо, стимулюючи відповідну рефлексію і лояльність щодо очікуваної поведінки, індивідуальних і колективних оцінок політичного процесу, політичних преференцій, що пропонуються у вигляді сформованих ними іміджів. Використання цих засобів суб'єктами політичного поля має на меті не тільки поширення тих чи інших ідей і пропагування політики, але й виявлення та артикуляцію реальних потреб місцевої громади і донесення їх до владних суб'єктів, вироблення спільних дискурсів. На їх основі можливе оптимальне колективне обговорення рішень місцевої влади і належний рівень дискретності політичної

відповідальності за прийняті рішення, легітимація існуючого політичного порядку і стратегій розвитку місцевих територій і політичної системи країни загалом.

По-сьоме, запропонований моніторинг і аналіз засобів опосередкування інформаційних інтеракцій на рівні м. Донецька дав змогу констатувати, що, незважаючи на їх стрімкий розвиток, загальний стан форм і моделей взаємодії майже не змінився за роки незалежності, що є достатньо загрозливим для динаміки політичної системи. Цей аспект в розрізі загального ускладнення політичного поля, зростання комунікативних каналів і обсягів політичної інформації вимагає перегляду всієї моделі політичного управління, як на рівні міста та його районів, так і на рівні регіону і країни загалом, поступово розширюючи зміст, простір і межі компетенції населення місцевих громад, підтримуючи належний рівень лояльності і довіри до політики місцевої та центральної влади. Загалом, наявна структура засобів опосередкування в м. Донецьку є достатньо широкою, дає потенційну можливість для розширення участі населення у справах громади, підвищення рівня політичної і громадської активності щодо формування місцевої політики та вирішення локальних питань. У той же час, зазначені межі інтеракцій і комунікативної компетенції обмежуються в основному з боку владних інститутів через відсутність інформації і низький середній рівень політичної і інформаційної культури носіїв владних статусів. Небажання використовувати наявні форми і механізми взаємодії в умовах відсутності розвинутого громадського контролю, достатньої інформації та доступних політичних комунікацій робить інформаційний простір міста структурно і оперативно замкнутим, ставлячи його у залежність, з одного боку, від фінансових донорів і власників засобів опосередкування інтеракцій і їхнього бачення реальності, а з іншого, від структур самоорганізації, необхідних для підтримання функціональної безпеки політичної системи і захисту її від інформаційного перенавантаження. За наявності першого аспекту, але організаційної та ресурсної слабкості другого, інформаційний простір міста активно використовується для заміни реальних фактів і подій (первісних інтепретацій) ефективними репрезентаціями — іміджами, які і набувають сьогодні головного значення у процесах політичної комунікації та інтеракції, трансформуючи політичне поле здебільшого у цілком віртуальне. Саме у площині засобів опосередкування інформаційних інтеракцій знаходяться ресурси і можливості для оптимізації

взаємодії шляхом продукування, впровадження та підтримки знаково-символічних систем, уніфікації політичної мови задля зменшення трансакційних витрат на узгодження наявних інтересів і цілей усіх зацікавлених осіб, що також вимагає розроблення та дотримання засад відповідної інформаційної політики, у тому числі регіональної. Моделі інтеракцій, які склалися у місті сьогодні, не відображають і загалом не задовольняють інформаційних потреб громадян, створивши умови для плутанини комунікаційних очікувань і підтримки кризи зворотного зв'язку, що потрібно негайно вирішувати задля забезпечення як ефективного демократичного політичного управління, так і загальної безпеки політичної системи.

Нарешті, наголосимо, що дані, отримані в ході проведення експертних опитувань, моніторингу безпосередніх і опосередкованих інтеракцій, свідчать про специфіку політико-інституціонального дизайну у м. Донецьку, незалежно від формалізованих державою процедур структурування органів місцевої влади. Це свідчить про дуже важливе значення історичних і культурних контекстів, а також дає змогу говорити про існування особливого міського і регіонального політичного режиму з певними локальними варіаціями. Причому, в Україні в сучасних умовах з цього процесу майже повністю відкинуто просторовий чинник, а домінує, скоріше, саме історичний, в межах якого було обумовлено економічну структуру того чи іншого регіону і разом з цим специфіку взаємодії та статусних ролей інститутів місцевої виконавчої влади та місцевого самоврядування на всіх рівнях. Проаналізовані елементи політичного поля виступають контекстами, які дозволяють глибше диференціювати та структурувати умови здійснення інтеракцій, особливо на місцевому рівні. Разом усі ці зазначені параметри і формують ті умови, які задають особливості становлення політичного знання населення регіону, доступу та переробки цих знань у систему власних політичних переконань; умови втягування членів територіальних громад у простір спільних смислів та цілей, що з часом стає результатом тієї чи іншої політики, виборів тощо. Саме результат політики є показником ефективності взаємодії, у тому числі взаємодії інформаційної, яка складається з безпосередніх та опосередкованих контактів влади і громадян.

Основні проблеми, що сьогодні заважають ефективній інформаційній взаємодії влади та громадян, торкаються, перш за все, організаційних питань, пов'язаних з відсутністю ефективних ме-

ханізмів (у тому числі закріплених правовим шляхом) обміну інформацією між владою, опосередковуючими засобами та громадянами; проблем удосконалення мовної політики, що дасть змогу у майбутньому узгодити політичні тезауруси всіх акторів політичного поля хоча б лінгвістично; технологічних проблем, що є результатом частково фінансових труднощів, частково — ментальних забобонів існуючого бюрократичного апарату; проблем певної інформаційної замкнутості регіону і навіть автаркії (часто сформована структура вважається самодостатньою і такою, що не потребує розвитку) тощо. Головним напрямом оптимізації цих процесів є розробка і впровадження концепцій державної інформаційної та регіональної політики. В цих межах потрібно забезпечувати розширення інформаційного вибору представників місцевих громад, інтенсифікувати діалогові (симетричні) моделі інтеракцій, залучати громадян, інституції громадянського суспільства до активної участі у розробці локальних стратегій і програм розвитку територій завдяки відповідній увазі і підтримці з боку держави. Вироблення зазначених стратегій інформаційного і регіонального розвитку дасть змогу уніфікувати інформаційний простір з погляду можливостей, що він надає для демократичного розвитку України. Місцеві і локальні інформаційні простори повинні узгоджуватися із загальнодержавним крізь призму правових нормативів і етики, забезпечувати належний рівень організаційного структурування шляхом відкритих і прозорих механізмів фінансування та підтримки цих структур, формування інформаційної політики на основі потреб громадян, що дозволить побудувати відкриту та зовнішньо незалежну систему інформування громадян зі стійким каналом формалізованого у наявних комунікаціях зворотного зв'язку, що стане основою стабільності і позитивної динаміки загалом політичної системи України.

Демократичні засади розвитку України включають у себе саме вказані елементи інформаційної політики, якнайширші консультації з територіальною громадою та залучення громадян до активної участі у формуванні та реалізації політики на місцевих рівнях. Оскільки головним нормативним суб'єктом цього процесу залишається державна влада, то саме від неї і рівня її комунікативної та інформаційної компетенції залежить характер використання наявних і потенційних форм і моделей інформаційної взаємодії — чи будуть вони слугувати демократичному розвиткові, чи використовуватимуть їх у вузькогрупових інтересах, де

економічне задоволення певної меншості досягається за рахунок маніпулювання свідомістю, а відповідно, — й поведінкою інших; будуть вони сприяти інтелектуально-культурному зростанню членів демократичного суспільства, розвитку громадянських тезаурусів, формуванню ефективної гуманітарно релевантної політики чи забезпечуватимуть суспільне адміністрування безособовими групами індивідів, без урахування процесів розуміння та узгодження громадських інтересів.

На сьогодні ці два основні варіанти співіснують, але так чи інакше у найближчому майбутньому доведеться обирати. І від того, що буде домінувати, як поведе себе політико-владна еліта, буде залежати подальший розвиток нашої країни, характер її режиму і динаміки політичної системи. Це, у свою чергу, актуалізує і підкреслює важливість подальших досліджень у цьому напрямі, а особливо використання їх результатів у практичній політичній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Нормативно-правові акти

1. Закон України «Про благодійництво та благодійні організації» № 531/97-ВР від 16.09.1997 р. в редакції від 1.01.2003 р.: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=531%2F97%2D%E2%F0

2. Закон України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» № 1667-IV від 6.04.2004 р. в редакції від 8.02.2007 р.: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1667%2D15

3. Закон України «Про Всеукраїнський та місцеві референдуми» № 1286-XII від 3.07.1991 р. в редакції від 2.08.2001 р.: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1286%2D12

4. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» № 2782-XII від 16.11.1992 р. в редакції від 9.06.2004 р.: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2782%2D12

5. Закон України «Про звернення громадян» № 393/96-ВР від 2.10.1996 р. в редакції від 9.02.2005 р.: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=393%2F96%2D%E2%F0

6. Закон України «Про інформацію» № 2657-XII 2.10.1992 р. в редакції від 22.07.2005 р.: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2657%2D12

7. Закон України «Про місцеве самоврядування» № 280/97-ВР від 21.05.1997 р. в редакції від 20.03.2007 р.: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=280%2F97%2D%E2%F0

8. Закон України «Про об'єднання громадян» № 2460-XII від 16.06.1992 р. в редакції від 4.03.2006 р.: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2460%2D12

9. Закон України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» № 2866-III від 29.11.2001 в редакції від 3.11.2005 р.: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2866%2D14

10. Закон України «Про органи самоорганізації населення» № 2625-XIV від 11.07.2001 р.: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2625%2D14

11. Закон України «Про політичні партії в Україні» № 2365-XIV від 5.04.2001 р. в редакції від 1.01.2007 р.: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2365%2D14

12. Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» № 539/97-ВР від 23.09.1997 в редакції від 14.01.2006 р.: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=539%2F97%2D%E2%F0

13. Закон України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» № 554/97-ВР від 7.10.1997 р. в редакції від 2.03.2004 р.: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=554%2F97% 2D%E2%F0

14. Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» № 1045-XIV від 15.09.1999 р. в редакції від 1.01.2007 р.: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1045%2D14

15. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» № 987-XII від 23.04.1991 р. в редакції від 11.02.2003 р.: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=987%2D12

16. Закон України «Про статус депутатів місцевих рад» № 93-IV від 11.07.2002 в редакції 8.02.2007 р.: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=93%2D15

17. Закон України «Про телебачення і радіомовлення» № 3759-XII від 21.12.1993 р. в редакції від 1.03.2006 р.: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3759%2D12

18. Класифікатор об'єктів адміністративно-територіального устрою України, затверджений і введений в дію наказом Держ-

стандарту України від 31.10.97 № 659 в редакції від 28.01.2005 р.: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ukrstat.kmu.gov.ua/statistics/wsite/niistat/klasf/klasif/koatuu.rar

19. Конституція України. Прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. в редакції 1.01.2006 р.: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96%2D%E2%F0

20. Постанова Верховної Ради України «Про затвердження положення про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні» № 3748-XII від 17.12.1993 р.: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3748%2D12

21. Цивільний Кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 р. в редакції від 16.01.2007 р.: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435%2D15

Популярно-масові періодичні видання

22. Акцент. — 2002. — №№ 49 (2 апреля 2002) — 172 (21 ноября 2002).

23. Город. — 2002. — №№ 14 (4 апреля 2002) — 42 (22 ноября 2002).

24. Донбасс. — 2002. — №№ 61 (2 апреля 2002) — 215 (22 ноября 2002).

25. Донецкие новости. — 2002. — №№ 14 (4–10 апреля 2002) — 47 (21–27 ноября 2002).

Монографії, розділи у монографіях

26. Apel K.-O. Diskurs und Verantwortung. — Frankfurt/M.: Suhrkamp, 1988.

27. Attneave F. Application of Information Theory of Psychology. A summary of basic concepts, methods and results. — N.Y.: Holt, Rinehart & Winston, 1959.

28. Barnard C. The Function of the Executive. — Cambridge, Mass, 1938.

29. Bateson G. Mind and Nature: A Necessary Unity. — N.Y.: E.P.Dutton, 1979.

30. Beville H.M. Audience Ratings: Radio, Television, and Cable. Hillsdate. — N.J. and London: Lawrence Erlbaum Associates, 1985.

31. Blau P. Exchange and Power in Social Life. — New York: Wiley, 1964.

32. Blumer H. Symbolic Interactionism: Perspective and Method. Englewood Cliffs. — N.Y.: Prentice-Hall, 1969.

33. Castells M. City, Class and Power / Transl. supervised by Lebas E. — London; Basingstoke: Macmillan, 1978.

34. Castells M. The Urban Question. — L.: Edward Arnold, 1977.

35. Chomsky. N. Deep Structures, Semantic Structures and their interpretations / D. Steinberg, L. Jakubovite (eds). Semantics. — Cambridge: Initiation. — 1971.

36. Chomsky N. Language and mind. Enlarged ed-n. — N.Y.: Harcourt Brace Jovanovich, 1972.

37. Cotteret J.-M. Gouvernants et gouvernes: La communication politique. — P., 1973.

38. Crosier M., Friefberg E. L'Acteur et le Systeme. — P., 1977.

39. Dahl R.A. Who Governs? Democracy and Power in an American City. — New Haven and London, 1961.

40. DeFleur M. Theories of Mass Communication. — New York, 1970.

41. Deutch K. The Nerves of Government, Models of Political Communication and Control. — N.Y.: Free Press, 1963.

42. Dil A. (ed.) Language in Social Groups. — Stanford, 1971.

43. Easton D. The Analysis of Political Structure. New York: Routledge, 1991.

44. Easton D. The Political System: An Inquiry into the State of Political Science. — Chicago: University of Chicago Press, 1981.

45. Easton D.A. A Framework for the Political Analysis. — Chicago; L., 1979.

46. Florini Ann M., ed., The Third Force: The Rise of Transnational Civil Society. — Washington, D.C.: Carnegie Ednowment for International Peace, 2000.

47. Goffman E. Relations in public; microstudies of the public order. — N.Y.: Basic Books, 1971.

48. Grunig J.E., Hunt T. Managing Public Relations. — N.Y.: Holt, Rinehart & Winston, 1984.

49. Habermas J. Luhmann N. Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie — was leistet die Systemforschung. — Frankfurt/M.: Suhrkamp, 1971.

50. Hausner J., Gorniak J., Koldras S., Mazur S. Paszkowska R. Komunikacja I partycypacja spoleczna. Poradnik. — Krakow, 1999.

51. Homans G.C. Social Behavior: Its Elementary Forms. — New York: Harcourt, Brace and World, 1961.

52. Hughes E. Men and their Work. — Glencoe, 1958.

53. Human Nature and Collective Behaviour / Shibutani T. (ed.). — N.Y.: Englewood Cliffs, 1970.

54. Lasswell H. Politics: Who Gets, What, When, How. — New York: Meridian Books, 1958.

55. Lasswell H.D., Kaplan A. Power and Society. — New Naven, 1950.

56. Laswell H. The Structure and Function of Communication in Society // Schramm W. & Roberts D. F. The Processand Effects of Mass Communication. — Urbana: Univ. of Illinois Press, 1971. — pp. 84–99.

57. Luhmann Niklas. Die Gesellschaft der Gesellschaft. — Frankfurt/M.: Suhrkamp, 1999.

58. Masuda Y. The Information Society as Post-Industrial Society. — Washington D.C.: World Future Society, 1980.

59. Mead G. Geist, Identitdt und Gesellschaft. — Frankfurt/M., 1973.

60. Norris P. A Virtuous Circle. Political Communication in Postindustrial Societies. — L., 2001.

61. Shьtz A., Luckmann T. Strukturen der Lebenswelt. Bd. I. — Neuwied, 1975.

62. Tomas W.I. The Unadjusted Girl: With Cases and Standpoint for Behavior Analysis: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://paradigm.soci.brocku.ca/~lward/Thomas/Thomas_A0.html

63. Абдеев Р.Ф. Философия информационной цивилизации. — М.: Владос, 1994. — 336 с.

64. Абельс Хайнц. Интеракция, идентификация, презентация. Введение в интерпретативную социологию. — С.Пб.: Алетейя, 1999. — 266 с.

65. Американская социологическая мысль. Тексты. Р.Мертон, Дж.Мид, Т.Парсонс, А.Шюц / Под общ. ред. В.И. Добренькова. Сост. Е.И. Кравченко. — М.: Издание Международного Университета Бизнеса и Управления, 1996. — 557 с.

66. Анисимов С.Ф. Человек и машина (философские проблемы кибернетики). — М.: Общество по распространению политических и научных знаний РСФСР, 1959. — 56 с.

67. Барт Роланд. Мифологии / Сергей Зенкин (пер.). — М.: Изд-во им. Сабашниковых, 1996. — 312 с.

68. Белл Д. Социальные рамки информационного общества // Новая технократическая волна на Западе / Под ред. П. С. Гуревича. — М.: Прогресс, 1986. — С. 330–342.

69. Берг А.И., Черняк Ю.И. Информация и управление. — М.: Экономика, 1966. — 275 с.

70. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности: Трактат по социол. знания / Пер. с англ. Е. Руткевич. — М.: Медиум, 1995. — 323 с.

71. Блумер Г. Общество как символическая интеракция // Современная зарубежная социальная психология. — М.: Издательство Московского университета, 1984. — С. 173–179.

72. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Пер. и вступ. ст. С.Н.Зенкина. — М.: Добросвет, 2000. — 387с.

73. Бурдье П. Начала. — М.: Sosio Logos, 1994. — 285 с.

74. Бурдье П. Социология политики / Пер. с фр.: Е.Д.Вознесенская и др. Сост., общ. ред. и предисл. Н.А.Шматко. — М.: Socio-Logos, 1993. — 333 с.

75. Вебер Макс. История хозяйства. Город / Пер. с нем. — М.: Канон-Пресс-Ц, 2001. — 576 с.

76. Вебер М. Про деякі категорії соціології розуміння // Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. — К.: Основи, 1998. — С. 104–156.

77. Вершинин М.С. Политическая коммуникация в информационном обществе. — СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 2001. — 253 с.

78. Винер Н. Кибернетика и общество. — М.: Изд-во иностранной литературы, 1958. — 200 с.

79. Вітгенштайн Л. Tractatus Logico-Philosophicus; Філософські дослідження. — К.: Основи, 1995. — 312 с.

80. Габермас Ю. Дії, мовленнєві акти, мовленнєві інтеракції та життєвий світ // Єрмоленко А.М. Комунікативна практична філософія. Підручник. — К.: Лібра. 1999. — С. 287–324.

81. Гаджиев К.С. Политическая наука: Учебное пособие. — 2-е изд. — М.: Междунар. отношения, 1996. — 400 с.

82. Гаман-Голутвина О.В. Политические элиты России: Вехи исторической эволюции. — М.: РОССПЭН, 2006. — 448 с.

83. Готт В.С., Семенюк Э.П., Урсул А.Д. Социальная роль информатики. — М.: Знание, 1987. — 64 с.

84. Гэлбрейт Дж. К. Экономические теории и цели общества. — М.: Прогресс, 1979. — 406 с.

85. Дебор Ги-Эрнест. Общество спектакля / Пер. с фр. С.Офертаса и М.Якубович. — М.: Логос: Радек, 2000. — 184 с.

86. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Пер. с англ. Сост. В.В.Петрова; Под ред. В.И. Герасимова; вступ. ст. Ю.Н.Караулова и В.В.Петрова. — М.: Прогресс, 1989. — 312 с.

87. Дойч К. Народи, нації та комунікація // Націоналізм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. — К.: Смолоскип, 2000. — 872 с.

88. Донченко О., Романенко Ю. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення): Монографія. — К.: Либідь, 2001. — 334 с.

89. Дьюи Джон. Реконструкция в философии / М. Занадворнов (пер. с англ.), М. Шиков (пер. с англ.). — М.: Логос, 2001. — 162 с.

90. Єрмоленко А.М. Комунікативна практична філософія. Підручник. — К.: Лібра, 1999. — 488 с.

91. Заец Р.В. Проблемы развития городов в переходный период. — К.: Украинский дом экономических и научно-технических знаний общества «Знание» Украины, Комиссия по устойчивому развитию украинской экологической ассоциации «Зелений світ», 1996. — 35 с.

92. Зернецька О.В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини. — К.: Освіта, 1999. — 351 с.

93. Ильин М.В. Слова и смыслы. Опыт описания ключевых политических понятий. — М: РОССПЭН, 1997. — 432 с.

94. Иноземцев В.Л. За пределами экономического общества. Постиндустриальные теории и постэкономические тенденции в современном мире. — М.: Academia, 1998. — 640 с.

95. Иноземцев В.Л. Расколотая цивилизация: Наличествующие предпосылки и возмож. последствия постэконом. революции. — М.: Academia: Наука, 1999. — 703 с.

96. К анализу топики организационно-деятельностных игр. — Пущино: НЦБИ АН СССР, 1986. — 42 с.

97. Каныгин Ю.М., Яковенко Ю.И. Введение в социальную когнитологию // АН Украины, Ин-т социологии. Отв. ред. А.Я. Мороз. — К.: Наукова думка, 1992. — 108 с.

98. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием. — К.: Оріони, 2000. — 448 с.

99. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Государственный ун-т. Высшая школа экономики / Пер. с англ.: Б.Э.Верпаховский. — М.: ГУ ВШЭ, 2000. — 607 с.

100. Коган В.З. Информационное взаимодействие (Опыт анализа субъектно-объектных отношений). — Томск: Изд-во Томского ун-та, 1980. — 194 с.

101. Кононов І.Ф. Етнос. Цінності. Комунікація (Донбас в етнокультурних координатах україни). — Луганськ: Альма-матер, 2000. — 494 с.

102. Кордун О. Аналіз питань щодо врахування радянської спадщини в соціогуманітарній політиці України // Регіональна політика України: формування соціогуманітарних пріоритетів розвитку / Український незалежний центр політичних досліджень: За заг. ред. Ю. Тищенко. — К., 2006. — С. 161–179.

103. Костенко Н.В. Ценности и символы в массовой коммуникации. — К.: Наукова думка, 1993 — 128 с.

104. Коэн Джин Л., Арато Э. Гражданское общество и политическая теория / Пер. с англ. Общ. ред. И.И. Мюрберг. — М.: Весь мир, 2003. — 784 с.

105. Кули Ч. Первичные группы // Американская социологическая мысль. — М.: Изд-во МУБиУ, 1996. — С. 328–332.

106. Кули Чарльз Хортон. Человеческая природа и социальный порядок. — М.: ДИК, 2000. — 309 с.

107. Леві-Строс Клод. Структурна антропологія / Зоя Борисюк (пер.з фр.). — 2.вид. — К.: Основи, 2000. — 391 с.

108. Литвиненко О.В., Бінько І.Ф., Потіха В.М. Інформаційний простір як чинник забезпечення національних інтересів України. — К., 1998. — 145 с.

109. Лотман Ю.М. О двух моделях коммуникации в системе культуры / Ю.М.Лотман // Лотман Ю.М. Избранные статьи: В 3 т. — Т.1. — Таллинн: «Олександра», 1992. — С. 16–89.

110. Лотман Ю.М. Символ в системе культуры // Лотман Ю.М. Избранные статьи: В 3 т. — Т.1. — Таллинн: «Олександра», 1992. — С.191–199.

111. Луман Н. Власть / Пер. с нем.: А.Ю. Антоновский. — М.: Праксис, 2001. — 256 с.

112. Луман Н. Медиа коммуникации / Пер. с нем.: А.Глухов, О.Никифоров. — М.: Издательство «Логос», 2005. — 280 с.

113. Луман Н. Общество как социальная система / Пер. с нем.: А.Антоновский. — М.: Издательство «Логос», 2004. — 232 с.

114. Луман Н. Реальность масс-медиа / Пер. с нем.: А.Ю. Антоновский. — М.: Праксис, 2005. — 256 с.

115. Лупацій В. Україна в пошуках нової моделі реінтеграції // Регіональна політика України: формування соціогуманітарних пріоритетів розвитку / Український незалежний центр політичних досліджень: За заг. ред. Ю.Тищенко. — К., 2006. — С. 147–159.

116. Майборода О. Загальнонаціональні і регіональні інтереси в сучасній Україні // Регіональна політика України: формування соціогуманітарних пріоритетів розвитку // Український незалежний центр політичних досліджень: За заг. ред. Ю. Тищенко. — К., 2006. — С. 121–146.

117. Маркузе Г. Одномерный человек // Американская социологическая мысль / Под ред. В.И. Добренькова. — М.: Международный Ун-т Бизнеса и Управления, 1996. — С. 121–146.

118. Мартин Дж. Телематическое общество. Вызов ближайшего будущего // Новая технократическая волна на Западе / Под ред. П. С. Гуревича. — М.: Прогресс, 1986. — С. 371–391.

119. Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США / Пер. с англ. — М.: Прогресс, 1966. — 462 с.

120. Мережі і мережні війни: Майбутнє терору, злочинності та бойових дій / За ред. Дж. Арквілли, Д. Ронфельдта; Пер. з англ. А.Іщенка. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська Акад.», 2005. — 350 с.

121. Метальникова Н.Б., Сытая А.В., Устименко В.А. Местное самоуправление. Практические рекомендации. Изд-е 2-е, дополненное и исправленное. — Донецк: ООО «Типография «Новый мир»», 2003. — 102 с.

122. Мид Дж. От жеста к символу // Американская социологическая мысль / Под ред. В.И.Добренькова. — М.: Международный Ун-т Бизнеса и Управления, 1996. — С. 213–221.

123. Михальченко М.І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. — Дрогобич: ВФ «Відродження», 2004. — 488 с.

124. Михальченко Н.И. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? — К.: Институт социологии НАНУ, 2001. — 440 с.

125. Нагорна Л.П. Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики. — К.: Світогляд, 2005. — 315 с.

126. Настільна книга неприбуткових організацій / За ред. А.Ткачука. — К.: Інститут громадянського суспільства, 2000. — 274 с.

127. Норт Даглас. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Пер. з англ.: І.Дзюб. — К.: Основи, 2000. — 198 с.

128. Основні особливості діяльності ЗМІ в Україні. Медіа і вибори 2002 року / Український незалежний центр політичних досліджень: За заг. ред. Ю.Тищенко. — К., 2002.

129. Павленко Р., Вітер О. Різниця ціннісних орієнтацій у регіонах України: як подолати проблему «розколу» // Регіональна політика України: формування соціогуманітарних пріоритетів розвитку / Український незалежний центр політичних досліджень: За заг. ред. Ю. Тищенко. — К., 2006. — С. 99–119.

130. Панарин И.Н., Панарина Л.Г. Информационная война и мир. — М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2003. — 384 с.

131. Паніна Н.В., Головаха Є.І. Тенденції розвитку українського суспільства (1994–1998 рр.). Соціологічні показники. — К.: Інститут соціології, 1999. — 152 с.

132. Парсонс Т. О структуре социального действия / Под общ. ред. В.Ф.Чесноковой; С.А.Белановского. — М.: Академический Проект, 2000. — 879 с.

133. Перцик Е.Н. География городов (геоурбанистика). — М.: Высшая школа, 1991. — 319 с.

134. Пирс Чарлз Сандерс. Избранные философские произведения / К.Голубович (пер.). — М.: Логос, 2000. — 412 с.

135. Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку / За ред. Ф.М. Рудича: Навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. — К.: Парламентське видво, 2002. — 327 с.

136. Почепцов Г. Г. Информация & дезинформация. — К.: Эльга, 2001. — 256 с.

137. Почепцов Г.Г. Информационно-политические технологии. — М.: Центр, 2003. — 384 с.

138. Почепцов Г.Г. Коммуникативные технологии двадцатого века. — М.: Рефл-бук, 1999. — 352 с.

139. Рада та громада (або як залучати громадян до місцевого самоврядування) / Колектив авторів. Посібник для працівників органів місцевого самоврядування. — К.: Академпрес, 2003. — 132 с.

140. Регіональний портрет України. / За заг. ред. Ю. Тищенко. — К.: УНЦПД, 2003. — 336 с.

141. Рисіч Й. Парадигма демократії в Україні. — Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2001. — 175 с.

142. Романюк А., Шведа Ю. Партії та електоральна політика. — Львів: ЦПД-Астролябія, 2005. — 366 с.

143. Рубців В.П. Інформаційна діяльність у територіальній громаді. — К.: Інститут місцевої демократії, 2001. — 21 с.

144. Свергунов О. Специфіка формування прозорої політики влади в контексті розвитку регіонів // Регіональна політика України: формування соціогуманітарних пріоритетів розвитку / Український незалежний центр політичних досліджень: За заг. ред. Ю. Тищенко. — К., 2006. — С. 257–278.

145. Соссюр Фердинанд де. Курс общей лингвистики / А.М. Сухотин (пер.со второго фр.изд.). — М.: Логос, 1998. — 296 с.

146. Співпраця з громадою: шляхи оптимізації діяльності // Семінар. — Донецьк: Східноукраїнський регіональний навчальний центр (СУРНЦ), 2003.

147. Творення демократії: Традиції громадської активності в сучасній Італії / Р.Д. Патнам разм з Р. Леонарді та Р.Й.Нанетті. Пер. з англ. В. Ющенко. — К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. — 302 с.

148. Технології політичної влади: Зарубіжний досвід. Кн.-дайджест / В.М.Іванов, В.Я.Матвієнко, В.І.Патрушев, І.В.Молодих. — К.: Вища шк., 1994. — 263 с.

149. Турен А. От обмена к коммуникации: рождение программированного общества // Новая технократическая волна на Западе / Под ред. П.С.Гуревича. — М.: Прогресс, 1986. — С. 410–430.

150. Узагальнений звіт за результатами фокус-групового дослідження // Регіональна політика України: формування соціогуманітарних пріоритетів розвитку / Український незалежний центр політичних досліджень / За заг. ред. Ю. Тищенко. — К., 2006. — С. 280–301.

151. Урсул А.Д. Информация. Методологические аспекты. — М.: Наука, 1971. — 135 с.

152. Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. — М.: Магистериум, 1996. — 447 с.

153. Фуко М. Ницше, Фрейд, Маркс: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://lib.ru/CULTURE/FUKO/nfm.txt

154. Фуко М. Порядок дискурса: инагурационная лекция в Коллеж де Франс 2.12.70 // Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. — М.: Магистериум, 1996. — С. 49–96.

155. Хайдеггер М. Бытие и время. / Пер. с нем.: В.В. Бибихиню. — М.: Ad Marginem, 1997. — 452с.

156. Черныш В.И. Информационные процессы в обществе. — М.: Наука, 1968.

157. Шварценберг Р.Ж. Политическая социология / Пер. с фр. — Ч. 1. — М.: Б.и., 1992. — 180 с.

158. Шеннон К. Работы по теории информации и кибернетике / Пер. с англ. — М.: Мир, 1971. — 382 с.

159. Шиллер Г. Манипуляторы сознанием / Пер. с англ. Науч. ред. Я.Н.Засурский. — М.: Мысль, 1980. — 326 с.

160. Шюц А. Формирование понятия и теории в общественных науках // Американская социологическая мысль. Тексты. — М.: Международный университет бизнеса и управления, 1996. — С. 526–541.

161. Элюль Ж. Политический иллюзия / Пер. с фр.: В.В. Лазарев. — М.: NOTA BENE Media trade Co., 2003. — 432 с.

162. Энгельс Ф. Диалектика природы // К. Маркс и Ф. Энгельс. Сочинения. Том 20. — М.: Государственное издательство политической литературы, 1961. — 828 с.

163. Юнг К.Г. Подход к бессознательному // Юнг К.Г. Архетип и символ. — М.: Renaissance, 1991.

164. Ясперс К. Смысл и назначение истории / Пер. с нем. — М.: Политиздат, 1991. — 527 с.

Наукові статті, матеріали конференцій і «круглих столів»

165. Bateson G. Exchange of Information about Patterns of Human Behavior // Information Storage and Neural Control; Tenth Annual Scientific Meeting of the Houston Neurological Society / Ed. by W.S. Fields, W. Abbot. — Sprongfield (II), 1969.

166. Dennett D. Animal Consciousness: What Matters and Why // Social research, vol. 62. — № 3. — 1995. — P. 691–710.

167. Dennett D. How to Study Human Consciousness Empirically or Nothing Comes to Mind // Synthese, vol. 53. — № 2. — November 1982. — P. 159–180.

168. Diebold J. Infostructure // American Studies Newsletter. — 1995. — № 36. — P. 22–35.

169. Kuhn M.H., Partland T.S. An empirical investigation of self-attitudes // American Sociological Review.– 1954. — Vol.19. — P. 68–76.

170. Kuhn, M. H. Major Trends in Symbolic Interaction Theory in the Past Twenty-Five Years // The Sociological Quarterly. — 1964. — № 5. — P. 61–84.

171. Sinne K. Communication: Mass Political Behavior // Political Communication Issues and Strategies for Research. — 1975. — Vol. 4.

172. Абельс Х. Проблема социального порядка в социологии Талкотта Парсонса: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.i-u.ru/biblio/archive/abels_social_order_problem

173. Апель К.-О. Трансцендентально-герменевтическое понятие языка // Вопросы философии. — 1997. — № 1. — С. 76–92.

174. Бажинов М.А. Гражданское общество и местное самоуправление: опыт концептуального анализа // Вестник МГУ. Серия 12. Политические науки. — 2002. — № 4. — С. 82–90.

175. Бирюков С.В. Региональная политическая власть: от концептов к интегративной модели // Вестник МГУ. Серия 18. Социология и политология. — 2003. — № 1. — С. 3–24.

176. Білецький В. Громадсько-політичні рухи на Донеччині: зародження, розвиток, трансформація: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.intellect.org.ua/index.php?lang=u&theme_id=7244&material_id=44534

177. Боренько Я. «Європейська мрія» і українське місто: десять років політичного кічу // Ї. — 2003. — № 21: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ji.lviv.ua/n22texts/borenko-dream.htm

178. Бузгалин А.В. «Постиндустриальное общество» — тупиковая ветвь социального развития? // Вопросы философии. — 2002. — № 5. — С. 26–43.

179. Бурковський П. Проблема визначення влади у XX ст. Реконструкція відносин панування у критичних концепціях А. Грамші і Франкфуртської школи // Людина і політика. — 2003. — № 1 (25). — С. 70–83.

180. Бурмистров И.В. Гибкий сценарный интерфейс: интеллектуальная пространственная структура диалога //Психологический журнал. — №2 — 1993 — С. 44–52.

181. Бусова Н.А. Делиберативная модель демократии и политика интересов // Вопросы философии. — 2002. — № 5. — С. 44–54.

182. Взаємовідносини між державою і громадянським суспільством (Аналітична доповідь) // Відносини між державою і громадянським суспільством: Матеріали «круглого столу». — К.: НІС. 2003. — С. 7–44.

183. Вісник Центру / Інформаційний бюлетень Міжнародного центру перспективних досліджень. — № 43. — 2004. — 13 грудня.

184. Ганжуров Ю. ЗМІ як інститут громадянського суспільства // Наукові записки / Збірник. — К.: ІПіЕНД, 2004. — Вип. 25. — С. 263–274.

185. Глазунов В.А. Робототехника и постнеклассическая наука // Вопросы философии. — 2002. — № 11. — 135–148.

186. Гурковський В. Взаємовідносини органів державної влади у сфері забезпечення інформаційної безпеки України: організаційно-правові питання // Вісник УАДУ. — 2002. — № 3. — С. 27–32.

187. Гусерль Е. Парижские доклады // Логос. — 1991. — № 2. — С. 6–30.

188. Даль Р. Полиархия, плюрализм и пространство // Вопросы философии. — 1994. — № 3. — С. 37–48.

189. Даль Р. Предпосылки возникновения и утверждения полиархий // Полис. — 2002. — № 6. — С. 34–56.

190. Деннет Д. Постмодернизм и истина. Почему нам важно понимать это правильно // Вопросы философии. — 2001. — № 8. — 93–100.

191. Дибиров А.-Н.З., Пронский Л.М. О природе политической власти // Вестник МГУ. Серия 18. Социология и политология. — 2002. — № 2. — С.48–60.

192. Дискурс політики у масовій комунікації: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://litopys.narod.ru/polpost/r1a3.htm

193. Добреньков В.И., Рахманов А.Б. Система теоретической социологии Вильфредо Парето // Вестник МГУ. Серия 18. Социология и политология. — 2002. — № 3. — С. 40–75.

194. Дридзе Т.М. Социальная коммуникация в управлении с обратной связью // Социс. — 1998. — № 10. — С. 44–50.

195. Дуцик Д. ЗМІ як комунікативний засіб між громадянським суспільством та державою // Нова політика. — 2001. — № 2. — С. 11–14.

196. Жданов Г.Б. Информация и сознание // Вопросы философии. — 2000. — №11. — С. 97–104.

197. Завершинский К.Ф. Когнитивные основания политической культуры: опыт методологической рефлексии // Полис. — 2002. — № 3. — С. 19–30.

198. Завершинский К.Ф. Методологическая комплиментарность в исследовании символических матриц динамики политических институтов // Полис. — 2003. — № 1. — С. 39–49.

199. Зеленько Г. «Польський сценарій» для України крізь призму функціонування органів місцевого самоврядування // Наукові записки / Збірник. — К.: ІПіЕНД, 2001. — Вип. 16. — С. 130–140.

200. Зеленько Г. Подолання політичного відчуження як умова формування громадянського суспільства в Україні // Наукові записки / Збірник. — К.: ІПіЕНД, 2004. — Вип. 25. — С. 247–263.

201. Землянова Л.М. Инфоструктура электронной демократии (дискуссионные мнения зарубежных аналитиков) // Вестник МГУ. — Серия 10. Журналистика. — 1997. — №3. — С. 80–94.

202. Зиммель Г. Как возможно общество? // Социологический журнал. — 1992. — №2. — С. 102–114.

203. Зиммель Г. Общение. Пример чистой, или формальной социологии // Социологические исследования. — 1984 — № 2. — С. 170–176.

204. Ильин М.В. Политический дискурс как предмет анализа // Политическая наука. — 2002. — № 3. — С. 7–19.

205. Иноземцев В.Л. Современный постмодернизм: конец социального или вырождение социологии // Вопросы философии. — 1998. — № 9. — С. 27–37.

206. Касавин И.Т. Язык повседневности: между логикой и феноменологией // Вопросы философии. — 2003. — № 5. — С. 14–29.

207. Качоха Влодзимеж. К. Поппер: альтернатива обществу будущего // Вопросы философии. — 2002. — № 6. — С. 48–59.

208. Коляденко В. Роль інфокомунікативних технологій у формуванні громадянського суспільства // Людина і політика. — 2002. — № 4. — С. 52–57.

209. Комина Н.А. Анализ дискурса в интеракциональной лингвистике: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://teneta.rinet.ru/rus/ke/komina_na_analiz_diskursa.htm

210. Контент-анализ — описание метода: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://psyfactor.org/lib/kontent.htm

211. Королько В.Г. У пошуках теорії мультикультурних паблик рілейшнз // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2002. — №3. — С. 28–41.

212. Королько В.Г. Передвиборча комунікаційно-агітаційна кампанія: політичний феномен, структура, функції // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2002. — № 1 — С. 80–100.

213. Корсак К. Науки-лидеры: история и современность // Персонал. — 2002. — № 3. — С. 26–32.

214. Котигоренко В. Мовний конфлікт в Україні: стереотипізація взаємосприйняття // Наукові записки / Збірник. — К.: ІПіЕНД, 2000. — Вип. 14. — С. 186–194.

215. Краснокутська Ю. Internet як засіб комунікації: теоретико-методологічний аналіз // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. — Киев — Миколаїв: Вид-во МАГУ ім. П.Могили, 2005. — Вип. 7. — С. 354–359.

216. Кричевец А.Н. Об априорности, открытых системах и эволюции // Вопросы философии. — 1997. — № 6. — С. 79–91.

217. Кудряченко А.І. Проблеми стратегії державотворення України: виклики і перспективи // Сучасна українська держава: історичні імперативи становлення, тенденції та проблеми розвитку / Збірник. — К.: ІПіЕНД, 2006. — С. 18–26.

218. Кузнецов И.И. РУНЕТ как часть российского электорального пространства // ОНС. — 2003. — № 1. — С. 68–77.

219. Кузнецов Н.А., Мусхелишвили Н.Л., Шрейдер Ю.А. Информационное взаимодействие как объект научного исследования // Вопросы философии. — 1999. — № 1. — С. 77–87.

220. Куйбіда В. Муніципальне управління. Територіальні та правові чинники інформатизації // Вісник УАДУ. — 2003. — № 1. — С. 427–442.

221. Кулик В. «Творення здорового глузду» в сучасному українському дискурсі з мовно-етнічних проблем // Наукові записки / Збірник. — К.: ІПіЕНД, 2003. — Вип. 24. — С. 238–239.

222. Лайтен Р. Право и политика в век Интернета (реферат) // Политическая наука. — 2002. — № 1. — С. 137–144.

223. Лакофф Д., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.metaphor.narod.ru/lacoff_1.htm

224. Левенець Ю. Політика в Україні: символізація змісту // Доклад на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасна Українська держава: історичні імперативи становлення, тенденції та проблеми розвитку», м. Київ, 22 серпня 2006 р.

225. Левенець Ю. Політична наука: параметри раціоналізму // Наукові записки / Курасівські читання-2005. — К.: ІПіЕНД, 2006. — Вип. 30, кн. 1. — С. 6–10.

226. Леньшина Н.В. «Локальные политические исследования» как способ изучения муниципальной политики // Вестник МГУ. Серия 12. Политические науки. — 2002. — № 4. — С. 73–81.

227. Литвиненко А.В. Интернет и механизмы социального контроля: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.domarev.kiev.ua/io/litvinenko_4.htm

228. Луман Н. Невероятность коммуникации: [Електронний ресурс]. — Режим доступу:

229. Луман Н. Почему необходима «системная теория»: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.soc.pu.ru/materials/golovin/reader/luhmann/r_luhmann2.html

230. Луман Н. Решения в «информационном обществе»: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.soc.pu.ru/publications/pts/luman_i.html

231. Максапетян А.Г. Языки описания и модели мира (постановка вопроса) // Вопросы философии. — 2003. — № 2. — С. 53–65.

232. Маленко А.С. Особенности функционирования бюрократии в политическом процессе // Вестник МГУ. Серия 12. Политические науки. — 2002. — № 4. — С. 24–29.

233. Меркель В., Круассан А. Формальные и неформальные институты в дефектных демократиях // Полис. — 2002. — № 1. — С. 6–17.

234. Митина О.В., Петренко В.Ф. Синергетическая модель динамики политического сознания: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.i-u.ru/biblio/archive/ mitina_sinergetmodel

235. Митрошенков О.А. Политическое знание и теория // Вестник МГУ. Серия 12. Политические науки. — 2002. — № 4. — С. 6–24.

236. Морозов И.Л. Информационная безопасность политической системы // Полис. — 2002. — № 5. — С. 134–145.

237. Мухарямова Л.М. Взаимодействие языка и политики в символических измерениях // Вестник МГУ. Серия 18. Социология и политология. — 2002. — № 2. — С. 28–47.

238. Нагорна Л. Категорія «національна ідентичність» у сучасній етнополітології // Наукові записки / Збірник. — К.: ІПіЕНД, 1998. — Вип. 6. — С. 3–11.

239. Нагорна Л. Криза національної ідентичності: фактори поглиблення, шляхи подолання // Наукові записки / Збірник. — К.: ІПіЕНД, 2001. — Вип. 15. — С. 21–28.

240. Нагорна Л. Орієнтаційна сфера політичної системи України // Наукові записки / Збірник. — К.: ІПіЕНД, 2004. — Вип. 26. — С. 295–307.

241. Нагорна Л. Політична мова: зміст і структура поняття // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. — Киев — Миколаїв: Вид-во МАГУ ім. П.Могили, 2005. — Вип. 7. — С. 221–235.

242. Нагорна Л. Рекомбінація ідентичностей і нове структурування українського соціуму // Наукові записки / Збірник. — К.: ІПіЕНД, 2000. — Вип. 12. — С. 73–83.

243. Назарчук А.В. От классической критической теории — к теории коммуникативного действия (смена парадигмы в социальной теории) // Вестник МГУ. Серия 7. Философия. — 1993. — № 4. — С. 36–43.

244. Назарчук А.В. Язык в трансцендентальной прагматике К.-О. Апеля // Вопросы философии. — 1997. — № 1. — С. 69–75.

245. Науменко Т.В. Массовые коммуникации в политической структуре общества // Вестник МГУ. Серия 12. Политические науки. — 2003. — № 3. — С. 102–114.

246. Нисневич Ю.А. Проблемы транзита в условиях постиндустриального развития цивилизации // Вестник МГУ. Серия 12. Политические науки. — 2002. — № 3. — С. 94–104.

247. Нідермайєр Ганс-Петер. Телекратія замість демократії? // Віче. — 2002. — №1: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.universum.org.ua/journal/2004/nid_1.htm

248. Новакова О. Розвиток державної влади як механізму самоорганізації суспільства // Наукові записки / Збірник. — К.: ІПіЕНД, 2004. — Вип. 25. — С. 115–128.

249. Ожеван М. Двогостра зброя // Підприємництво в Україні. — 2001. — № 8: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.niisp.gov.ua/publication.php?razdel=info&doc=ozhevan2

250. Панарин А. Глобальное информационное общество: вызовы и ответы // Власть. — 2001. — № 1. — С. 14–19.

251. Паринов С.И. Информационные взаимодействия в экономическом пространстве: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://rvles.ieie.nsc.ru/parinov/net-model.htm

252. Перегуда Є.В. Співвідношення політики, права і закону за умов суспільної трансформації // Наукові записки / Курасівські читання-2005. — К.: ІПіЕНД, 2006. — Вип. 30, кн. 2. — С. 168–178.

253. Петров В., Рабинович И. От информационных войн к управляемой конфронтации и сотрудничеству // Власть. — 2001. — № 1. — С. 20–28.

254. Поливаева Н.П. Тип общества и политическое сознание // Вестник МГУ. Серия 18. Социология и политология. — 2002. — № 2. — С. 3–27.

255. Полянська В. Символічна влада та проблема співвідношення символічного і політичного просторів // Людина і політика. — 2003. — № 6. — С. 51–60.

256. Помыкало В. Элементы неоколониализма в современном мировом информационном порядке (пространстве) // Персонал. — 2002. — № 6. — С. 11–13.

257. Попович М.В. Моделі громадянського суспільства та основні напрями становлення // Відносини між державою і громадянським суспільством: Матеріали «круглого столу». — К.: НІС, 2003. — С. 64–67.

258. Проскуріна О. Політико-культурний вимір Донбаського регіону: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=67&c=1538

259. Протодьяконов С.А. Телевидение в системе соотношения «народ» — «публика» — «масса» // Вестник МГУ. Серия 12. Политические науки. — 2003. — № 3. — С. 114–129.

260. Пугачев В.П. Информационно-финансовый тоталитаризм: российский эксперимент по американскому сценарию // Вестник МГУ. — Серия 12. Политические науки. — 1999. — № 4. — С. 3–32.

261. Пьер Бурдье. Политическое представление: Элементы теории политического поля: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://design.uapa.ru/Library/Sections/Sociology/bourdieu/bourdieu.narod.ru/PB_SP_champ_politique.htm

262. Рузавин Г.И. Теория рационального выбора и границы ее применения в социально-гуманитарном познании // Вопросы философии. — 2003. — № 5. — С. 57–70.

263. Самсонов А.Л. Человек и биосфера — проблема информационных оценок // Вопросы философии. — 2003. — № 6. — С. 111–127.

264. Свойства информации и законы ее преобразования: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zeus.sai.msu.ru:7000/cfin/oti/oti_02.shtml

265. Сергеев В.М. Как возможны социальные изменения? Пролегомены к статистической теории социальных сетей // Полис. — 2001. — № 6. — С. 29–39.

266. Серьогін С., Баштаник В. Впровадження міжнародного досвіду владно-партійної взаємодії як напрям удосконалення

державного управління в Україні // Вісник УАДУ. — 2002. — № 2. — С. 40–48.

267. Слисаренко И. Измерение аудитории вещания: требования, инструментарий и задачи // Персонал. — 2002. — № 8. — С. 72–76.

268. Сморгунов Л.В. Сетевая методология исследования политики: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.politanalysis.narod.ru/smorgunov2.html

269. Сморгунов Л.В. Сетевой подход к политике и управлению // Полис. — 2001. — № 3: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.politstudies.ru/fulltext/2001/3/11.htm

270. Соболь О. Свобода особистості в інформаційному соціумі: стаття перша // Філософська думка. — 2002. — № 4. — С. 36–47.

271. Соболь О. Свобода особистості в інформаційному соціумі: стаття друга // Філософська думка. — 2002. — № 5. — 40–58.

272. Современная научная картина мира: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ek-kedr.narod.ru/statiy/8.htm

273. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.i-u.ru/biblio/archive/sokolov_social_communication/2.aspx

274. Соловьев А. Электоральный дефолт // Власть. — 2004. — С. 9–13.

275. Соловьев А.И. Коммуникация и культура: противоречия поля политики // Полис. — 2002. — № 6. — С. 6–17.

276. Соловьев А.И. Политическая коммуникация: к проблеме теоретической идентификации // Полис. — 2002. — № 3. — С. 5–18.

277. Соловьев Э.Г. Новый мировой порядок: толерантный мир или апофеоз конфронтационности? // Вестник МГУ. Серия 18. Социология и политология. — 2002. — № 3. — С. 3–24.

278. Соснін О. «Таємно», «секретно», «конфіденційно». Проблема державного управління інформаційними ресурсами у контексті євроінтеграції // Політика і час. — 2002. — № 9. — С. 53–60.

279. Соснін О. Державна інформаційна політика і свобода слова // Політика і час. — 2003. — № 3. — С.11–15.

280. Соснін О. Для поступу на шляху інновацій. Інформаційна серцевина глобального технологічного розвитку і місце України в ньому // Політика і час. — 2003. — № 7. — С. 19–25.

281. Социальная когниция: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ethnopsyhology.narod.ru/study/cognitivpsch/social.htm

282. Сушинський О. Методи та форми здійснення контрольної влади // Вісник УАДУ. — 2002. — № 2. — С. 54–61.

283. Тверитнева Е.В. Символика колективного поведения: классическая теория и современность // Вестник МГУ. Серия 18. Социология и политология. — 1999. — № 4. — С. 154–173.

284. Тихомирова Е.Б. Лоббизм как специфическая форма коммуникаций с общественностью // Вестник МГУ. Серия 18. Социология и политология. — 2002. — № 3. — С. 113–127.

285. Токовенко В. Реформування процесів політичного керівництва та державного управління у контексті парадигми реінжинірингу // Вісник УАДУ. — 2002. — № 3. — С. 269–276.

286. Томас Г. (ФРГ) Георг Зиммель об общественных силах // Вестник МГУ. Серия 18. Социология и политология. — 2002. — № 3. — С. 87–95.

287. Тузиков А.Р. Масс-медиа: идеология видимая и невидимая // Полис. — 2002. — № 5. — С. 123–133.

288. Фареник С. Критерії оцінки соціальної інформації в сфері управлінської діяльності // Філософська думка. — 2002. — № 3. — С. 54–67.

289. Фливбьерг Б. Хабермас и Фуко: мыслители для гражданского общества // Вопросы философии. — 2002. — № 2. — С. 137–157.

290. Хабермас Ю. Теория коммуникативного действия // Вестник МГУ. Серия 7. Философия. — 1993. — № 4. — С. 43–63.

291. Чугунов А.В. Перспективы развития в России «информационного общества» // Полис. — 2002. — № 5. — С. 146–157.

292. Шапиро И. Переосмысливая теорию демократии в свете современной политики // Полис. — 2001. — № 3. — С. 6–15.

293. Швидунова А.В. Политическая и медиасистемы: сосуществование или вечный конфликт? // Власть. — 2003. — № 2. — С. 24–29.

294. Шевченко А.Ю. Дискурс-анализ политических медиатекстов // Полис. — 2002. — № 6. — С. 18–23.

295. Щедровицкий Г.П. Интеллект и коммуникация // Вопросы философии. — 2004. — № 3. — С. 170–183.

296. Щербенко Е. Природа тоталітарної мови // Наукові записки / Збірник. — К.: ІПіЕНД, 2000. — Вип. 10. — С. 236–242.

297. Шульга М. Громадянська самоідентифікація населення України: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.dif.org.ua/ua/publ/287/pp3.vis#2

298. Эволюция информации: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zeus.sai.msu.ru:7000/cfin/oti/oti_01.shtml

299. Юлина Н.С. Д.Деннет: самость как «центр нарративной гравитации» или почему возможны самостные компьютеры // Вопросы философии. — 2003. — № 2. — С. 104–120.

300. Юлина Н.С. Деннет о вирусе постмодернизма. Полемика с Р.Рорти о сознании и реализме // Вопросы философии. — 2001. — № 8. — С. 78–92.

301. Яблонский А.И. Методологические вопросы анализа сложных систем // Системные исследования. Методологические проблемы. Ежегодник. — М.: Наука, 1984. — С. 52–65.

Автореферати дисертацій

302. Бабінова Олена Олегівна. Взаємодія органів державного управління і місцевого самоврядування з громадськістю: теоретико-методологічний аспект: Автореф. дис. … канд. наук з держ. упр.: 25.00.01 / Національна академія держ. управління при Президентові України. — К., 2006. — 20 с.

303. Бойко-Бойчук Лариса Василівна. Синергетичний підхід у політичних дослідженнях (на прикладі аналізу політико-владної взаємодії у територіальних громадах в Україні): Автореф. дис. … канд. політ. наук: 23.00.01 / НАН України; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса. — К., 2006. — 20 с.

304. Жданенко Світлана Борисівна. Партнерська взаємодія у процесі становлення громадянського суспільства (соціально-філософський аналіз): Автореф. дис. … канд. філос. наук: 09.00.03 / Харківський військовий ун-т. — Х., 2003. — 16 с.

305. Кононов Ілля Федорович. Донбас в етнокультурних координатах України (соціологічний аналіз): Автореф. дис. … д-ра соціол. наук: 22.00.04 / НАН України; Інститут соціології. — К., 2005. — 31с.

Довідкові та енциклопедичні видання

306. Dahl R.A. Power // International Encyclopedia of the Social Sciences. — N.Y., 1968. — Vol. 12. — P. 407.

307. Большой толковый социологический словарь (Collins). Том 1 (А-О) / Пер. с англ. — М.: Вече, АСТ, 2001. — 544 с.

308. Донецк: Структура власти. Донецкий городской совет XXIV созыва (2002–2006 гг.). — Донецк, 2003.

309. Хоруженко Константин Михайлович. Культурология: Энциклопедический словарь: 2550 словарных статей. — Ростов н/Д: Феникс, 1997. — 640 с.: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.countries.ru/library/terms/interak.htm

Інтернет-ресурси

310. 72,5 % общественных организаций Донецка считают отсутствие финансов главной проблемой: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://novosti.dn.ua/details/11469/

311. Архитектурно-строительный портал города Донецка: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://genplan.donetsk.ua

312. Державний департамент з питань зв'язку та інформатизації Міністерства транспорту та зв'язку України: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://stc.kmu.gov.ua

313. Информационное взаимодействие: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://holism.narod.ru/book/2_8.htm

314. Коммунальный портал г. Донецка: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://donetsk.life.dn.ua

315. Мониторинг уровня взаимодействия общественности и городских властей Донецка в принятии управленческих решений в социально-экономической сфере: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ngo.donetsk.ua/index.php?id=2282&show=news&newsid= 3876

316. Новости Донецка: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://novosti.dn.ua

317. Остров: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ostro.org

318. Официальная страница Донецкого Городского Совета: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.donetsk.org.ua

319. Официальный сайт Донецкого городского головы: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.lukyanchenko.dn.ua/

320. Паралель-Медиа: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ll-media.info

321. Підсумки голосування по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу в межах АТО Донецька область, м. Донецьк: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.

cvk.gov.ua/pls/vd2002/WEBPROC221V?kodvib=400&vte=14101&vhead=%C4%EE%ED%E5%F6%FC%EA%E0%20%EE%E1%EB%E0%F1%F2%FC,%20%EC%20%C4%EE%ED%E5%F6%FC%EA

322. Результати голосування по дільницях ТВО № 39-41: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2006/w6p336?pt001f01=600&pf7331=39-41

323. Сообщество общественных организаций Донецка: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://upp.org.ua

324. Специфіка та електоральні перспективи політичних партій у Донецькій області: результати моніторингу: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.polit.com.ua/?PHPSESSID=b0dd13cd3dad51b390723c3acfe73b69&cgid=5&mpid=15&poid=2&id=2967

325. Статистика українського Інтернету: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://i.bigmir.net/index/UAnet_global_report_012006.pdf

326. Ура-Інформ. Донбасс: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ura.dn.ua

Публіцистика

327. Гармаш С. Фарс у законі // Дзеркало тижня. — 2002. — № 6 (381). — 16–22 лютого: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.zn.kiev.ua/nn/show/381/33855/

328. Дружбинський В. Чи стане Україна державою самоврядних громад? // Дзеркало тижня. — 2005. — № 39 (567). — 8–14 жовтня: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.zn.kiev.ua/nn/show/567/51421/

329. Карасьов В. 1991/2004: «дві революції» і проблеми української ідентичності // День. — 2005. — №142. — 9 серпня 2005 р.

330. Ситник Є. Чому я не за Я., або підказки великого міста // Дзеркало тижня. — 2004. — № 46 (521). — 13–19 листопада: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.zn.kiev.ua/nn/show/ 521/48356/

331. Хмелько В. Через що політикам вдається розколювати Україну // Дзеркало тижня. — 2006. — № 24 (603). — 24–30 червня: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ww.zn.kiev.ua/op/print/ 53764/

332. Черный Дмитрий. Регион «заказан». Реализуем цель, прикрываясь демократией // УРА-Информ. Донбасс: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ura.dn.ua/print/20046.html

ДОДАТКИ

Додаток А

Загальні схеми інформаційних інтеракцій

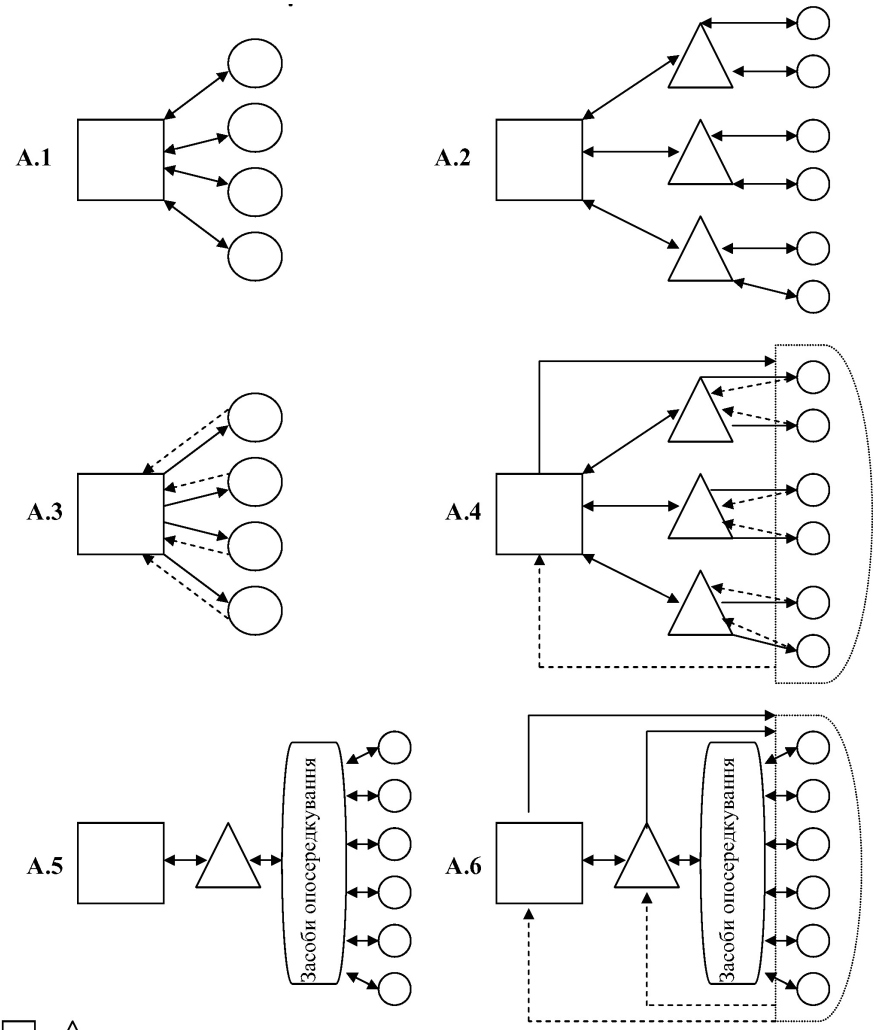

Додаток Б

Визначення та обмеження інформації та інтеракцій правовим полем України[2]

Визначення та загальні засади	Базовим законом, що регулює інформаційні відносини, є закон «Про інформацію», який визначає інформацію як документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі. Цивільний кодекс України уточнює, що до таких відомостей належать і ті, що мали місце. Закон «Про телебачення і радіомовлення» надає визначення аудіовізуальної інформації — будь-які сигнали, що сприймаються зоровими і слуховими рецепторами людини та ідентифікуються як повідомлення про події, факти, явища, процеси, відомості про осіб, а також коментарі (думки) про них, що передаються за допомогою зображень та звуків.
Предмет регулювання	Закони поширюються на інформаційні відносини, які виникають у всіх сферах життя і діяльності суспільства і громадянина, функціонування державних інститутів, громадських організацій, політичних партій, суб'єктів підприємницької діяльності тощо. Єдиного визначення інформаційних відносин у чинному законодавстві немає, як немає і відповідної концепції їхнього розвитку.
Суб'єкти інформаційних відносин	Визначаються лише у Законі «Про телебачення і радіомовлення» як юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність у сфері телебачення і радіомовлення (телерадіоорганізації, провайдери програмної послуги тощо). Інші відповідні законодавчі акти не визначають суб'єктів інформаційної діяльності і відносин. Також відсутнє визначення розпорядників інформації, які є повноцінними суб'єктами інформаційної діяльності. Суб'єктами ж інтеракцій чинним законодавством визнаються фізичні і юридичні особи, які можуть вступати у взаємодію для забезпечення правових вимог до підприємницької діяльності, реалізації власних прав, свобод та інтересів у нормативно визначених межах.

[2] За основу взяті основні нормативно-правові акти, що регулюють функціонування інформації та інтеракцій [1–21].

Продовження дод. Б

Основні принципи інформаційних інтеракцій	Гарантованість права на інформацію; відкритість, доступність інформації та свобода інформаційної інтеракції; об'єктивність інформації; повнота і точність інформації; законність одержання, зберігання, використання та поширення інформації.
Забезпечення інформаційних прав	Для усіх громадян України, фізичних і юридичних осіб, державних органів і організацій гарантується право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, зберігання, використання і поширення відомостей, необхідних їм для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань, функцій і досягнення мети діяльності. Реалізація права на інформацію громадянами, юридичними особами і державою не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси. Право на інформацію гарантується: – прямим обов'язком органів державної влади, а також органів місцевого самоврядування щодо інформування про свою діяльність і прийняті рішення; – створенням у державних органах спеціальних інформаційних служб або систем, що повинні забезпечувати у встановленому порядку доступ до інформації; – вільним доступом суб'єктів інформаційних відносин до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів, який обмежується лише режимом, особливостями та специфікою зберігання зазначених матеріалів; – створенням механізму здійснення права на інформацію; – здійсненням державного контролю за додержанням інформаційного законодавства; – встановленням відповідальності за порушення інформаційного законодавства. Державою також гарантуються права збирання та поширення інформації, що стосується здоров'я, екології, якості продуктів і предметів побуту. У вербальних інтеракціях гарантується свобода слова і вільне вираження у друкованій формі своїх поглядів і переконань, що означає право кожного громадянина вільно і незалежно шукати, одержувати, фіксувати, зберігати,

Продовження дод. Б

	використовувати та поширювати будь-яку відкриту за режимом доступу інформацію за допомогою друкованих засобів масової інформації. Відповідні права гарантуються і журналістам. Інтеракції між ЗМІ та громадянами і організаціями визначаються в межах Закону «Про інформацію» на основі забезпечення доступу до відкритої інформації; права на об'єктивну інформацію; права на спростування упередженої та неправдивої інформації тощо. Існує процедура звільнення від відповідальності за порушення інформаційного законодавства.
Статус інформації	Інформація поділяється на відкриту та інформацію з обмеженим доступом. У свою чергу, інформація з обмеженим доступом поділяється на конфіденційну та таємну. Конфіденційна інформація — це відомості, які знаходяться у володінні, користуванні або розпорядженні окремих фізичних чи юридичних осіб і поширюються за їх бажанням відповідно до передбачених ними умов. До державної конфіденційної інформації задля її збереження може бути обмежений доступ. Доступ не може бути обмежений до інформації про: – стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту; – аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, які сталися або можуть статися і загрожують безпеці громадян; – стан здоров'я населення, його життєвий рівень, включаючи харчування, одяг, житло, медичне обслуговування та соціальне забезпечення, а також про соціально-демографічні показники, стан правопорядку, освіти і культури населення; – стан справ із правами і свободами людини і громадянина, а також факти їх порушень; – незаконні дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових та службових осіб; – інша інформація, доступ до якої не може бути обмеженим відповідно до законів України та міжнародних договорів, ратифікованих Верховної Радою України.

Продовження дод. Б

Режим доступу до інформації	Режим доступу до інформації — це передбачений правовими нормами порядок одержання, використання, поширення і зберігання інформації. На сьогодні порядок отримання інформації до кінця не врегульований. Обмеження прав на одержання відкритої інформації забороняється. Доступ до закритої інформації обмежується на підставі її специфіки, яка визначається відповідними державними органами і розпорядниками.
Механізм інтеракцій	У площині інтеракцій громадян, представників ЗМІ, громадських організацій і влади реалізується через систему інформаційних запитів щодо доступу до офіційних документів — звернення з вимогою про надання можливостей ознайомлення з офіційними документами, який може подаватися індивідуально або колективно, але завжди у письмовій формі. Громадянин України має право звернутися до державних органів і вимагати надання будь-якого офіційного документа, незалежно від того, стосується цей документ його особисто чи ні, крім випадків обмеження доступу, передбачених законодавством. Термін розгляду запиту на предмет можливості його задоволення не повинен перевищувати 10 календарних днів. Задоволення запиту здійснюється протягом місяця, якщо інше не передбачено законом. У разі негативної відповіді або існуючих обмежень і відстрочки для надання відповіді це має бути повідомлено запитувачу з відповідними поясненнями. Закріплена можливість особистих прийомів, графік яких визначається керівником організації або підприємства. Формалізовано звернення «прийнятною для сторін мовою» і можливість надання перекладу у разі необхідності, обов'язковість забезпечення з боку організацій можливостей для комунікації і інтеракції. Відповідь повинна оформлюватися вербальними засобами, з обов'язковим поясненням і обґрунтуванням прийнятого рішення. У разі недостовірності інформації або порушення нею певних прав особи і громадянина закріплено механізм спростування і оскарження інформації. Інформаційне забезпечення діяльності міської ради покладається на апарат виконкому.

Продовження дод. Б

	Створення громадської організації передбачає критерії згоди, добровільності і єдності інтересів. Обов'язковим є поширення інформації про створення громадської організації через системи ЗМІ, а також інформування про діяльність інституцій громадянського суспільства через них. Закріплено статус органів самоорганізації населення, початкове інформаційне, організаційне і фінансове забезпечення яких лежить на місцевих виконавчих органах влади. Нормативно розподіляються функції між радою і органом самоорганізації населення. Контрольні функції залишаються в межах компетенції місцевої ради, її виконкому, зборів жителів за місцем проживання, органів державної влади. Головна особливість органів самоорганізації полягає у нормативно закріпленому праві виступати з пропозиціями до порядку денного місцевої ради, безпосередній участі у місцевому законодавчому процесі. Забезпечення політичних прав лежить безпосередньо на політичних партіях, які створюються з метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, беруть участь у виборах та інших політичних заходах, передбачають широкі інтеракції шляхом обговорення та забезпечення свободи вираження позицій. Створення органів цензурування інформації забороняється, що забезпечується шляхом підвищення відповідальності творців, трансляторів і розпорядників інформації. У площині відносин між співзасновниками друкованого засобу масової інформації, а також співзасновниками-підприємцями щодо його заснування та діяльності визначаються установчим договором, який укладається між ними відповідно до чинного законодавства України. Редакція діє на підставі свого статуту та реалізує програму друкованого засобу масової інформації, затверджену засновником (співзасновниками). Визначення змісту системи інтеракцій ЗМІ, громадян і владних інститутів залишається в компетенції редакцій, на основі статутних цілей і завдань. Статут ЗМІ визначає критерії забезпечення точності, об'єктивності, неупередженості та збалансованості інформації, що ними поширюється; інші вимоги і критерії щодо поширення

Продовження дод. Б

	інформації з різним режимом, для різних цільових груп, захисту дітей від негативної інформації, захисту авторських прав тощо. Формалізована неприпустимість перекручування інформації. Крім іншого, на ЗМІ покладається обов'язок подавати інформацію про офіційно оприлюднену у будь-який спосіб позицію всіх представлених в органах влади політичних сил. Координаційні функції щодо інформаційних відносин лежать на Верховній Раді України, Кабінеті Міністрів України, Міністерстві юстиції, Національній раді з питань телебачення та радіомовлення. Впорядкування цих відносин відбувається шляхом механізму державної реєстрації, якій не підлягають: законодавчі, офіційні нормативні та інші акти, бюлетені судової практики, що видаються органами законодавчої, судової та виконавчої влади; інформаційні матеріали та документація, що видаються підприємствами, організаціями, навчальними закладами і науковими установами з метою використання їх у своїй діяльності; видана за допомогою технічних засобів друкована продукція, не призначена для публічного розповсюдження, або машинописна, розмножувана на правах рукопису.
Межі інформації та інтеракції	Межі інформації та інтеракцій визначаються обмеженнями відповідних прав (на інформацію, на звернення, інші немайнові права тощо), визначеними законодавчо. Згідно із чинним законодавством не підлягають обов'язковому наданню для ознайомлення за формаційними запитами офіційні документи, які містять у собі: інформацію, визнану у встановленому порядку державною таємницею; конфіденційну інформацію; інформацію про оперативну і слідчу роботу органів прокуратури, МВС, СБУ, роботу органів дізнання та суду у тому разі, коли її розголошення може зашкодити оперативним заходам, розслідуванню чи дізнанню, порушити право людини на справедливий та об'єктивний судовий розгляд її справи, створити загрозу життю або здоров'ю будь-якої особи; інформацію, що стосується особистого життя громадян; документи, що становлять внутрівідомчу службову кореспонденцію (доповідні записки, переписка між підрозділами тощо), якщо вони пов'язані

Закінчення дод. Б

	з розробкою напряму діяльності установи, процесом прийняття рішень і передують їх прийняттю; інформацію, що не підлягає розголошенню згідно з іншими законодавчими або нормативними актами. Установа, до якої звернуто запит, може не надавати для ознайомлення документ, якщо він містить інформацію, яка не підлягає розголошенню на підставі нормативного акта іншої державної установи, а та державна установа, яка розглядає запит, не має права вирішувати питання щодо її розсекречення; інформацію фінансових установ, підготовлену для контрольно-фінансових відомств. Обмежується функціонування конфіденційної інформації без згоди особи, якої вона стосується. Збирання, зберігання, використання і поширення інформації про особисте життя фізичної особи без її згоди не допускаються, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Крім того, забороняється використання засобів масової інформації для: втручання в особисте життя громадян, посягання на їх честь і гідність; розголошення будь-якої інформації, яка може призвести до вказання на особу неповнолітнього правопорушника без його згоди і згоди його представника, а також поширення відомостей, що загрожують суспільній моралі, національній і особистій безпеці тощо.

Додаток В

Загальна структура владного поля сучасного українського великого міста. Структура владного поля і механізм прийняття рішень у м. Донецьку

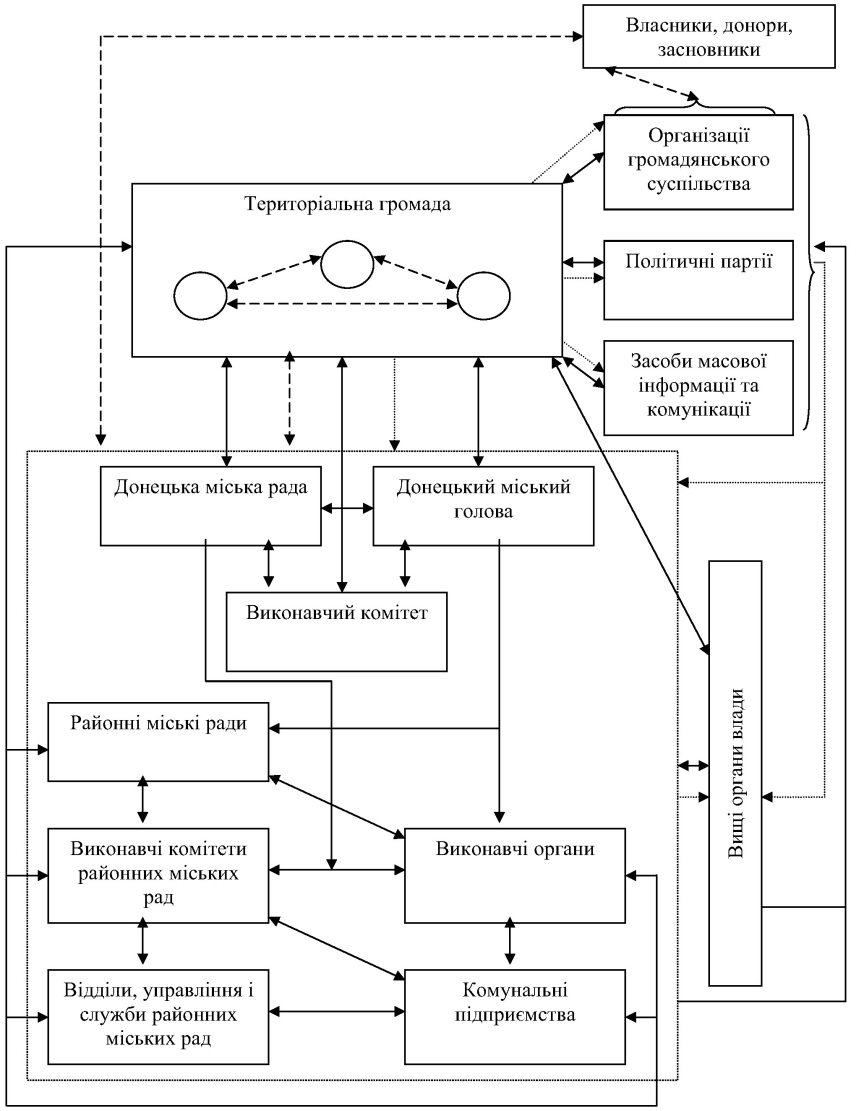

В.1. Міське владне поле

Закінчення дод. В.1

— симетрична інтеракція формалізованими каналами;

— асиметрична інтеракція (зворотний зв'язок визначається непотрібним і йде іншими комунікативними каналами);

— зворотний зв'язок (перевіряється на відповідність очікувань сторін та відбиває інформаційну структуру потреб місцевої громади; опосередковується місцевими владними інститутами, ЗМІ та ЗМК, організаціями громадянського суспільства, політичними партіями тощо);

 — неформальні інтеракції.

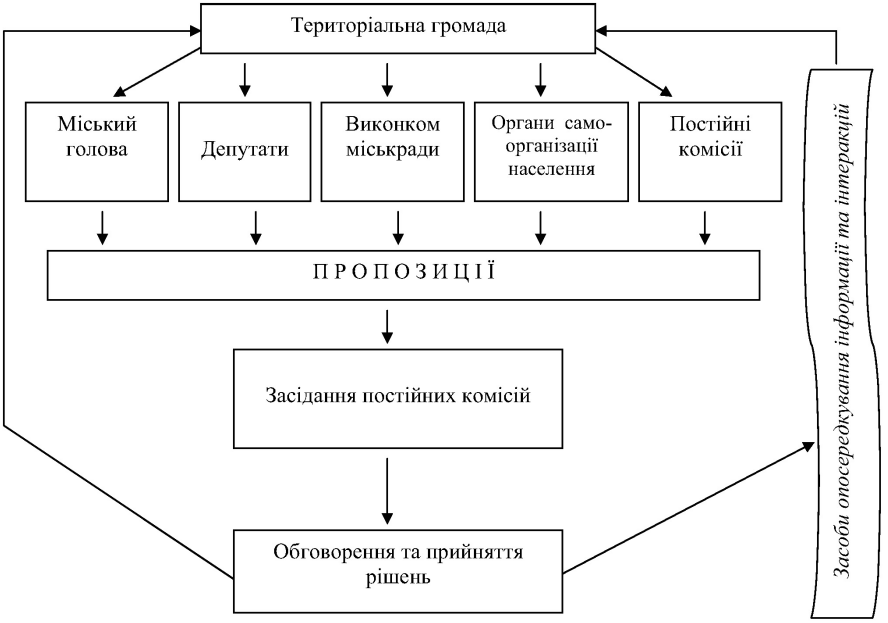

В.1. Механізми прийняття рішень

Додаток Ґ

Розподіл депутатів міської ради м. Донецька[1]

Райони міста	Населення	Кількість мандатів	2002
Будьоновський	100,3 тыс.	7	«За єдину Україну» (4), ПРУ (1), громадські організації (1), самовисування (1)
Ворошиловський	97,3 тыс.	7	«За єдину Україну» (6), зібрання виборців за місцем роботи (1)
Калінінський	109,7 тыс.	7	«За єдину Україну» (4), зібрання виборців за місцем роботи (3), громадські організації (1)
Київський	143,7 тыс.	10	«За єдину Україну» (7), КПУ (1), громадські організації (1), зібрання виборців за місцем роботи (1)
Кіровський	171,7 тыс.	12	«За єдину Україну» (6), зібрання виборців за місцем роботи (4), громадські організації (2)
Куйбишевський	113,6 тыс.	8	«За єдину Україну» (6), зібрання виборців за місцем роботи (1), самовисування (1)
Ленінський	107,8 тыс.	8	«За єдину Україну» (7), громадські організації (1)
Петровський	88,6 тыс.	6	«За єдину Україну» (4), Союз «ЗЕВС» (1), зібрання виборців за місцем роботи (1)
Пролетарський	102,8 тыс.	9	«За єдину Україну» (7), зібрання виборців за місцем роботи (2)

[1] За основу взяті вибори 2002 року.

На виборах 1998 року 75 мандати міськради були розподілені таким чином: безпартійні — 39, КПУ — 23, ЛПУ — 6, Партія «Жінки України» — 3, Всеукраїнська партія праці — 2, Партія регіонального відродження України — 1, Українська партія справедливості — 1, Соціалістична партія — 1.

2006 року 572 кандидати від 39 політичних сил претендували вже на 81 мандат. За результатами виборів Партія регіонів України набрала 58,65% голосів виборців, а Блок Наталії Вітренко «Народна опозиція» ПСПУ і партії «Русько-український союз» — 11,41%. Відповідно, 68 мандатів здобули представники Партії регіонів України і 13 — представники Блоку «Народна опозиція», сформувавши фактично двопартійну систему у міській раді.

Додаток Д

Структура звернень громадян м. Донецька до органів місцевого самоврядування та державної адміністрації

Д.1. Структура звернень громадян (І півріччя 2003 р.)
Всього: 6146

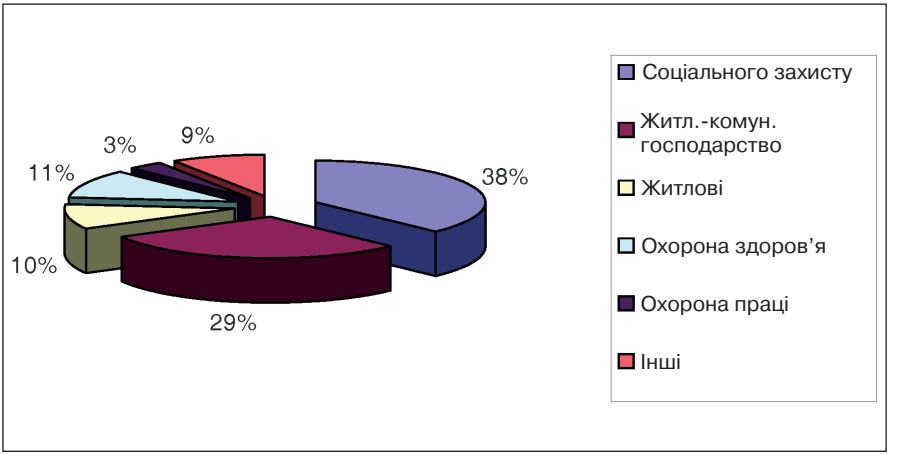

Д.2. Розподіл звернень громадян за соціальними незахищеними групами (І півріччя 2003 р.)
Всього: 3326 (54,1 % звернень від усіх категорій громадян)

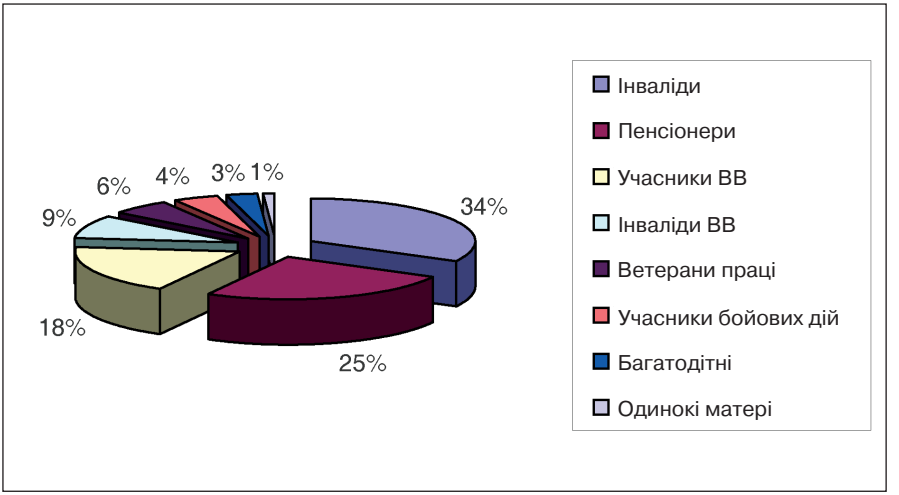

Д.3. Структура звернень громадян (І півріччя 2004 р.)
Всього: 7189

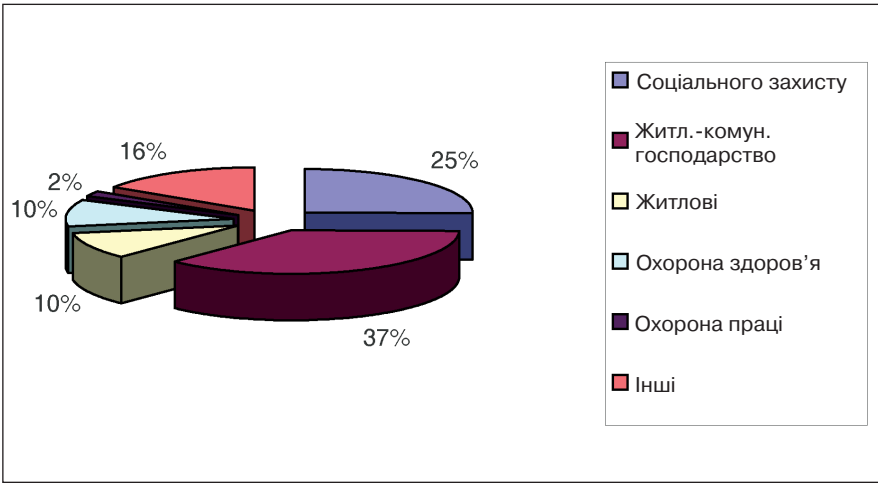

Д.4. Розподіл звернень громадян за соціальними незахищеними групами (І півріччя 2004 р.)
Всього: 3065 (42,6 % звернень від усіх категорій громадян)

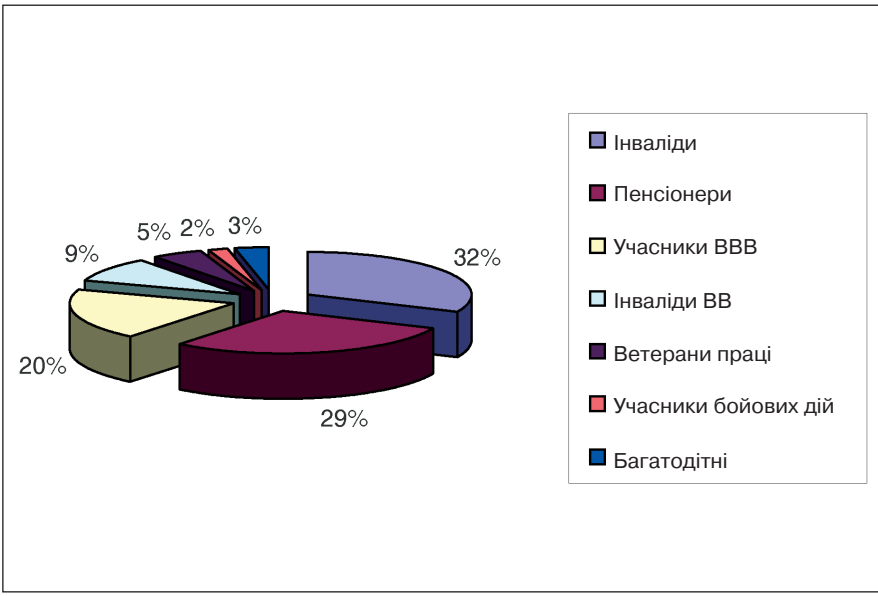

Додаток Ж

Структура та особливості опосередкованих інформаційних інтеракцій у політико-владному полі м. Донецька

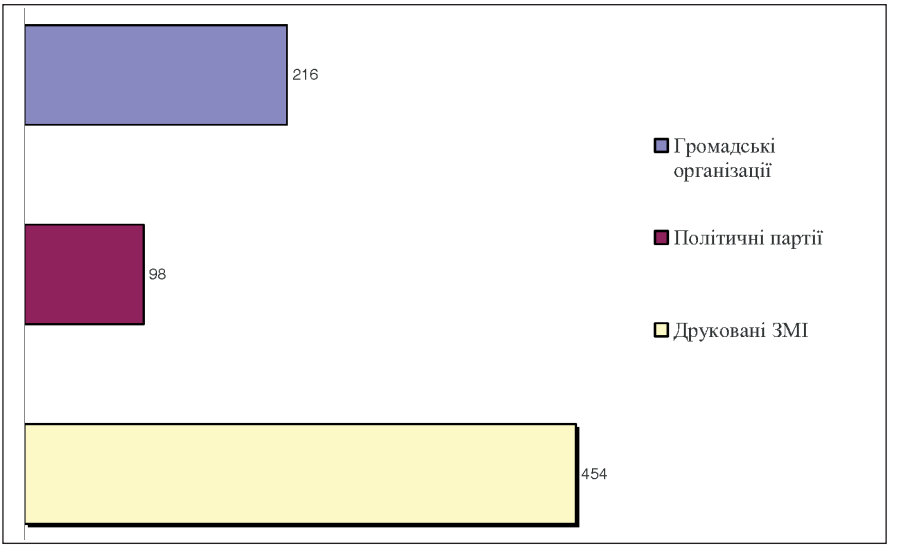

Ж.2. Тематична спрямованість друкованих ЗМІ м. Донецька (31.12.2003)

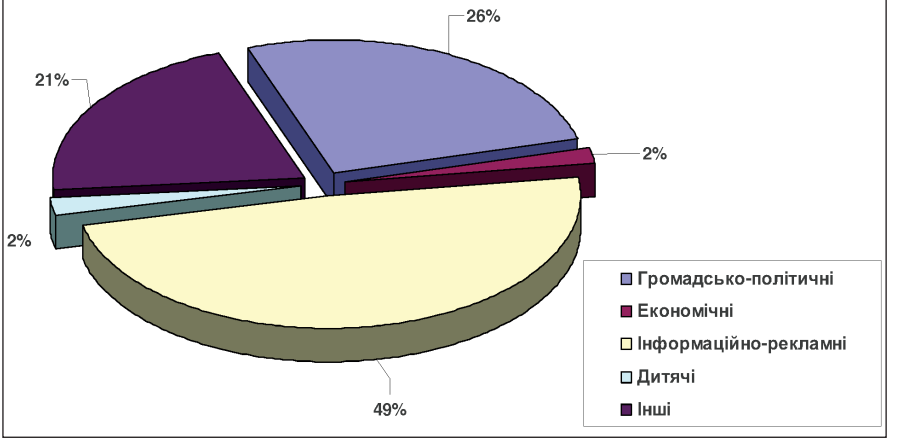

Ж.3. Структура друкованих ЗМІ м. Донецька за засновниками (31.12.2003)

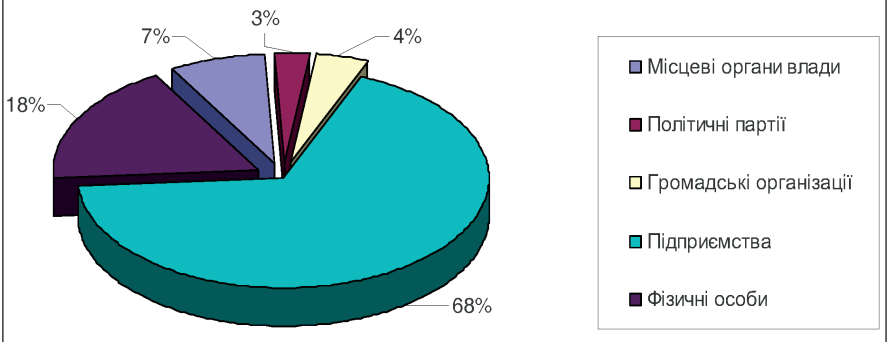

Ж.4. Структура фінансування комунальних друкованих видань (2002 р.)

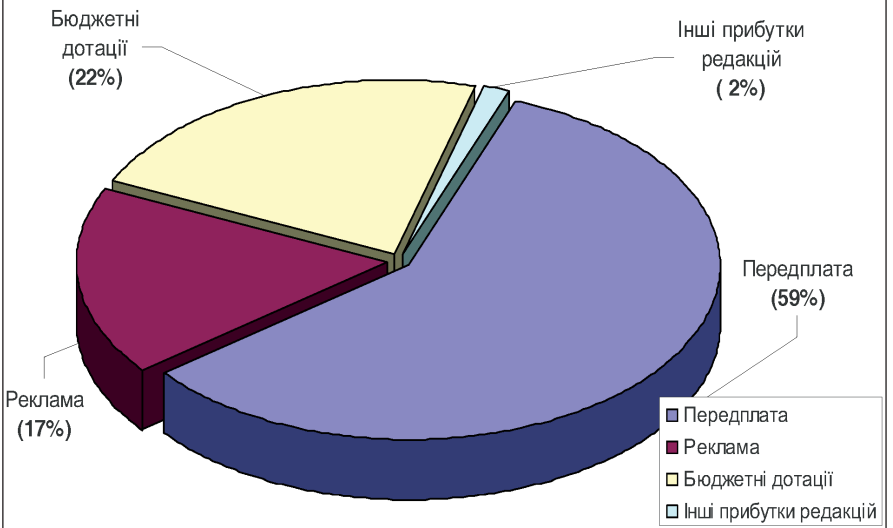

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Монографія

КОВАЛЕВСЬКИЙ Владислав Олегович

ІНФОРМАЦІЙНА ВЗАЄМОДІЯ У ПОЛІТИКО-ВЛАДНОМУ ПОЛІ ВЕЛИКОГО МІСТА

Відповідальний за випуск — *Д. В. Терещенко*

Формат 60×84 1/16. Папір офсетний.
Гарнітура SchoolBookC. Друк офсетний.
Умовн. друк. арк. 13,02. Обл.-вид. арк. 12,68.
Підписано до друку 24.12.2010. Зам. №

Друк ТОВ «Видавництво Дельта»
04071, м. Київ, вул. Прирічна, 37, к. 145
Свідоцтво про реєстрацію № 2044 від 23.12.2004
тел./факс: (044) 463-49-47
e-mail: delta_vidav@ukr.net